

**OBRAZI
NAŠE
EVROPE**



EU MONITOR

Z B I R H A : E U M O N I T O R

NASLOV KNJIGE: OBRAZI NAŠE EVROPE

AVTORJI: TOMAŽ MASTNAK, TONČI A. KUZMANIČ, IRENA BRINAR,
NATALIJA VREČER, SAŠO GAZDIČ, VERA KOZMIK VODUŠEK

© MIROVNI INŠTITUT, 2001

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

327(497.4:4)(082)

OBRAZI naše Evrope / Tomaž Mastnak ... [et al.] ; [prevod povzetkov
(razen povzetka N. V.) Olga Vuković ; uredila Aleš Drolc in Mojca
Pajnik]. - Ljubljana : Mirovni inštitut, 2001. - (Zbirka EU monitor)

ISBN 961-90932-3-2

1. Mastnak, Tomaž 2. Drolc, Aleš

115425024

H A Z A L O

5 SPREMNA BESEDA

7 O AVTORJIH

9 Tomaž Mastnak
NAŠA EVROPA

23 Tonči A. Kuzmanić
GLOBALIZACIJA IN EVROPSKA IDOLATRJA

49 Irena Brinar
DVA OBRAZA BOGA JANUSA – EVROPSKE UNJE

69 Natalija Vrečer
POLITIČNE KONSTRUKCIJE AZILA: EVROPSKA UNIJA IN SLOVENIJA

89 Sašo Gazdič
ČUDOTVORNA BORBA ZOPER DRŽBENO IZKLJUČEVANJE

101 Vera Kozmik Vodušek
EVROPSKA UNIJA – IZZIV, PRILOŽNOST ALI ALTERNATIVA TUDI ZA ŽENSKO?
POLOŽAJ ŽENSK V EVROPSKI UNIJI IN PRIMERJAVA S SLOVENIJO

115 NOTES ON CONTRIBUTORS

117 ABSTRACTS

O vsebinah, predstavljenih v tem zborniku, so izbrani avtorji skupaj z drugimi razpravljali na dveh okroglih mizah: konec leta 1999 na okrogli mizi *Evropska unija – izziv, priložnost ali alternativa Sloveniji*, ki jo je v državnem zboru pripravil Mirovni inštitut (s te smo izbrali prispevke Natalije Vrečer, Saša Gazdića in Vere Kozmik Vodušek), in spomladi leta 2000 na okrogli mizi *Evropska unija med mitom in resničnostjo*, ki jo je pripravil Zavod za odprto družbo (s te smo izbrali prispevke Tomaža Mastnaka, Tončija A. Kuzmanića in Irene Brinar). Medtem se je Slovenija še bolj približala Evropski uniji (EU), doslej zapostavljeni vidiki so razkrili posamezna vprašanja v povsem novi luči, različni dogodki so potisnili v ospredje nova stara vprašanja itn. V besedilih, ki jih objavljamo v tej knjigi, so avtorji natančneje razdelali ideje, predstavljene na okroglih mizah, jim dodali nove pomene in hkrati predstavili povsem nove vidike, ki omogočajo vpogled v resničnosti politik EU.

Z izbranimi članki želimo bralca, bralko opozoriti, da EU vstopa – in marsikje je že vstopila – v vse pore naše vsakdanjosti. Ta pojav se ne dogaja nekje daleč stran od posameznika in njegovega življenja. Prav nasprotno, dogaja se vsem in vsakomur posebej in še kako spreminja našo resničnost in naše predstave o njej. Danes je v Sloveniji skoraj nemogoče najti področje, na katerem se z EU ne bi skušali vsaj primerjati, če ne celo enačiti. EU postaja merilo vrednotenja, določa nova razmerja moči, priložnosti, vključevanja in izključitve ... V svojih prispevkih se avtorji ukvarjajo prav s temi vprašanji: kakšne spremembe nam prinaša pridruževanje k EU in prilagajanje njeni zakonodaji, kakšno je naše videnje teh sprememb in kakšne so sploh možnosti pri tem. Resnica EU počasi prihaja na dan: čedalje bolj

se kaže, da bodo pravila, zapisana v različnih pogodbah in dokumentih, spremenila življenje posameznikov in različnih skupin v Sloveniji.

Tomaž Mastnak v uvodnem prispevku odgovarja na vprašanje, kako na Evropo gledamo v Sloveniji in kakšne predstave imamo Slovenci o njej. Tonči A. Kuzmanić pokaže, da Evropa pravzaprav ni ena, ampak da obstaja več Evrop, Podevrop, kakor jih je poimenoval. Irena Brinar razpravlja o definicijah »Evropejca«. Natalija Vrečer v svojem prispevku razmišlja o politični konstrukciji azila v Sloveniji in EU. Sašo Gazdić se ironično obregne ob socialno politiko EU. Vera Kozmik Vodusek pa v svojem prispevku razmišlja o EU kot izzivu, priložnosti oziroma alternativi tudi za ženske.

Urednika

DR. TOMAŽ MASTNAK je znanstveni svetnik na Inštitutu za filozofijo na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU. Tenutno gostuje kot raziskovalec in profesor na New York University. Njegova najnovejša knjiga je *Crusading Peace: Christendom, the Muslim World, and Western Political Order* (Berkeley in Los Angeles: University of California Press, 2002).

DR. TONČI A. KUZMANIČ je docent za teoretsko politologijo na Univezi v Ljubljani, predavatelj na Visoki šoli za management v Kopru ter raziskovalec na Mirovnem inštitutu v Ljubljani. Področja njegovega raziskovanja so koncepti in kategorije politike in političnega ter družbe in družbenega v smislu političnega mišljenja, rasizem, ksenofobija in mačoizem, še posebej v kontekstih postsocializmov, nova družbena gibanja ter vpliv glasbe in športa na oblikovanje novih političnih paradigem. Zadnja knjižna objava je *Bitja s pol strešice*.

MAG. IRENA BRINAR je strokovna svetnica v Centru za mednarodne odnose na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, asistentka na področju mednarodnih odnosov in od leta 1994 sodelavka pri predmetu Evropske integracije. Je avtorica številnih člankov in prispevkov v strokovnih knjigah s področja Evropske unije, objavljenih doma in v tujini.

MAG. NATALIJA VREČER je zaposlena kot zasebna raziskovalka. Pri pripravi doktorske disertacije o integraciji (prisilno) pregnanih v Sloveniji sodeluje na projektu Wittgenstein, ki ga vodi dr. Andre Gingrich z univerze na Dunaju. Področje njenega znanstvenega preučevanja je na stičišču antropologije begunstva, feministične antropologije, človekovih pravic, psihološke antropologije ter strateških analiz. Je avtorica številnih strokovnih člankov doma in v tujini, zlasti s področja antropologije (prisilnih) migracij.

DR. SAŠO GAZDIČ, po izobrazbi sociolog, je podsekretar v raziskovalnem sektorju Državnega zbora Republike Slovenije. Področja njegovega znanstvenega raziskovanja so socialne teme, kulturne študije in nasilje. Kot publicist objavlja eseje in leposlovje, je sourednik filozofske zbirke Aut pri reviji Apokalipsa in član Komisije za ugovor vesti vojaške dolžnosti pri Vladi Republike Slovenije.

VERA KOZMIK VODUŠEK, diplomirana sociologinja analitično raziskovalne usmeritve, je od leta 2001 direktorica Urada za varstvo potrošnikov. Pred tem je bila sedem let direktorica Urada za žensko politiko. Je avtorica številnih strokovnih člankov in urednica publikacij s področja pravic žensk.

NAŠA EVROPA

Kaj je »naša Evropa«? Problematika, ki se je želim lotiti s tem vprašanjem, je, kako se gleda na Evropo pri nas, na Slovenskem, kakšne predstave imamo o njej, kako se uporabljajo in čemu služijo. Da je govorjenja o Evropi pri nas obilo, ni težko ugotoviti. Manj jasno je, kaj nam vse to govorjenje prinaša.

Naj začnem s politiko. Politično življenje na Slovenskem je zaznamovano z nasprotji in antagonizmi, ki se, kot se spodobi v demokratičnem političnem sistemu, bolj ali manj svobodno izražajo. Načela političnih delitev so sicer nejasna, pogosto zmedena in nemalokrat zavajajoča. Morda smo kar blizu resnici, če sprejmemo, da takih načel pravzaprav sploh ni. V kolikor pa dopustimo, da morda v določeni meri vendarle obstajajo, se vedno znova vsiljuje ugotovitev, da načela delitev niso politična in da se potemtakem tudi politične delitve samo prikazujejo kot politične. Hume je svojčas pripomnil, da v majhni državi vsaka družinska zdraha nastopa kot politični spopad.¹ Tu pa politični spopadi spominjajo na družinske zdrahe. In kdaj se družinske zdrahe bolj razplamtijo kot takrat, ko gre za dediščino? Večji del nove slovenske politike je nekakšen ne vedno najčistejši spopad za zapuščino, boj za prilastitev tistega, kar je ostalo po stari državi oziroma poldržavi. Ker je politika razdeljena, je ta zapuščinski boj pomemben vidik denacionalizacije; in ker je politika na Slovenskem močno osebna (v precej ostrem nasprotju s pojmom moderne demokracije, ki opozarja na razosebljenje politike),² je ta spopad za zapuščino oblika privatizacije. In kakor se politiki lotevajo tistega, kar je ostalo po nekdanji državi, tako gledajo na novo. Država je potencialni plen ali orodje za plenjen-

je v osebni ali posebnem interesu. Ti osebni in posebni interesi, katerih skupni imenovalec je nujno omejen, so ključ, po katerem se proizvajata tisto, kar imamo običajno za politične delitve.

Ker so politične delitve vse prej kot strogo politične, nas ne sme presenetiti, da se je pod vsemi nasprotji in antagonizmi, ki burkajo t. i. politično življenje v Sloveniji, zapisala temeljna politična kontinuiteta. Politična razburkanost je konec koncev burka. Tej burki se redkokdaj smeje, marsikoga pa ponese s sabo. Vzame jo zares in ni pripravljen videti, da imajo skoraj vse politične skupine, zagotovo pa tista dva tabora, v katera se večina teh skupin zna zlepiti in pričarati vtis, da gre za dva popolnoma nezdržljiva svetova, skupno temeljno politično usmeritev. Ta usmeritev je evropska politika, katere cilj je t. i. pridružitvev Slovenije Evropi.³

Pridruževanje Slovenije Evropi je temeljna politična usmeritev, ker je edino, kar spominja na strategijo razvoja te države in zadeva nacionalni interes. Vse drugo je drugotno, četudi nas marsikaj tega drugotnega utegne boleče zadeti in se nam v vsakdanjem življenju zato kaže kot prvenstveno. V primerjavi s pridruževanjem Slovenije Evropi pa je bolj pisanje po vodi. To pridruževanje v nasprotju z vsakdanjimi političnimi burkami zadeva same predpostavke političnega življenja pri nas. Z odločitvami ali pretenzijami kake stranke ali koalicije strank se lahko ne strinjamo in jim morda tudi skušamo nasprotovati. Pridruževanje Evropi pa postavlja pod vprašaj samo možnost, natančneje, pogoj možnosti, političnega odločanja sploh. Pogoj možnosti tega, da bi kot politična skupnost, ki je vedno notranje razdeljena in konfliktna, odločali o javnih in skupnih zadevah, torej o tem, kako bi hoteli živeti.

Tu ne gre preprosto za to, da Slovenija ne bo nikdar mogla biti enakopraven politični dejavnik v morebitni širni Združeni Evropi. To je seveda samo zdravorazumski argument, ki ima realistično

pred očmi količino, ki se ji reče Slovenija. Zadeve so zastavljene radikalneje. Vključitev v Unijo zahteva odpuščanje nacionalni suverenosti. Večkrat se sicer govori, da gre pri združevanju samo za prenos dela suverenosti na organe Unije; da je odločitev za tak prenos suverena ter potemtakem celo izraz in potrditev suverenosti. To je metanje peska v oči ali pa avtonomno zapiranje oči pred dejanskostjo. Suverenost je nedeljiva in neprenosljiva. Če jo delimo ali prenašamo, je ni več – vsaj tam ne, kjer je bila deljena in od koder je bila prenešana. In ker je suverenost temeljna, definicijska značilnost države, je odpuščanje suverenosti obenem odpuščanje državi. Naj si o državi vsakdo misli, kar hoče, ali o njej izraža kakršna si že bode občutja. Če govorimo teoretsko, je država temeljni okvir političnega življenja, pogoj možnosti obstoja nacionalne politične skupnosti ter političnih povezovanj pod nacionalno ravni in nad njo. Brez države ne moremo biti politična bitja. Brez nje postanemo v najboljšem primeru humanitarni primer. Brez nje smo nič.⁴ »*Et si non est civis non est homo*,« kot je zapisal Remigij de Girolami.⁵

Država je resda moderna iznajdba, vendar t. i. postmoderni čas, v katerem se jo dekonstruira, ni prinesel nobene forme, ki bi jo nadomestila in prevzela izvajanje njenih nalog. To paradoksnost izpričuje tudi sedanje združevanje Evrope. Razpravam o naravi prihodnje Združene Evrope je po eni strani skupna neutemeljena vera, da se bo ta prihodnost res zgodila, po drugi pa izpričujejo neenotnost, če ne kar medsebojno izključevanje vizij o tej prihodnosti. Ta razhajanja se ne skladajo najbolje z vero v gotovost realizacije projekta Združene Evrope, smiselna pa so, če v njih vidimo boj za dominacijo v nastajajoči evropski entiteti. Združevanje Evrope je pač velikanska redistribucija bogastva in moči. Ena od vizij, ki je, politično gledano, najbolj realistična, ponuja vizijo Združene Evrope kot države, nekakšne *civitas maxima* – kot neče-

sa torej, kar je moderno mednarodno pravo na svojih začetkih zavrglo kot nesmisel.⁶ Taka vizija Združenih držav Evrope je dodatno nesmiselna (ali paradokсна), ker v nasprotju s protiameriškimi razlogi v prid oblikovanju Združene Evrope uresničuje že davno izrečeno ameriško napoved, da se bo tudi Evropa nekega dne oblikovala po ameriškem zgledu.⁷ Toda moja poanta tu je, da se projekt, ki je usmerjen proti državi, državi ne odpoveduje.

V že častitljivo starem duhu evropskega združevanja je sedanje združevanje Evrope uperjeno proti pluralizmu držav (in še posebej proti njihovi suverenosti), ne pa proti državi velikih razsežnosti, ki bi v sebi združevala, nadzirala in uporabljala moč vse Evrope.⁸ Taka država bolj kot na moderno državo spominja na cesarstvo, zato je po svoje pričakovano, da se visoki uslužbenci zdajšnjega evropskega združevanja večkrat sklicujejo na cesarstvo – na Sveto rimsko cesarstvo raje kot na Rimsko cesarstvo kar tako. V tem zadnjem je bila Evropa na koncu provinca na evropskem ozemlju današnje Turčije,⁹ prvo (zgodovinsko sicer drugo) pa si je prilastilo antično ime Evrope in zbrisalo njegove ne toliko sredozemske kot balkanske konotacije.¹⁰ Ne glede na to, ali na nastajajočo evropsko entiteto gledamo kot na veddržavo ali cesarstvo, bodo sedanje države v njej delovale kot province (ali še manj kot to: kot regije). In glede na to, kako brezkompromisno se je pristopnih pogajanj lotila slovenska vlada, smo lahko gotovi, da Slovenija ne bo imela statusa konzularne province, temveč toliko manj od tega, kolikor bo mogoče. Najverjetneje bo neke vrste palatinat.¹¹

Kaj bo najverjetneje prinesla prihodnost, lahko že opazujemo, če se ozremo po početju najimenitnejše veje državne oblasti, zakonodajne. Brez dvigovanja prahu poteka prava zakonska revolucija. Po nareku evropskih uradnikov se po tekočem traku

sprejemajo in spreminjajo zakoni. Na vrsto prihaja tudi ustava. V evropskem novoreku se temu reče usklajevanje slovenske zakonodaje z evropsko. Kaj te spremembe prinašajo, ne ve nihče. Tudi če bi kdo hotel vedeti, ne bi mogel, ker so spremembe prevelike, da bi bil nad njimi, kaj šele nad njihovim izvajanjem, možen pregled. In celo če bi bilo mogoče vedeti in bi bilo ugotovljeno, da vse, kar se uzakonja, ni nujno absolutno blagodejno, bi bilo vseeno. Gre pač za diktat. V razmerju do t. i. Evrope gre za diktaturo novega evropskega uradništva, ki lahko z izkazovanjem moči nasproti tistim, ki si želijo včlanitve, legitimira in utrjuje svojo pozicijo in moč znotraj tiste entitete, ki si že pravi Evropska unija. V slovenskih notranjih razmerah pa gre za diktaturo vlade, ki svojo eksczesno moč legitimira s sklicevanjem na EU oziroma na nujnost vključitve Slovenije vanjo. Zakonodaja je postala eksekutiva eksekutive, katere nalogodajalec in zakonodajalec je izven dosega državljanov in državljanek Slovenije. Za zdaj absolutno, kdaj pozneje, če bo Slovenija postala članica Unije, pa relativno. Toda takrat bo večina tistega, o čemer bi bilo vredno odločati, že odločeno. (Da bo res tako, je predvideno še t. i. prehodno obdobje radikalne pravne nrecipročnosti med prebivalstvom Slovenije in polnopravnimi evropskimi unitaristi.)

Morda res ni pametne politične alternative pridružitvi Slovenije EU. Zamisliti pa bi si bilo mogoče malo manj nespameten način pridruževanja. Toda kakršnakoli taka zamisel bi bila nerealistična, ker se je prav s priključevanjem EU povzpela, legitimirala in tudi že zacementirala oblast, ki je brez lastnih zamisli (razen misli na svoje korporacijske interese in interese, ki so pod ravniyo korporacijskih) in nedovzeta za zamisli kogarkoli drugega (razen evrokratov). Pogajanja z EU so predvsem alibi za vsiljevanje evropskega diktata, to pa za uveljavljanje lastnih interesov v imenu skupne evropske prihodnosti. Drugače tudi ne more biti,

ker vključevanje v Unijo ni postavljeno na podlago uveljavljanja nacionalnega interesa. Uveljavljanje nacionalnih interesov pa ni izhodišče vključevanja v Unijo, ker Slovenija nima strategije nacionalnega razvoja. Nadomestila jo je z vključevanjem v EU. Namesto definiranega nacionalnega interesa imamo definitivno soglasje tako rekoč vseh strank, ki znajo naloviti zadostno število volilnih glasov za vstop v parlament, in še nekaj tistih, ki jim to ne uspe, o tem nadomestku – soglasje, ki premošča njihova siceršnja razhajanja in nasprotovanja.

Ko pride do vključevanja Slovenije v Evropo, politika – ali tisto, kar si nadeva oziroma čemur nadevamo to ime – zamre. Temeljna politična usmeritev na Slovenskem je v temelju nepolitična in – v kolikor doseganje njenega velikega legitimacijskega cilja prinaša razdejanjenje pogoja možnosti političnega življenja – tudi protipolitična. In mrtvilno učinkovanje pridruževanja EU v političnem življenju ni omejeno na sfero poklicne politike. Zadeva tudi tisto, kar je ostalo od javnega življenja. Politično razmišljanje je poplavila evrofilija. V njej se srečujejo in združujejo najrazličnejše politične in antipolitične usmeritve, vladne in nevladne, v njej se najdejo najraznovrstnejše kulturne kategorije, v njej imajo skupni imenovalci verni in neverni, domoljubi in kozmopoliti, ksenofobi in multikulturniki, akademiki in polpismeni, mlado in staro. Evropa in njene izpeljanke v najrazličnejših kontekstih so besede hvale in samohvale, odrekanje evropskosti pa metoda diskvalificiranja in izničevanja. Obtožba koga, da nas hoče oddaljiti od Evrope, je anatema. Evropske vrednote in manire, evropska kultura in civilizacija ter podobne umišljenine so merilo za premerjanje in presojanje samih sebe in drugih. To merilo je poljubno raztegljivo in temu primerno ničvredno, vendar je merilo, s katerim določamo, kaj je kaj vredno in kaj ni vredno nič. V magični veri si dopovedujemo, da bodo tiste naše slabosti in pomanjkljivosti, ki

jih ali ne moremo spregledati in zamolčati ali pa nanje kažemo zato, da bi bili primerno kritični in mobilizacijski, presežene, brž ko bomo polnopravni člani evropske družine. Kar je evropsko, je dobro in lepo, in kar je dobro in lepo, je evropsko. Brez »naše Evrope« sploh ne bi vedeli več, kdo smo in kaj bi s sabo. (Z njo pa seveda še manj.)

Že v prejšnjem stoletju sem opozoril, da se nas je polastilo enoumje in da to novo, sistematično kultivirano, evropsko enoumje daleč presega tisto, v katerem nas je menda držal komunistični totalitarizem.¹² Ta se je v veliki meri opiral na zunanjo, tako rekoč mehanično prisilo. Evropsko enoumje pa je zlezlo pod kožo. Povsem upravičeno se primerja z mistiko. Naj omenim uglednega angleškega zgodovinarja, ki se je na tistem samosvojem izolacionističnem otoku zavzemal za združeno Evropo že pred izbruhom evropske evforije po padcu berlinskega zidu. Malo pred smrtjo, sredi 80. let, se je zavzel za uveljavljanje evropske mistike. Človek ni bil mistik, opozoril pa je, da je za uspešno združitev Evrope potrebno še kaj bolj vznesenega od cene masla in obrambnih pogodb. Če naj bi Evropa imela prihodnost, je opozarjal, bi morala imeti nekaj, kar bi ljudi navdihovalo, da bi delali za isto, skupno stvar. In ta nekaj je imenoval evropska mistika.¹³ Ta evropska mistika se je razbohotila kmalu po njegovi smrti. Unifikacija Evrope, ki smo ji priča, je seveda velikanska poslovna operacija. Je pa tudi veliko duhovno podjetje. Velike koristi od unifikacije bodo imeli maloštevilni. Tudi dobički od proizvodnje evropske mistike se bodo stekali v izbrane žepe. Duhovni blagri pa so za vse. Poceni, na hitro pripravljena in nasitna duhovna hrana. Blagor ubogim na duhu, bi lahko rekli, zakaj njih bo evropsko kraljestvo.

Ena od osi, okrog katere se vrtinči evropska mistika, so t. i. evropske vrednote. Smisel govorjenja o evropskih vrednotah je

prikazati Evropo kot vrednoto. In brž ko sprejmemo, da je Evropa vrednota, je seveda vrednostno obarvano tudi pridruževanje Evropi, ki spet samo oblikuje prepričanje, da je Evropa vrednota. Sklepanje od tu dalje je preprosto. Če sprejmemo premiso. Sprejetje premise, da je Evropa vrednota, je seveda lahko cinično, ker prinaša koristi. A po svoji naravi je mistično. In tudi ciniki hitro zaplešejo mistični ples.

Toda kaj so evropske vrednote, če se že ne zaklinjamo nanje? Najsvetlejšje med njimi so partikularizmi, ki terjajo zase univerzalno veljavo. Vedno so se uveljavljali z izključevanjem drugih in drugega. Izključevanje je njihova strukturna značilnost. Evropa je ekskluzivistična skupnost. Celó tak obsedeno univerzalističen um, kakršén je bil Komenský, si jo je predstavljal kot trdnjavo – takrat, ko se je t. i. evropska zavest šele izoblikovala.¹⁴ Komenský je bil sicer pacifist,¹⁵ a če je govoril o trdnjavi, je mislil na vojno. Zamisli o združeni Evropi so praviloma nosile v sebi vojno kot zadnji argument uveljavljanja evropske moči – in evropskih vrednot. Misliti o Evropi, ne da bi mislili o moči, ni mogoče. Ekskluzivizmi, ki so z uveljavljanjem vedno strukturirali evropsko moč navznoter in navzven, so bili različno opredeljeni: versko, kulturno, civilizacijsko, rasno ... Celó Diderotova *Enciklopedija* se je odločila za rasno razlago imena Evropa. Najverjetnejša etimologija besede Evropa, je pisal de Jaucourt pod geslom »Evropa«, je tista, ki izpeljuje ime iz feničanske besede *urappa*, »kar v tistem jeziku označuje bel obraz«. Ta epitet je verjetno bilo mogoče dati Agenorjevi hčeri in Kadmosovi sestri Evropi, če nič drugega pa je »primeren za Evropejce, ki niso niti zagoreli kot južnjaški Azijati niti črni kot Afričani«.¹⁶

Da se je rasna razlaga Evrope znašla »celó« v *Enciklopediji*, pravim ne le zato, ker gre za največji literarni spomenik, ki si ga je postavilo razsvetljenstvo, temveč še bolj zato, ker se je Diderot

zlasti s tem, kako se je vpisal v Raynalovo *Zgodovino dveh Indij*, toliko odmaknil od prevladujočega duha časa, da ga imajo nekateri že za protikolonialnega misleca.¹⁷ Rasna komponenta evropske mistike bije v oči tudi danes, vedno bolj. Če se Slovenija želi vključiti v evropski ekskluzivizem, je to na realnopolitični ravni razumljivo. Veliki ekskluzivizmi majhne Slovenije niso nekompatibilni z malimi in velikimi ekskluzivizmi velike Evrope. Take želje bi veljalo raje upoštevati kot obsojati. Pravim upoštevati, ne sprejemati. Zakaj in čemu bi si delali iluzije o tem, kdo smo, kje smo in kam smo se namenili?

D P O M B E

¹ David Hume, »Of Parties in General«, v *Essays Moral, Political, and Literary*, ur. E. F. Miller, revidirana izd. (Indianapolis: Liberty Classics, 1985), 56.

² Gl. Claude Lefort, Prigode demokracije, ur. Jelica Šumič-Riha (Ljubljana: Liberalna akademija, 1999); Tomaž Mastnak, »Disembodiments of Politics and Formation of Political Space: Questioning Lefort's Concept of Democracy«, *Filozofski vestnik* 21 (2000), št. 2.

³ Podobno velja za prizadevanja za vključitev v Nato. O tem tu ne govorim. Pripomnim naj le, da ta dva cilja nista povsem združljiva. Med integracijo Evrope in Natom je konfliktno, če ne kar protislovno razmerje. Združena Evropa oblikuje svojo obrambno politiko, med drugim dokaj močne enote za hitro posredovanje. Ta obrambna politika se prekriva s poslanstvom, ki ga ima ali ga je vsaj imel Nato. Vendar ne gre samo za prekrievanje, za podvajanje. Nato pomeni ne le ameriško vojaško prisotnost v Evropi, marveč tudi ameriško poveljevanje nad evropskimi vojskami. (Izjemi sta Francija in nekoliko manj Velika Britanija.)

Če bo Evropa res hotela imeti svojo obrambno politiko, se bo morala otresti ameriške nadvlade. Če bo Nato ohranjen, bo evropska obrambna politika nekaj farsičnega, s tem pa tudi evropska integracija, kakor si jo zamišljajo, ne bo uspela. Če bodo hoteli imeti oboje, se bo zaostрил konflikt med Evropo in Združenimi državami.

⁴ »Najhujša usoda, ki v današnjem svetu lahko doleti človeka, je biti brez države. [...] če je brez države, je nič. Nima ne pravic ne varnosti in ima le neznatno možnost, da bi v življenju kaj koristnega počel. Zunaj okvira organizirane države na zemlji ni odrešitve.« Joseph R. Strayer, *On the Medieval Origins of the Modern State* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1970), 3. Strayer je bil zagovornik progresivizma, ki je dobil ime po ameriškem predsedniku Wilsonu (gl. Norman F. Cantor, *Inventing the Middle Ages: The Lives, Works, and Ideas of the Great Medievalists of the Twentieth Century* [New York: William Morrow, 1991], 245 ff.; Paul Freedman in Gabrielle Spiegel, »Srednjeveško, moderno in postmoderno«, v *Gestrinov zbornik*, ur. D. Mihelič [Ljubljana: ZRC, 1999], 562 ff.), zato njegove besede danes zvenijo nekako staroveško, kar pa ne pomeni, da lahko nad njimi preprosto zamahnemo z roko.

⁵ *Tractatus de bono communi*, cit. v Maurizio Viroli, *From Politics to Reason of State: The acquisition and transformation of the language of politics, 1250-1600* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 47, op. 119.

⁶ Gl. polemiko Emmericha de Vatella proti Christianu Wolffu. Wolff je zagovarjal *civitas maxima* – monarhično, vendar demokratično, svetovno državo – v *Jus gentium methodo scientifica pertractatum* Prolegomena, §§ 9–10 (The Classics of International Law, Oxford: The Clarendon Press, in London:

Humphrey Milford, 1934). Iz postulirane veldržave je izpeljal prostovoljno pravo narodov kot vidik pozitivnega prava narodov. (O problematičnosti Wolffove dedukcije *jus gentium voluntarium* gl. Marcellus Thomann, »Introduction«, v *Christiani Wolffii Jus gentium* = Christian Wolff, *Gesammelte Werke*, II. razdelek, zv. 25 [Hildesheim in New York: Georg Olms Verlag, 1972], xxiii ff.). V nasprotju z Wolffom, pri katerem so bile nacije v takem razmerju do svetovne države in njenega upravitelja, v kakršnem so posamezniki do nacije-države (*Jus gentium methodo scientifica pertractatum* Prolegomena §§ 19, 21), saj so se odpovedale suverenosti, ki je zdaj pripadala »celoti«, je za Vattela temeljni subjekt mednarodnega prava suverena država: »Les Modernes s'accordent généralement a réserver le nom de Droit des Gens au Droit qui doit régner entre les Nations ou Etats souverains.« *Le Droit des Gens ou principes de la Loi Naturelle, appliqués à la conduite & aux affaires des Nations & des Souverains* Preface, viii (The Classics of International Law [Washington: The Carnegie Institution of Washington, 1916]). F. H. Hinsley, *Sovereignty* (London: A. Watts & Co., 1966), 194, je označil Vattlovo delo za »prvo prepoznavno moderno knjigo o mednarodnem pravu«.

⁷ Najprej so Američani – tisti, ki so v času oblikovanja ameriške republike zagovarjali federativno rešitev – gledali sami nase kot na uresničevalce starega evropskega ideala »obče zveze, ki bi vzpostavila federativno republiko, sestavljeno iz vseh neodvisnih oblastnih enot Evrope«, pri čemer so imeli za prvega zagovornika tega ideala francoskega kralja Henrika IV., pod čigar ime je svoj Veliki načrt za združitev Evrope skrnil vojvoda Sully, minister takrat že pokojnega kralja. Gl. npr. [Alexander contee Hanson], »Remarks on the Proposed Plan of a Federal Government, Addressed to the Citizens of the United States of America, And Particularly to the People of Maryland, By Aristides«, v *Pamphlets*

on the Constitution of the United States, Published during Its Discussion by the People 1787–1788, ur. P. Leicester Ford (Brooklyn, N.Y.: s. n., 1888), 248; hvalo Sullyja alias Henrika IV. gl. v *The Works of James Wilson, Associate Justice of the Supreme Court of the United States, and Professor of Law in the College of Philadelphia, Being His Public Discourses upon Jurisprudence and the Political Science, Including Lectures as Professor of Law, 1790–2*, ur. James DeWitt Andrews (Chicago: Callaghan and Company, 1896), 1: pogl. 8; o »Velikem načrtu« gl. reference v naslednji opombi. Kmalu potem ko je bila federacija oblikovana, je James Wilson razglasil ameriški model za »NAJBOLJŠO OBLIKO VLADAVINE, KAR JIH JE KDAJ BILO NA SVETU«. »Substance of an Address to a Meeting of the Citizens of Philadelphia, Delivered, October Sixth, MDCCLXXXVII, by the Honorable James Wilson, Esquire«, v Ford, *Pamphlets*, 161. Edwin D. Hale, ki je na začetku 20. stol. izdal Sullyjev »Veliki načrt« in ga označil za »prvi praktični načrt [...] v moderni zgodovini za federacijo Evrope« (*The Great Design of Henry IV from the Memoirs of the Duke of Sully and The United States of Europe by Edward Everett Hale*, ur. E. D. Mead [Boston: za International School of Peace, Ginn and company, 1909], vii), je v svojo izdajo vključil besedilo Edwarda Everetta Haleja *The United States of Europe*, prvič objavljeno leta 1871. Hale je po poklonu Velikemu načrtu zapisal, da je Amerika postavila vzorčno ureditev za Evropo: »Združene države Amerike kažejo, kakšen naj bo v temelju sistem Združenih držav Evrope.« Op. cit., 79.

⁸ Gl. Tomaž Mastnak, »Abbé de Saint-Pierre: European Union and the Turk«, *History of Political Thought* 19 (1998), št. 4; in idem, *Evropa: med evolucijo in evtanazijo* (Ljubljana: Studia Humanitatis, 1998), pogl. 4.

⁹ Gl. *Notitia dignitatum omnium, tam ciuiliū quam militariū, in partibus Orientis*: konzularna provinca Or. I,72; provinca Or.

II,53; XXVI,3=10 (v *Notitia dignitatum, accedunt Notitia urbis constantinopolitanae et latercula prouinciarum*, ur. O. Seeck, reprint izd. iz leta 1876 [Frankfurt/Main: Minerva, 1962], 3, 7, 56–57).

¹⁰ Gl. Tomaž Mastnak, »Balkanska Evropa«, *Revija 2000*, leto 2001, št. 135–136; in idem, »Karolinska 'Evropa'? Prispavek k zgodovini evropske ideje«, *Filozofski vestnik* 21 (2000), št. 1.

¹¹ Poučno branje je Thomas Pownall, *The administration of the colonies: where in their rights and constitution are discussed and stated*, 4. izd. (London: J. Walter, 1768).

¹² Mastnak, *Evropa*, uvod.

¹³ Hugh Seton-Watson, »What is Europe, Where is Europe? From Mystique to Politique«, predavanje na Royal Institute of International Affairs 23. aprila 1985, *Encounter*, julij-avgust 1985.

¹⁴ Jan Amos Comenius, *The Angel of Peace sent to the Peace Ambassadors of England and the Netherlands in Breda, Whence it is intended for transmission to all the Christians in Europe and thereafter to all the nations throughout the world, that they should call a halt, cease to wage war; And make way for the Prince of Peace, Christ, who now desireth to announce peace to the nations*, ur. M. Safranek (New York: Pantheon Books, s. a.), 49.

¹⁵ Gl. npr. Václav Vaneček, »Deux projets tcheques des XV^e et XVII^e siècles relatifs à l'organisation universelle de la paix: Projets du roi Georges de Podebrady et de J. A. Komensky«, v *La paix*, Recueils de la Société Jean Bodin 15 (Bruselj: Éditions de la librairie encyclopédique, 1961).

¹⁶ *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (Pariz: 1751–1780), 6: 211. O etimologiji besede Evropa gl. reference v Tomaž Mastnak, »Mit o Evropi: udomačevanje posilst-

va«, *Filozofski vestnik* 22 (2001), št. 1; o rasnih interpretacijah Evropejcev (in Zahoda) gl. Ivan Hannaford, *Race: The History of an Idea in the West* (Washington, D. C.: The Woodrow Wilson Center Press, 1996), 2. del.

¹⁷ Gl. Abbé Raynal, *Histoire philosophique et politique, des établissemens & du commerce des Européens dans les deux Indes* (Amsterdam: s. n., 1770); *Lectures de Raynal: L' Histoire des deux Indes en Europe et en Amérique au XVIII^e siècle*, ur. H.-J. Lüsebrink in M. Tietz, *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century* 286 (Oxford: The Voltaire Foundation, 1991); Yves Benot, *Diderot, de l'athéisme à l'anticolonialisme* (Pariz: Maspero, 1969), pogl. 10–12.

GLOBALIZACIJA IN EVROPSHA IDOLATRIJA

To besedilo je prispevek h »konstruktivnemu razbitju« monolitne, celo iz marmornatega kosa izdelane (v pomenu *poiesis*) predstave o Evropi, ki tukaj in zdaj naddoloča naša življenja. Skušal bom vsaj nakazati, da pri govorenju o Evropi ne gre toliko za *quasi* regulativno idejo, pač pa predvsem za dokaj primitivno idolatrijo¹. Ta v nič kaj prijaznih (pravzaprav svinčenih in celo krvavih) časih in prostorih t. i. Srednje in Vzhodne Evrope še posebej izrazito v medijih tukajšnjega množičnega poneumljanja operira več kot učinkovito. Gre za medijsko sforsirano predstavo o Evropi, o kateri se ne samo govori, pač pa žal tudi misli kot o Nečem ali celo o Nekom. Problem, s katerim se bom najprej soočil, je ravno ta personalizacija Evrope v singularu, ki se ji stotine milijonov srednjih in vzhodnih (vzhodnih od česa, od Raja?) Evropejcev na vsak način skuša približati. Še slabše, gre za Evropo, ki jo dobesedno moledujejo, naj jih pripozna in sprejme v svoje baje široko in toplo naročje.

EVROPSHA IDOLATRIJA

Kot da bi v Evropi videli zgolj neko novo ime za boginjo (prim. Mastnak 1998), za katero se – vsaj tako jo interpretiram sam – pravzaprav skriva izzivalno naročje Device Marije. Z njeno podobo so že tako in tako prenapolnjene tukajšnje nacionalne beletristike ter še bolj t. i. sodobna, do idiotizma pripeljana pop kultura (denimo glasbena). To, kar bi rad še posebej poudaril že na izhodišču, je, da smo v danih postmodernih (za nekatere »postreligioznih«) časih priče nekega novega paradoksa. Ne samo da se nove religiozne strukture napadalno vsiljujejo v pojavnih oblikah različnega newageovstva ter različnih drugih bolj ali

manj prizemnih praznoverij, pač pa se celo zdi, da vsakdanje, običajne, celo politične stvari v očeh medijsko obdelanih kreatur pridobivajo izključno svoje novoreligiozne oblike. To, da na osnovi matrice eksodusa, torej pobega iz prekletstva komunizma, slavimo Evropo kot »boginjo rešitve«, da se do nje obnašamo kot do mita, ki se mu priklanjammo kot svojemu najnovejšemu idolu, je po mojem nekaj, kar je, ne samo pod ravnijo razumevanja subjekta v krščanstvu, pač pa je nekaj politično izjemno nevarnega, česar bi se bilo treba skrajno resno zavedati ter temu primerno delovati².

Dalo bi se celo argumentirati, da je ravno ta in taka singularna Evropa dojeta (pravzaprav verjeta) kot idol rešitve/Rešiteljica. Da je torej ta Evropa in evropska idolatrija pravzaprav nekakšen (post?)verski nadomestek za vse tiste milijone, ki niso več verni na tradicionalen način, ki pa so konec koncev vendarle verni. Sedaj kajpada na nek drug, bolj sodoben, predvsem pa družbeno sprejemljivejši način. Taka Evropa kot idol rešitve, kot Rešiteljica (Evropa v funkciji Kaanana?) je tista do konca pripeljana, a še vedno religiozna *u-topika*, ki tukaj in zdaj funkcionira kot nekakšna nadomestna, »civilna religija«, kot specifična »civilna vera« (prim. Shanks 1995) sodobnega postsocialističnega moškega³, ki temu pretirano poudarjenemu (najbrž zato, ker se čedalje bolj zaveda vprašljivosti lastnega vztrajanja v tej drži) možu ponuja istočasno dvojni užitek: vrhu vsega v tostranstvu. Po eni strani mu omogoča, da še vedno veruje nevernim časom in duhovom navkljub ter da se mu zaradi tega ni treba bojevati z lastnim občutkom krivde neverovanja. Hkrati mu ponuja varljivi občutek, da kot nejeverni vernik *par excellence* dejavno (še več: civilno) sodeluje pri najnovejših političnih in siceršnjih dogodkih lastnega časa. Skrb vzbujajoča dominantna kreature postsocialističnega mačo vojskujočega se moža (dobesedno v vojnah ali pa v smislu bojevanja na polju menedžmenta, športa, za svojo deželo⁴ ...), nje-

gova mentalna strukturiranost kot »ne vernega vernega bojevnika« je potemtakem tisto, kar tukaj skušam odpreti kot enega osrednjih problemov dane recepcije Evrope v formi singularne evroidolatrije. Govor o Evropi in pozneje tudi o Evropah je potemtakem del eksplikacije kompleksa »verujočega ne več verovanja« postsocialističnega moža-vojaka ali boljše, novega evromoža. Seveda moža, ki se podaja v nove, tudi posodobljene križarske vojne proti Neevropejcem⁵, toda to je plat, ki jo bom ob tej priložnosti pustil ob strani.

P R A V A D E M I T O L O G I Z A C I J S H A P L A S T

Prvi in po mojem mnenju odločilni korak za to, da bi idolu Evrope oziroma temu, kar imenujem evropska idolatrija, odvzeli vsaj tančico skritosti, s tem pa tudi vsaj kanček strašansko potentne agitacijske in motivacijske moči⁶, ki jo le-ta premore, je proces demitologizacije. To se pravi, da zadevo prezremo in jo začnemo obravnavati kot mitološko, kot idolatrijsko konstrukcijo *par excellence*. Skratka, da jo zapopademo kot nekaj vprašljivega, kot nekaj, kar je vse prej kot samoumevno, naravno, od Boga dano ...

Najprej bi kazalo odpreti problem na nivoju samega imena (prim. npr. Mastnak 1998), torej na ravni najabstraktnejše splošnosti idola kot takega. Predlagani prijem je dokaj preprost, gre pa v smeri elementarnega pripoznavanja, da je tisto mistično Nekaj ali celo Nekdo, s pomočjo česar danes imenujemo Evropo, pravzaprav pluralno. Pluralno tako po svoji lastni naravi, po zgodovini, kot naj bi bilo – posledično – pluralno tudi po svojih ciljih. Drugače povedano, in tukaj je moj osrednji poudarek, Evropa ni ne Ena in ne Eno, prav tako pa tudi ni Edina/o. Evrop je več. Posledično je tudi idolov in idolatrij Evrope (lahko) več. Idolatrija, mit je v tem, da s poudarjanjem zgolj ene – in problem je ravno v tem – edine Evrope⁷ dosežemo jezikovni in ideološki

obrat, pri katerem je vsaka od drugih, možnih pluralnih Evrop subsumirana, posrkana ali pa vsaj skrita za to edino Evropo. Skoraj odveč je pripomniti, da želi na ta način prav ta ena Evropa sebe prikazati ne samo kot Eno, pač pa ravno tako tudi kot Prvo ter Zadnjo (torej Edino mogočo in obenem Pravo) Evropo. Ta veriga velikih začetnic kot znak izključitve pluralnosti, ki je nosilni *konstituens* Evrope v singularu, je tisto, kar je najzahtevnejše in česar se je treba najprej lotiti.

V nadaljevanju bom skušal nakazati nekaj najbolj izstopajočih, najbolj oprijemljivih »podvrst« Evrope, ki se mi zdijo najbolj dostopne in dojemljive manj pazljivemu in zahtevnemu bralcu oziroma opazovalcu dogodkov. Prav ta bralec oziroma opazovalec, ki je edina, osrednja in zadnja tarča medijske obdelave množičnega poneumljanja, je tisti subjekt, na katerega naslavljam ta kratki zapis.

ANGLOSAŠKA PODEVROPA

Prva PODEVROPA ali vrsta Evrope, ki jo je razmeroma lahko videti znotraj singularne mitološke velike Evrope, je tista, ki jo bom pogojno imenoval anglosaška Evropa. To je tista PODEVROPA, ki se v danih okoliščinah in razmerjih sil na stari celini bolj ali manj vsebinsko identificira z Nato zavezništvom. Izenačevanje Evrope in Nato zavezništva je postalo in tudi ostalo možno predvsem na podlagi tistega, kar je ameriška zunanja politika (kajpada ne brez vojske ZDA) uspela vzpostaviti v Evropi približno od zmage na zahodni fronti (Normandija, Ardeni ...) ob izteku druge svetovne vojne, še bolj intenzivno pa po njenem koncu. V mislih imam vojaško prisotnost ZDA v Nemčiji, Italiji in drugod, simbolno in tekstualno prisotnost tradicije ZDA v liberalnih ustavah teh in nekaterih drugih držav (denimo Japonske) in splošno (pop) kulturo povojnega evropskega demokratičnega časa, ki obsega tako

medijsko globalizacijo kot tudi globalizacijo vrednot ter okusa (gl. Barber 1996) ... Ko govorim o anglosaški Podevropi na nivoju akterjev, imama najprej v mislih osrednjega akterja te anglosaške evropske podigre v Evropi, in sicer Veliko Britanijo. Ne merim toliko na Veliko Britanijo v pomenu njene iztekajoče se mitološke imperialne veličine, pa tudi ne na Anglijo v pomenu njenega najnovejšega boja za nacionalno identiteto oziroma spopadanja z irskim, škotskim ali valeškim nacionalizmom identitet. Merim na Veliko Britanijo z vso njeno postkolonialno navlako, skupaj z njeno čedalje bolj izraženo nemočjo in frustracijo. Ne glede na to, kdo se v tej in taki Veliki Britaniji trenutno nahaja na položaju vladne oblasti – konzervativci ali laburisti oziroma morebiti celo tamkajšnji lib-demovci – gre za zvrst vloge, ki je po padcu velikokolonialne politike te transdržave bolj ali manj prenešana na vlogo nekakšnega, nekoliko grobo rečeno, ameriškega buldoga. Skoraj edino relevantno vprašanje v tem kontekstu razumevanja je pravzaprav, kako močno, kdaj in koga bo ta buldog ugriznil ter kakšne bodo posledice tega ugriza. Če je bilo nekoč mogoče povsem upravičeno govoriti o tem, da v Sofiji ali v Varšavi odpirajo dežnike, ko v Moskvi začne deževati, je v tem smislu londonski prehlad najpogosteje znak washingtonske pljučnice ali zgolj prehlada. V velikem delu Srednje in Vzhodne Evrope (najbolj pa tam, kjer je najmočneje razvit tradicionalni antirusizem kot stvarna stran proamerikanizma) obstajajo številni verniki te zvrsti evropske idolatrije. V Sloveniji so se, denimo, celo institucionalizirali kot nekakšen lobi (Atlantski svet Slovenije), svojo idolatrijo pa prakticirajo na posebnih seansah, posvečenim molitvi k svojemu (novemu?) idolu.

Pred kakim letom dni so vernike te novejše evropske sekte (v veliki meri predavatelji Katedre za obrambo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani) ob obisku prvega človeka

Nata v časopisu Delo imenovali kar »možgani Slovenije«. Nekaj podobnega obstaja tudi na Hrvaškem oziroma drugod po vsej Srednji in Vzhodni Evropi, čeprav v drugačnih pojavnih oblikah. Če tovrstno čislanje anglosaške podzvrsti Evrope ne obstaja med navadnimi ljudmi na drugih nivojih, je prisotno vsaj na tistem najbolj elementarnem, ki je v zadnjih desetletjih ali morebiti vse prejšnje stoletje izhajalo iz vsakodnevnega, implicitnega ali eksplicitnega odločanja na nivoju ljudsko-infantilnih simpatij/antipatij med »Rusi in Amerikanci«. Anglosaški sentiment se tako na občem nivoju (celo znanstvene) abstrakcije kot tudi na vsakdanji ravni običajnega (javnega) mnenja v dnevnapolitičnih prijemih novinarjev pogosto izjemno dobro povezuje z oznakami, kot so: liberalizem, človekove pravice, individualne svoboščine, svoboda privatne lastnine, privatizacija ... Na najbolj pritličnih ravneh vsakdanjega življenja pa tej drži sploh ni tuje povezovanje z devizo, napisano na magičnih zelenih bankovcih: *In God We Trust* ... Če bi se vam utegnilo zazdeti, da antikatoliška drža vernikov anglosaške Podevrope *in nuce* nasprotuje tej moji postavitvi, potem skušajte dodatno upoštevati, da Bog, za katerega tukaj gre in ki se mu verjame, ni katoliški, pač pa je protestantski, natančneje, puritanski Bog.

PODEVROPA EVROPSHE UNIJE

Druga, bolj izstopajoča Podevropa je, gledano s stališča evropske zgodovine, za spoznanje mlajša. Gre za Evropo iz generacije petdesetih. Ta »nova« Podevropa izhaja predvsem iz številnih bodisi eksplicitnih bodisi implicitnih sporazumov med Francijo in Nemčijo, ki jim sekundira lepo število srednjih in manjših evropskih držav. Skupni projekt teh dveh tradicionalno gospodujočih evropskih kontinentalnih sil je svoje medsebojno evropsko sodelovanje začel pri urejanju problemov, povezanih z jeklom, in

drugih poslovnih prijemov. Nadaljeval se je skozi idejo in prakso skupne valute. Vse kaže, da ima ta Podevropa aspiracije tudi pri vzpostavitvi skupne policije in vojske (t. i. intervencijske sile). V zadnjem času se ta vrsta Podevrope celo šemi s kvazikantovskimi naravoslovnimi sanjami o skupnem (evropskem) državljanstvu, govori se o federalizaciji Evrope, o evropski federaciji ... To najnovejšo francosko-nemško Podevropo nikakor ne bi kazalo izenačevati s prvo, se pravi z anglosaško. Seveda obstajajo ozke in številne povezave ter celo neposredne medsebojne pogojenosti obeh Podevrop, je pa vendarle možno in analitično tudi potrebno govoriti (misliti) o bistveni razliki med obema.

Po eni plati je razlika v že omenjenem fiksiranju na Nato (prva, anglosaška Podevropa), po drugi pa gre za fiksiranje na EU. Zgodovinsko rečeno, čista razlika med tema dvema podzvrstema Evrope poteka skozi nikoli pozabljeno ter še vedno vsaj implicitno delujoče degaullovske simbolno in realno nasprotovanje izenačitvi Francije (Evrope) in Nata⁸.

Zagotovo lahko rečemo, da je realen naboj tovrstnega nasprotovanja in razlikovanja v zadnjih letih bistveno manj pomemben in močan. Toda s simboli je na tem področju bistveno drugače. So veliko bolj vztrajni, kot se to zdi na prvi pogled. Vernikov in pristašev te zvrsti podevropske idolatrije je v postsocialističnih državah bistveno več kot pristašev prvega (anglosaškega) idola. Glavni predstavniki in ljudje, ki bi utegnili pasti pod oznako praktikantov te idolatrije, so najprej narejeni iz t. i. nacional-demokratskega, celo iz konzervativnega in manj iz liberalnega testa, za katerega sem dejal, da je značilen za prvo idolatrijsko podevropsko skupino. Toda ko omenjam konzervativnost, je treba tukaj za razliko do zelenoliberalne devize *In God We Trust* opozoriti na neko dokaj veliko (izrazito mnenjsko vplivno v postsocializmih) generacijo/skupino migrantov s področij nekdanje

Jugoslavije in drugod z Vzhoda. Ta je za razliko od prve, ki je najpogosteje odhajala v anglosaške svetove (ZDA, Avstralija ...), v glavnem delala v Nemčiji in v njej gravitirajočih evropskih svetovih iz šestdesetih in sedemdesetih let. Kajpada tukaj ne gre za katerokoli Nemčijo, pač pa za tisto Nemčijo, ki se vrednostno (tudi mitološko) vrti okoli konzervativnih vrednot na liniji Adenauer-Kohl-Strauss. Se pravi okoli vrednot, ki so še kako odprte poznejšim neokonzervativnim prostranstvom ere Reagan-Thatcher. Izjemno težko bi bilo namreč med pripadniki te podevropske idolatrije najti nekoga, ki bi bil pripravljen govoriti o Nemčiji v pomenu Brandta, Schmidta, kaj šele Fischera in Schröderja. V tem pomenu bi bilo treba vsaj na ravni znakov, simbolov nekoliko bolj resno upoštevati prehod iz prve skupine (dolar kot zaščitni znak) v drugo, v kateri se nemška marka (celo vrednostno izjemna postsocialistična ljubezen do DEM) nakazuje ne zgolj kot *in nuce* božja kreacija, pač pa celo kot (domača) valuta (Bosna, denimo), v kateri se izraža in preračunava tisto najbolj intimno in lastno. Pretvarjanje »našega« v DEM utegne imeti dosti širše in manj ugodne posledice od tistih banalnih, s katerimi se običajno ukvarjajo ekonomisti, ko se jim dozdeva, da vrtajo po osnovah človeške duše. Glede na ameriški dolar in nemško marko je vloga evra očitno transcendentálna. Tudi to je dodaten razlog, da nikakor ne bi kazalo izenačevati prve podevropske zvrsti z drugo.

HATOLIŠHA PODEVROPA

Tretja zvrst Podevropse se mi zdi še najbolj pomembna za tista okolja, v katerih je zgodovinsko prišlo do zmage protireformacije. Torej tudi za take države, kot so Slovenija, Hrvaška ter številne druge iz kroga postsocialističnih držav. Gre za zvrst Podevropse, ki bi jo bilo treba okvirno imenovati krščanska, natančneje pa

katoliška Evropa. Podevropa katolicizma je tista Evropa, ki bi pravzaprav hotela biti bolj katoliška od samega Vatikana.⁹

Gre za izjemno močno, po mojem mnenju celo najmočnejšo podzvrst Evrope. Obenem gre za možno nadevropsko¹⁰ alternativo, ki je bolj ali manj potlačena in/ali nevidna, ter, kar je še bolj zaskrbljujoče, pogostokrat podcenjena s strani vernikov prvega (Nato) in drugega (EU) idola. Za ene in druge je namreč značilno dokaj naivno upanje, da jo bodo prej ali slej uspešno vključili v svoje načrte, v menda širše razumevanje Evrope. Se pravi, da jo bodo subsumirali v lastno kombinatoriko tehnološko-integracijske prihodnosti ter na ta način pacificirali to izrazito bojevito¹¹ katoliško zvrst podevropskega idola in idolatrijsko najbolj dodelane terenske mreže na nivoju mikrofizik civilnodružbenega vladanja. Rečeno v nekoliko bolj plastični podobi, gre za Evropo, ki se najbolj izrazito prikazuje v govorih in besedilih ne samo papeža, pač pa tudi politikov tipa Otto von Habsburg (tako drag gost na Hrvaškem, v Avstriji, na Češkem in Poljskem ...). Ta vrsta Podevrope je v Sloveniji najbolj prisotna v nastopih nadškofa Rodeta ter v konceptih t. i. pomladnikov (Janša, Peterle, Bajuk ...), na Hrvaškem v diskurzih desno usmerjenih strank in parastrank ter še posebej katoliške cerkve in njenih medijskih organov (denimo Glas koncila).

1/2 ALI »ŠE NE PODEVROPA«

T. i. Srednja in Vzhodna Evropa, ki bi se jo – vsaj zasilno in na podlagi dogodkov v osemdesetih letih – večji del lahko razumelo kot nekakšno posebno kombinacijo prve (anglosaške) in tretje (katoliške) Evrope, je bila in ostala nekakšen kulturno, civilnodružbeni koncept-projekt. Zanj je značilno, da je predvsem skušal odlepiti Poljsko, Češko, Madžarsko, Slovenijo, Hrvaško ... od »Vzhoda«, tako od balkanskega (prim. Todorova 1997) (musli-

mansko-pravoslavnega) kot tudi od Vzhoda z veliko začetnico. Torej od Rusije in Jugoslavije (dojete kajpada v kontekstu »komunističnosti«, tj. neevropskosti kot substance¹²), kar se je tudi zgodilo. Srednjeevropska Podevropa ali tisto, kar bi le pogojno lahko imenovali četrta vrsta Podevrope, je nekakšna najnovejša Podevropa. Toda potencialno to idilično in v očeh vernikov skrajno zaželeno podobo »skupinske slike z Evropo« kvari neka banalnost, tako rekoč drobnarija. Ta četrta forma Podevrope je nekaj, kar bi kazalo natančneje opredeliti, in sicer kot »še ne Evropa«, ali pa kot Evropa, ki mora svoje evropejstvo (svojo »evropsko substanco, ki je šele zgolj potencia«¹³) šele dokazovati/prikazovati ter v bližnji, a še povsem nevidni prihodnosti tudi dokazati¹⁴.

Gre za »še ne Podevropo«, ki nastaja po njej povsem zunanji mehaniki razširjanja prvih treh nakazanih Podevrope oziroma ki nastaja kot rezultanta njihovih medsebojnih odnosov, temelječih na sili. Denimo širjenje Nata (zaščitni vojaški/jedrski dežnik), širjenje katolicizma (rekatolizacija) ali pa širjenje EU (zaenkrat v glavnem ekonomski vidiki). Vse te tri Podevrope domnevno Ene in Edine Evrope se nam »še ne Podevropejcem« zaenkrat v glavnem kažejo kot Eno in Isto, kot nekaj, kar se *per definitionem* nikakor in pod nobenim pogojem ne bi smelo kazati kot notranje razčlenjeno, iz preprostega razloga: vsaka od treh omenjenih Podevrop (ki se, *a propos*, še kako bojujejo za naše glasove oziroma za nas kot za sedanje in prihodnje evropske surovine) krvavo računa na nas. In mi? Mi jim kot ovce, ki komaj čakajo na striženje, nedvoumno odgovarjamo: »Glejte nas, tukaj smo, računajte na nas.« Pri čemer domnevamo (točneje, verjamemo), da so vse zgoraj omenjene in še številnejše druge »nekonfliktne evropske sestavine« pravzaprav »eno in isto.« Tisto, kar bi kazalo podčrtati na tem mestu vsaj kot simptom, pa je sama logika obstoja Evrope na način, ki smo ga omenili. Se pravi, na način njene

razširitve. Torej na *in nuce* logiko svojevrstne postkolonialne neenakosti, po kateri Evropa že vnaprej funkcionira kot kultura, civilizacija, kot tisto dobro, uspešno, skratka kot tisto »oh in sploh«. Skupno vsem trem omenjenim podevropskim zvrstem je torej Evropa. Ko pa bliže pogledamo, kaj to skupno sploh je, odkrijemo, da ni nič drugega kot njena logika obstoja, se pravi, njena logika razširitve.

Na tej točki analitične evrokulminacije (v realnem življenju prihaja ravno na teh točkah do oprijemljivejših eksplozij, vključno s tistimi vojaškimi), o kateri se tukaj in zdaj v glavnem ne misli, je bolj ali manj jasno, da imamo opravka z nekakšno eksplicitno smerjo razvoja, ki se brez kakršnegakoli skrivanja imenuje evropsko širjenje proti Vzhodu. Še več, tudi sami ga tako dojemamo, le da je to zdaj nekaj, kar je postalo naša ponotranjena želja in ne več želja drugega oziroma drugih. Sama banalnost razvidnega se zdi kot presežen dokaz nevprašljivosti tega početja.

V skorajda popolni odsotnosti česar koli, kar bi brez večjih dvomov lahko poimenoval »moja Evropa« oziroma s čimer bi se vsaj delno lahko strinjal, se mi zdi še najbolj sprejemljiv teren za možno pozitivacijo na področju političnega mišljenja in delovanja v prihodnosti tisto, kar sem imenoval druga Podevropa ali Evropa Evropske unije. Seveda šele pod pogojem, da skupaj s to Evropo ne kupimo tudi vsega drugega (Evropa Nata in Evropa takega ali drugačnega katoliškega fundamentalizma), kar se nam – in na to bi morali biti veliko pozornejši¹⁵ – prodaja v paketu po sistemu *take it or leave it*.¹⁶

Toliko o prvi plasti, pogojno rečeno o demitologizaciji koncepta Evrope kot samostalnika z veliko začetnico, ki se nam ponuja in prodaja in, kar je še bolj zaskrbljujoče, kar »mi« kot tako tudi kupujemo: kot Eno in Edino.¹⁷

ANTIPOLITIHA:

DRUGA DEMITOLOGIZACIJSKA PLAST

Na tej ravni se mi zdi nujno poudariti še dodatno skupno točko vseh omenjenih podzvrsti Evrope. Poleg tega da vse (posamič ali pa v svoji *per definitionem* nepredvidljivi rezultanti) funkcionirajo na način razširitve, so vrhu vsega še izrazito antipolitične (gl. Kuzmanić 1997). Ni velikih dvomov o tem, da želi Nato v kontekstu globalizacije predvsem »transcendirati« države kot imanentne stvaritve ničelne točke političnega. V Nato globalizacijski optiki se mu državne meje kot tudi država nasploh nakazujejo podobno kot v dominantno postpolitičnem liberalnem in konzervativnem diskurzu, se pravi kot preživele politične skupnosti. Razumljivo, logika poslovnosti (v starem jeziku logika kapitala, v še starejšem logika *oikos*) vidi v državah predvsem odvečne meje in omejitve (carine ...), ki le otežujejo ustrezno hiter obrat kapitala na ravni planeta kot celote. Potencialno podobne učinke utegnejo imeti tudi nekatere izjave J. Fischerja, oziroma njegov načrt, ki govori o Evropski federaciji. Za krščansko katoliško varianto Podedrope pa imamo nešteto dokazov, da je radikalno antipolitična, dolgoročno celo eksplicitno antidržavna (cilj je katoliška *oikos* in ne politična skupnost). Glede na to, da se je Srednja in Vzhodna Evrope šele prebila do lastnih držav, ima še vedno nekatere potenciale (bolj na ravni »srca« kot v mediju mišljenja), ki bi na podlagi izkušenj iz osemdesetih let morebiti lahko prispevali k ideji ohranitve države kot potencialno ničelne točke skupnosti politično enakih. Toda pospešeno bežanje od Vzhoda v Nato (prim. Kuzmanić 1999b) ali v nekakšno parakatoliško zvezo enako verujočih – to še posebej velja za Poljsko, Hrvaško pod Tuđmanom, delno pa tudi za Slovenijo – vsebuje potenciale radikalno antidržavnega in antipolitičnega ...¹⁸

Toda to še ni vse, na kar je treba opozoriti na ravni antipolitike. Tukaj je še presežen, tudi časovno najnovejši moment. Za lažjo predstavitev¹⁹ težave, s katero se bomo morali v prihodnje ukvarjati, se bom nekoliko tesneje oprijel enega pomembnejših evroideologov devetdesetih, Michela Foucherja. V zaključnih odstavkih svoje sedaj že slavne *La république européenne* pravi eksplicitno takole: »Politična Evropa (ta, ki prihaja, nova Evropa želje, op. T. K.) je nadnacionalna institucija, vzpostavljena na podlagi pogodb, toda brez ene ustave ... To torej ni država. Proizvaja pa pravo, ki je naddoločeno nacionalnim pravnim sistemom« (Foucher 2000, 157). Do tovrstne (potencialne?) realnosti je avtor vsaj za silo kritičen, toda takoj na naslednji strani govori o tem, da so »*Pub, public house* ali *Weinstube* ... metafore javnega prostora«. Še več, »'Javen prostor' ni nič drugega kot prostor prometa ekonomskih in kulturnih dobrin, pravnih norm in političnih odločitev ...« (prav tam, 158). Višek doseže tovrstna antipolitična postavitev na točki, kjer Foucher pravi, da je na ravni Evrope – to je torej zaželeni cilj – »treba uporabiti skupno obliko regulacije, ki bo istočasno tehnična in politična« (prav tam, 158). Do vdora tehničnosti v političnost ali bolje, do njune izenačitve, v kateri – o tem smo se lahko poučili na nešteti primerih zadnjih stoletij – tehnika (tu je postavljeno »tisto družbeno«) *per definitionem* pohrusta politično, pa avtor nima nobenega zadržka. Še več, ne vidi, da bi se kaj takega sploh lahko zgodilo, kaj šele da je kaj takega sploh omembe vredno. Zdi se celo, da je tovrsten spregled dobesečno v funkciji naslednjega – zdaj že agresivnega – stališča, ki se glasi: »Minili so časi introvertirane Evrope, ki v sebi sami išče edini razlog obstoja« (prav tam, 159). Temu se v starih dobrih kategorijah reče kajpada »geopolitika«, ki pa s stališča Evrope in njene zgodovine ni nič novega. To ve tudi Foucher, zato geopolitiki pristavi – tukaj je ključna točka, nekakšen »evropski *novum*« – Lutwarkov kon-

cept »geoeconomije« (prav tam, 147). Do koncepta ima Foucher najprej »distančen odnos«, ko pa bi bilo treba postaviti politično vprašljivost tovrstnega koncepta Evrope navznoter, najde »klasični« izhod jasno navzven. Vpelje nič drugega kot ekstrovertirano Evropo. Drugače povedano: ko Foucher spregovori v starem dobrem webrovskem jeziku družboslovne ekspanzije z začetka dvajsetega stoletja (prim. Mommsen 1984), takoj dobimo pristno evropsko mobilizacijo navzven, v smislu, da je treba mobilizirati vse sile, ki bodo iz introvertirane Evrope napravile ekstrovertirano Evropo. Še več, z značilnim francoskim pristavkom, da je tovrstna ekstrovertirana Evropa pravzaprav nekakšna »naloga razsvetljencev« (Foucher 2000, 160) enaindvajsetega stoletja. Mehanika, ki poganja ta način antipolitičnega umevanja, je jasno hobbesovski *commonwill*²⁰, ki pa bi jo morali, če bi zares skušali misliti o zadevi z vsemi njenimi posledicami, v Foucherjevi različici krstiti z nemogočo oznako »geodružbenost«.

Kaj mislim s tem? V strahu pred Ameriko (predvsem ta negativna sila je pogonska energija nastajanja nove Evrope), v iskanju »akta emancipacije pred Ameriko« (prav tam, 155) se Evropa zapleta v že videno, ameriško zapletanje v družbeno. Le da bolj nedolžno in toliko globlje oziroma bolj radikalno kot ZDA nekoč, kajti zadeve potekajo v bistveno bolj zapletenih (globalizacijskih) časih. Če (post)moderna uspešno ureja (zlepa ali zgrda) politiko, nadzira ekonomijo, pa se na stežaj odpira najbolj nevarnemu postmodernemu elementu, ki je transcendentalen tako glede na politiko kot na ekonomijo. To pa je tisto, kar imenujem družbeno in od koder izpeljem nemogočega spačka, se pravi to, kar sem po analogiji z geopolitiko in geoeconomijo imenoval »geodružbeno«. To, kar se danes globalizira in na valovih česar bi Evropa rada zajahala (pa bo seveda pojahana), namreč ni globalizacija politike (iz tega primitivnega umevanja praviloma sledi antiamerikanizem)

in ne ekonomije (kapitalizem²¹). To, kar se danes globalizira, je družbeno samo, ki je veliko širše, globlje in nevarnejše, kot je bil kapitalizem oziroma globalizacija kapitalizma kdajkoli. Globalizacija kapitalizma je nekaj, kar je bilo pred tem in kar je bilo najbolj intenzivno opravljeno po drugi svetovni vojni (tisto, kar je še vedno bolj ali manj dojeto kot »kapitalistična ekonomija«). Tudi in predvsem zato govorim o nemogočem spačku, ki sem ga imenoval »geodružbeno«. Rečeno s pomočjo Roze Luxemburg: ni več kapitalizem tisti, ki si podreja (in od njih živi) druge in drugačne načine produkcije (Marxova dikcija), pač pa se vsi načini produkcije (ekonomije), vključno s kapitalistično, podrejajo v smislu, da se podružbljajo oziroma globalizirajo/mondializirajo v novo celoto, ki ni več »kapitalistična«, pač pa dobesedno družbena. Tistim, ki smo prestali socializme, bi naj bilo vsaj načeloma lažje razumeti procese podružbljanja, le da tokrat ne gre za podružbljanje socializma, pač pa se podružblja kapitalizem. S tem samo na prvi pogled kontradiktornim izrazom, ki bo številnim izzvenel kot leseno železno, kajpada ne želim reči, da se podružbljata lastnina in družbena moč, pač pa predvsem to, da kapital/izem postaja podružbljena, če hočete javna reč, ki povsem zasede možen prostor politike (zato govorim o antipolitiki), za katerega bi se kazalo potegniti. Tega pa ne moremo storiti, če se po robu postavimo zgolj tistemu kapitalističnemu (se pravi neki »kakšnosti«, načinovnosti) in ne družbenemu kot takemu. Toda tudi to, kar kapitalizem počne kot subjekt, se ne zgodi brez posledic za kapitalizem sam. Saj s tem iz neke načeloma privatne reči (privatno prilaščanje, bi rekel Marx) in političnega sistema vladanja (sistematika kapitalističnih držav) postaja družbena in družabna, globalna reč, in sicer v totalizirajočem (totalnem) razponu od makro politik Združenih narodov do intime vsakega med nami²². Kapitalizem skratka ni več nikakršna občost, ki

požira posebnost/i, ni nič takega, kar bi se dalo misliti v kategorijah »še ni«, pač pa je nekaj, kar postane dostopno samo pod pogojem, da ga razumemo kot nekaj, kar »že je«. Sam kapitalizem glede na globalizacijo družbenega ni več nekaj občega, pač pa nekaj posebnega. Ko govorim o podružbljanju kapitala/kapitalizma, hočem reči (zavoljo razumevanja bom zadeve marksovsko ubesedil), da se je kapital/izem na globalen način samoukinil, kar pomeni udejanil in postal gosta mreža več neeksistirajočih posebnosti (tudi tistih kapitalističnih) ter je kot tak podružbljen oziroma je na najboljši poti samovzpostavivte kot totalne družbe in ne več zgolj kapitala. Kapitalizem ni več predvsem udejanjenost njegove »kakšnosti« (kapitalističnosti), pač pa predvsem njegovega (sedaj nadrejenega) »kajstva«. In to kajstvo je tisto družbeno oziroma Družba na ravni globalnega, torej globalna družba. Prav ta obrat oziroma razvoj (samoizguba kapitalistične občosti), ki si ga lahko predstavljamo tudi kot (samo)instrumentalizacijo vseh posebnosti (predvsem posameznic in posameznikov) in same prejšnje občosti kapitalizma, je – po mojem – eden od ključev za razumevanje globalizacije kot radikalne podružbljenosti/mondializacije ali globalne družbe. Toda pri tej zadnji opredelitvi se je treba pomuditi nekoliko dlje, saj nima tistega samoumevnega pomena, ki mu ga ponavadi pripisuje družboslovje. Tukaj namreč ne gre za banalno ugotavljanje na ravni predročnosti, ki govori o svetovni vasi, družabnosti vseh ter globalni družbi kot to sugestivno in tako naravno izzveni iz nič hudega slutečih družboslovnih teorij. Te in podobne »objektivne ugotovitve«²³, ki smo jim priče vse obdobje po drugi svetovni vojni, so imele in imajo še kako močan projektivni naboj ali željo kapitala samega, če naj uporabim te zakrivajoče izraze. Tako nezabavno je danes gledati neštete samovšečne družboslovce, ki nikakor ne morejo najti ustrezne pojasnitve globalizacije, še

vedno pa si domišljajo, da so oni (s svojimi vedami vred) tukaj samo in predvsem zato, da bi pojasnjevali družbo. Res pa je nekaj nasprotnega in predvsem s tem imamo današnje generacije neznanse težave: družboslovje je tukaj ravno zato, da prepreči razumevanje družbe, družbenega in še posebej globalne Družbe. Kot tako ga je iznašel in ubesedil Comte, kot sociokracijo ali kot vladavino družbenega in družbe.²⁴ Vladavina predvsem v smislu ustvarjanja družbe in družbenega²⁵, s čimer imamo danes opravi v najbolj radikalni obliki in o kateri družboslovje dobesedno več nima kaj povedati. Odtod sledi tudi to, o čemer se danes čedalje bolj na glas govori, se pravi »kriza družboslovja«.

Skratka, to kar se mi zdi najbolj pomembno poudariti v danem kontekstu, je, da so vsi omenjeni koncepti PODEVROP, tako njihove mitologije kot tudi njihove realnosti, izrazito antipolitične pa tudi antidržavne narave²⁶. Način, kako sam vidim stvari, in mesto, od koder izgovarjam ta premislek, pa je antipolitičnemu ravno nasproten. Gre v smeri rehabilitacije politike, predvsem pa v smeri rehabilitacije suverenosti. Jasno da ne v smeri rehabilitacije suverenosti, dojete na hobbessovsko-webrovski (prim. Hobbes 1985, 1998; Weber 1994), pač pa na arendtovski način (prim. Jalušič 1996): ne suverenosti kot izključno suverenosti države, temveč tudi kot politične vrhovnosti državljanke in državljana oziroma istočasne suverenosti vseh prebivalcev in prebivalc neke države (ohranitev političnega naboja človekovih pravic).

GLOBALIZACIJA HOT HONTEHST

Razmišljati o današnji Evropi/Evropah pomeni zame razmišljati o kontekstu/ih globalizacije. V tem smislu nista Evropa/e in evropeizacija/e nič drugega kot eden od možnih načinov globalizacije, procesa, ki se mu bomo – *nolens volens* – morali postaviti po robu – vsaj na nekaterih ravneh. Pač tam, kjer smo lahko

učinkoviti. Možnost v tem smislu vidim predvsem v kontekstu, ki sem ga opredelil kot suverenost. Suverenost zgolj v podobi suverenosti države ne le da postaja vprašljiva ter da jo bo iz leta v leto čedalje težje braniti, temveč je problematična tudi v tem, da ni (več) zadosten kontekst za tisto, kar od nje implicitno pričakujemo: tako ali drugačno neodvisnost, samostojnost, svobodo ali celo enakost posameznikov in posameznic. Globalizacija sama nas predvsem kot globalni kontekst najprej postavlja pred izziv, naj storimo korak naprej (pravzaprav nazaj) od suverenosti države. Korak nazaj v že omenjeni smeri vrhovnosti politične posameznice in posameznika. Tako postaja potrebna ne le suverenost države, pač pa tudi in predvsem suverenost politične posameznice in posameznika ter istočasno omogočanje oblikovanja novih (suverenih) držav. Suverenost države v času globalizacije razumem kot nujno in potrebno, toda obenem kot ničelno točko politične enakosti in svobode. Istočasno jo razumem tudi kot točko, ki za potrebe današnjega časa ter za potrebe generacij, ki prihajajo, postaja bistveno nezadostna. To, kar se mi nakazuje kot možna perspektiva uspešnega postavljanja po robu (postavitev meja) naravnim procesom globalizacije in/ali družbenega, je torej suverenost državljanke in državljana ter istočasno vseh prebivalcev neke države in držav nasploh. Ne več države kot zaprtega zoološkega rezervata za pripadnike nekega nacionalnega rodu, pač pa kot aristotelovske politične skupnosti v smislu politike *koinonia*. Ne več torej *die zivile Gesellschaft*, še manj pa kakšne *die politische Gemeinschaft*. Zaman bi bilo iskati globalizacijsko alternativo znotraj konzervativnega Tönniesovega konceptualnega aparata (Tönnies 1963), padli bi le (točno to današnje družboslovje počne) v luknjo družbenega brez kakršnekoli možnosti mišljenja, kaj šele delovanja zoper družbo, družbeno, v končni instanci globalno Družbo.

Ko govorim o Evropi in globalizaciji, se mi zdi bistveno braniti ne samo suverene države v smislu suverenosti naroda in/ali nacionalne (z)družbe, ampak predvsem suverenost politike. Ne torej v smislu suverenosti nacije-države oziroma suverenosti nacionalnih skupnosti (kot tistega nacional-družbenega) pač pa države kot politične skupnosti, znotraj katere bi se v pogojih politične enakosti in svobode morebiti moglo ponovno računati na pojav/obstoje politične posameznice in posameznika. Ne vidim namreč druge možnosti, kakor da se postavimo po robu globalizaciji najprej od znotraj. Na vprašanje, kako parirati vdoru globalne kreature družbenega bitja, ki se oglašja le še na paritveni denarni zov menedžerskih diskurzov, odgovarjam, da je antiglobalizacijskim gibanjem nujno treba pristaviti in morebiti celo predpostaviti politične boje znotraj že obstoječih in nastajajočih držav.

Rad bi opozoril še na tako pogosto prisotno implicitno izenačevanje globalizacije in amerikanizacije, kar je skrajno priljubljeno pri največjem številu tukajšnjih medijev. Gre za medijske izdelke, ki se vpisujejo v tisto, kar sem označil kot govor iz pozicije druge, tretje in tretje in pol Podevropce, in kar najprej govori o značilni podevropski nerazgledanosti. T. i. »še ne Evropejci« bi morali namesto narcisoidne zagledanosti v globine lastne avtentičnosti in preteklosti nekoliko bolj upoštevati dejstva, da je iz Amerike v občo, torej tudi v evropsko zgodovino prišlo preveč dobrih (tudi politično dobrih) reči (Arendt 1965), ki jih nikakor ne bi kazalo vreči skozi okno.

Ko govorimo o globalizaciji bi se to ne tako maloštevilno, predvsem pa konzervativno medijsko bratstvo moralo nekoliko bolj bati nekaterih (tudi naštetih) evropskih konceptov globalizacije (evropeizacije) kot pa ameriške in Amerike. Denimo, dosti bolj nevarno za okolja, v katerih živimo v strahu pred t. i. amerikanizacijo, bi bila evropeizacija, dojeta kot »rekatolizacija«, ki je bila

tako močno prisotna na Hrvaškem še do včeraj. Drugače povedano, zelo potrebna bi nam bila zavest o tem, da globalizacija govori različne jezike in ne samo ameriško različico angleščine. Govori denimo japonščino, nemščino, švedščino, a že jutri lahko spregovori tudi v poljščini, španščini oziroma celo v latinščini. Globalizacija, denimo v Sarajevu, danes govori predvsem slovenščino (Merkator).

O P O M B E

¹ Besedo idolatrija uporabljam v najbolj običajnem pomenu, in sicer kot malikovanje, čaščenje, oboževanje malikov.

² Napak bi bilo problem opredeliti kot nekakšno »poganstvo«, saj bi s tem prijemom vnaprej zagrebli antično mišljenje in samo možnost delovanja. S tem bi iz danega, a skopega arzenala mišljenjskih in siceršnih orodij, ki so nam na voljo, zavrgli vsaj en silno pomemben mišljenjski pripomoček, ki ga lahko poiščemo ravno med antičnimi »pogani«.

³ Bistveno manj se to nanaša na ženske, kajti v izrazito mačo nastrojenem postsocialističnem neokonzervativizmu (prim. Kuzmanić pred objavo) se le-te še vedno niso prebile do kraljestva novega verovanja, ki je zaenkrat (podobno kot politika nasploh) rezervirana za može.

⁴ Ne gre torej za *Ubi bene, ibi patria*, pač pa za *Ubi patria, ibi bene* matrico razumevanja.

⁵ Govoriti o ksenofobiji in rasizmu v postsocializmu in ne razumeti »ne več versko versko« strukturiranosti postsocialističnega moža je postalo dobessedno nemogoče.

⁶ Njena enormna moč ni več situirana v Njegoševem »topuzu« in ravno tako ne izhaja iz medija cerkvene govorice. Še več, sploh ne

funkcionira na ravni besed. Njeno domovanje je v/na sliki. Natančneje, na prvi pogled nedotakljiva avra evropskega neomonteizma nastaja na točki dotika televizije in televiziranih ljudi, za katere – če je verjeti Umberto Ecu – velja formula *pensare con gli occhi, guardare con la testa* (prim. Eco 1991).

⁷ Ne morem si kaj, da ob tem ne bi opomnil na pregovorno Tuđmanovo odkritost, ko je ob vsaki nekoliko bolj svečani priložnosti ta nekdanji hrvaški general in vodja *hrvatskog pučanstva* z neponovljivimi naboji zanosa in ponosa govoril o *Jedinoj nam Hrvatskoj*. Mistična konstrukcija Hrvaške v tem primeru je lahko bila/ostala učinkovita le pod pogojem, da je Hrvaška bila Ena in Edina. Podobno je z Evropo. Brž ko jo dekonstruiramo na ravni monolitnosti samega (jezikovnega) poimenovanja, se začne naka-zovati (tudi funkcionirati) v povsem drugačnih, bistveno bolj tostranskih podobah.

⁸ Če je nek slaven De Gaullov predhodnik pogostokrat znal zabičati, »Država, to sem jaz«, je povojno francosko (De Gaullovo) zunanjo politiko vsaj v njenem mitološkem segmentu moč brati tudi kot nič manj skromni rek »Evropa, to sem jaz« oziroma »Evropa, to smi mi« (Francozi).

⁹ Sveti Oče Wojtyła ni slučajno skušal padec komunistične sistematike kapitalizirati tako, da je osrednjo zaslugo za te spremembe interpretativno pripisal prav katoliški cerkvi, v končni instanci pa sebi samemu. V tem kontekstu bi bilo degaullovske »Evropa, to sem jaz« moč dojeti tudi kot vatikanski »Evropa, to smo mi«. Tisti, ki spremljajo verski tisk od Slovenije in Hrvaške tja do Poljske, predobro vedo, da je ravno ta, v glavnem neizrečena podstat tisto, kar organizira ves naj sodobnejši tehnološko-politični diskurz rimskokatoliške cerkve.

¹⁰ *Nota bene*: to je pravzaprav edina današnja Podevropa, ki je bila že stoletja sinonim za Evropo kot takšno, da ne rečem pravil-

neje: za nekaj, kar bi na podlagi zgodovinske evidence brez večjih zadržkov lahko imenovali Nadevropa.

¹¹ Program katoliške cerkve zadnjih desetletij, torej znotraj obdobja, v katerem je le-ta čedalje radikalneje odstopala od zaključkov Drugega vatikanskega koncila, je bil in tudi ostal eksplicitno opredeljen kot rekatolizacija. Torej kot ponovna (po padcu komunističnega ateizma) katolizacija (pokristjanjenje zadnjega vala) širnih morij tako slovanskih svetov kot tudi drugih, bližnjih ali bolj oddaljenih duhovnih in geografskih prostranstev. Obnašanje slovenske RKC ob nedavnem referendumu o oplojevanju je bilo v tem pogledu več kot zgovorno.

¹² Komunizem v teh izrazito antikomunističnih percepcijah doživi silno pomembno metarmofozo, ki lahko dokaj natančno diagnosticira samo mesto antikomunističnega izjavljanja. Pojav kot je komunizem, ki je po svojem izvoru *par excellence* zahodni in zahodnoevropski pojav (francoski, nemški ali angleški), v teh purgatoričnih interpretacijah velja za imanentno vzhodnjaško reč.

¹³ Dejansko gre za »pravšnost«, torej avtentičnost v imanentnem *Sonderweg* pomenu, ki sem ga že nakazal (Kuzmanić 2001) in ki ima svoje korenine v bližnji nemški preteklosti, ki je kulminirala v avtorjih, kot so Weber (prim. Mommsen 1984), Schmitt (1994), Heidegger ...

¹⁴ Obstaja resna možnost, da bo treba procese t. i. približevanja Evropi že v bližnji prihodnosti tematizirati na način prastarega vica o komunizmu iz stalinističnih časov. Radio Erevan je takrat skušal definirati komunizem kot točko na horizontu, ki se čedalje bolj oddaljuje, kolikor bolj se ji približujemo. Da je Evropa v glavah postsocialističnih podanikov tisto, kar je še do včeraj bil komunizem (se pravi nekakšna obljubljeni dežela oziroma svojevrstni Kanaan za »izbrana ljudstva«), je nekaj, kar lahko tukaj jemljemo zgolj kot pomožno hipotezo.

¹⁵ V času pisanja tega besedila poteka na slovenski notranji politični sceni spopad okrog sporazuma države z Vatikanom. Bolj ali manj popolna nevednost in nezavedanje o posledicah takega koraka je tako osupljivo prisotna, da človek včasih ne ve več ali bi se smejal ali jokal.

¹⁶ Če si na tem mestu privoščim futuristično eskapado, bi dejal, da je ravno situacija *take it or leave it* tista, ki bi znala v prihodnosti zelo verjetno postati splošni obrazec našega življenja. Žal s to razliko, da se ne bo več dalo zadeve kar tako »ne vzeti«.

¹⁷ Če je sploh mogoče govoriti o »eni Evropi«, potem je lahko to poleg »ene logike širjenja« kvečjemu še neka konkretna in nepopovljiva razultanta vseh naštetih in ne naštetih, torej drugih in drugačnih Podevrop.

¹⁸ O povezavah antipolitičnega s šovinističnim in rasističnim prim. Kuzmanić (1999a).

¹⁹ Tukaj gre lahko zgolj za napoved zahtevnejših razprav, ki nas čakajo, oziroma iskanj, ki so po svojih rezultatih vse prej kot predvidljiva.

²⁰ Na nekatere nore antipolitične posledice Hobbesovega koncepta sem opozoril že v svoji antipolitiki, v poglavju, posvečenem Hobbesu. Prim. Kuzmanić (1997).

²¹ Nič hudega sluteči antiglobalisti, ki se na valovih obče veljavne antipolitičnosti (postpolitike) donkihotovsko samorazumejo kot antikapitalisti, se pravzaprav nahajajo v prvih vrstah decentralizacije in podružbljanja. Tudi kapitala in kapitalizma, ki bi ga radi »demokratizirali«. Kajpada ne vedoč, da je ravno demokratizacija tista prava želja kapitala in kapitalizma in da je tudi to (se pravi demokratizacija) eno izmed (sicer lepih) imen za to, čemur danes rečemo globalizacija.

²² Eno najboljših študij o tem je prispeval Sennett (prim. 1998).

²³ Nosilni tovrstni *ideologem* je bil tisti, ki je na začetku (bojda skrajno znanstveno, nevtrarno in objektivno, takorekoč logično-naravno) tako nedolžno govoril o odprti družbi, danes pa se sama logika tudi nosilcev odprtosti (denimo Soros) obrača v smer kriznosti. Prim. denimo Soros (1999).

²⁴ Več v moji Antipolitiki, poglavje posvečeno Comtu (Kuzmanić 1997).

²⁵ Vzvišenemu patosu objektivnega, ki se še vedno lahko zmrduje nad izsledki H. Arendt (denimo v *Vita Activa*) o družbi in družbenem in ki še vedno domneva, da je »družba od vekomaj tukaj«, bom pod nos pomolil eno manj oporečnih raziskav izpod peresa Sergeja Moscovicija (prim. Moscovici 1993).

²⁶ Zamolčanje tega analitičnega in političnega elementa bi pomenilo odpirati vrata za radikalno desno kritiko Evrope, ki se pod Haiderjevim in Berlusconijevim vodstvom že nakazuje kot jasna evropska alternativa. Gre za zelo močno argumentacijsko in praktično izbiro, ki ji je dokaj težko parirati, ki pa stavi predvsem na ogroženost majhnih narodov. Skratka, že jutri se lahko pojavi situacija, v kateri se kot »edina rešitev pred Evropo« (pred tisto Eno, Edino in Zadnjo) pojavita heiderjevska ksenofobnost in rasizem. Velja tudi obratno. Ena, Edina in Zadnja Evropa še kako zna (to je že storila) ravno Heiderja postaviti kot krovni argument svoje eksistence (v smislu obrambe pred njim). Si je sploh moč zamisliti zagatnejšo situacijo, kot bi utegnila biti ta, v kateri se lahko med kladivom in nakovalom najdemo že jutri?

L I T E R A T U R A

- Arendt, H. 1965. *On Revolution*. London: Penguin books.
- . 1996. *Vita Activa*. Ljubljana: Krt.
- Barber, B. 1996. *Jihad vs. McWorld*. New York: Ballantine Books.
- Eco, U. 1991. *Dalla periferia dell' impero, Cronache da un nuovo medioevo*. Milano: Tascabili, Bompiani.
- Foucher, M. 2000. *Evropska republika*. Beograd.
- Hobbes, T. 1985. *Leviathan*. London: Penguin Classics.
- . 1998. *On the Citizen*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jalušič, V. 1996. Die Gewalt und das Politische bei Hannah Arendt. Doktorska disertacija, dunajska univerza, Dunaj.
- Kuzmanić, T. 1997. *Ustvarjanje antipolitike, elementi genealogije družboslovja*. Ljubljana: ZPS.
- . 1999a. *Bitja s pol strešice/Hate Speech in Slovenia*. Ljubljana: OSI.
- . 1999b. Slovenia: From Yugoslavia to the Middle of Nowhere? *V Democratization in Central and Eastern Europe*, ur. M. Kaldor in I. Vejvoda. London: Pinter.
- . 2001. Ekstremnost centra. V *Mit o zmagi levice*, 26–51. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- . Pred objavo. *Postsocializem kot neokonzervativizem*.
- Mastnak, T. 1998. *Evropa med evolucijo in evtanazijo*. Ljubljana: SH.
- Moscovici, S. 1993. *The Invention of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Mommsen, W. J. 1984. *Max Weber and German Politics 1890–1920*. Chicago: University of Chicago Press.
- Shanks, A. 1995. *Civil Society, Civil Religion*. Oxford: Blackwell.
- Schmitt, C. 1994. *Tri razprave*. Ljubljana: Krt.

- Sennett, R. 1998. *The Corrosion of Character*. New York: W. W. Norton & Company.
- Soros, G. 1999. *Kriza globalnega kapitalizma. Odprta družba v nevarnosti*. Ljubljana: CZ.
- Todorova, M. 1997. *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press.
- Tönnies, F. 1963. *Community & Society. Gemeinschaft und Gesellschaft*. Prev. C. P. Loomis. New York: Harper.
- Weber, M. 1994. *Political Writings*. Oxford: Cambridge University Press.

DVA OBRAZA BOGA JANUSA –
EVROPSHE UNIJEU V O D

Predstava o človeškem obrazu Evrope, ki jo je v nekem svojem govoru uporabil Willy Brandt (Laffan 1996), postavlja vprašanje, kakšen obraz ima Evropa danes. Selektivna in nepopolna predstava integriranega Evropejca, katerega podoba se pogosto povezuje z Evropskimi skupnostmi (ES) oziroma Evropsko unijo (EU)¹, bi bila lahko naslednja: belopolt, uspešen in lojalen demokrat. Toda Evropa predstavlja tudi veliko neuspešnih projektov zunaj te poenostavljene podobe. Nenazadnje so številni Neevropejci, ki prebivajo tu/tam in so politično in ekonomsko izključeni iz t. i. *nouvelle Europe*, primer takega neuspeha. Zdi se, da je lažje definirati, kaj Evropa ni, kot pa, kaj Evropa je. Problem je v tem, da Evropa potrebuje lastno (ekskluzivno) identiteto, ki se mora razlikovati od drugih, če naj se pokaže v vsej svoji moči. Ta identiteta pa se zavestno gradi na odporu do drugih/drugačnih, tako tistih zunaj njenih meja z vzpostavitevjo zunanjih meja EU, kot tudi do tistih znotraj njenih meja, ki so zaradi različnih razlogov na robu zaradi dejstva, ker nimajo državljanstva katere od članic EU in s tem tudi ne državljanstva EU. Identiteta se gradi v negativni obliki – zoper drugačne, ki so na en ali drug način izključeni. Evropa je vse tisto, kar oni niso, in obratno, Evropa ni, kar oni so. S povečevanjem ekonomskih uspehov integracije, evropskih kulturnih in demokratičnih vrednot, simbolov evropske pripadnosti, kot so zastava in himna, se ustvarja predstava o posebnosti in superiornosti. In kdo to najbolj rabi? Odrinjeni, zapostavljeni, nezaposleni »evropski državljani«, ki iščejo svoje pravice v poudarjanju razlik do tujcev, do tistih drugih. Evropske

države, ki so z združevanjem rešile nacionalne antagonizme, ki so stoletja povzročali krvave spopade med njimi samimi, sedaj s poudarjanjem svoje ekskluzivnosti do drugih ustvarjajo nacionalizem (v negativnem smislu) na evropski ravni. Razprava o tem, da je integracija izključujoča in elitistična, ni nova. Vendar pa se je po petdesetih letih načrtne integracije obnovila potreba, da se vprašamo o ekskluzivnosti integracijskega procesa, ki je vedno večje žarišče diskriminacije (Burca 1997).

Razvoj dogodkov od Enotne evropske listine dalje (1987) kaže na ponavljajočo se predstavo o mitu o EU, ki da je v celoti predana demokraciji in demokratičnim vrednotam. Konstrukt državljanstva EU, ki naj bi upravičencem zagotavljal sodelovanje v političnem procesu na evropski ravni, naj bi služil idealistični predstavi o integraciji, ki prehaja iz tržno (ekonomsko) naravnane faze v politično. Določbe, ki urejajo pravice evropskih državljanov, bi lahko jemali kot samoumeven proces institucionalizacije EU kot politične entitete. Vendar pa se omenjeni proces razlikuje v tem, da je povezan s politikami in aktivnostmi, ki se že izvajajo v okviru integracije in ki ljudem zagotavljajo zelo omejen dostop do političnih in sodnih institucij, s čimer se ustvarja vtis ekskluzivnosti. O ekskluzivnosti na različnih področjih je bilo že veliko napisanega: na političnem področju o dominantni vlogi političnih/izvršnih elit, o vprašanju sodelovanja širših slojev ljudi v političnem procesu in s tem o vprašanju legitimnosti procesov, odločitev in celotnega procesa integracije (Weiler 1996; Burca 1996); o dilemi, ali imajo velike države prevladujoč vpliv ali majhne države nadpovprečno zastopanost v organih integracije; o marginalizaciji nezaposlenih in invalidov; in še zlasti o celotni integraciji, ki s svojimi ukrepi zasleduje zgolj in samo koristi.

PRAVNA DEFINICIJA EVROPEJCA

Ni vsak, ki prebiva v geografskih mejah, ki jih opredeljuje Pogodba o Evropski uniji (PEU), tudi resnični Evropejec. Milijoni ljudi (po najnovjših podatkih preko enajst milijonov), ki živijo in delajo v novi Evropi, niso evropski državljani, in sicer običajno zaradi etničnega porekla ali barve kože (Geddes 1995, 202–203; 2000, 171). Še zlasti se zdi, da so določena etnična porekla in določene barve kože neprimerni. Tovrstnih skupin ljudi se ne želi obdržati v novi Evropi, četudi razpolagajo s pomembno ekonomsko značilnostjo: pripravljeni so opravljati tudi najbolj umazana dela ali za isto delo prejemati manjše plačilo kot drugi delavci. Jürgen Habermas pravi, da je marginalizacija določenih skupin posameznikov na podlagi nepravilnih ali izmišljenih razlogov značilnost modernizma in moderne *polity* (Habermas 1992). Nikjer niso meje nove Evrope postavljene ostreje kot pri izključevanju tistih, ki so opredeljeni kot Neevropejci. Da ne bo pomote! V zemljepisno-političnem pomenu so vsi Evropejci, vendar pa so hkrati tudi »drugačni Evropejci« vsi tisti, ki ne ustrezajo sedanji politični določitvi, kaj je to biti Evropejec. Tisto, kar je še zlasti pomembno pri tem, je dejstvo, da prav pravna regulativa igra kritično vlogo pri marginalizaciji določenih skupin Evropejcev. Za milijone Evropejcev pravo predstavlja sredstvo pritiska nanje. Pravna regulativa je odgovorna ali kriva ne samo za neustrezno obravnavanje imigrantov, azilantov ter za omejevanje svobodnega gibanja ljudi, temveč tudi za različne ustavno-pravne pomanjkljivosti, zaradi katerih ni možno zagotoviti nekaterih temeljnih človekovih pravic, ki so neločljiv del človeškega bivanja.

Pravna določitev, kdo je Evropejec, je neločljivo povezana ne samo z vprašanjem državljanstva in nacionalnosti, temveč tudi s pogosto problematično uporabo pravnih instrumentov pri uresničevanju skrbno negovanega idola Skupnosti – svobodnega

gibanja oseb. Pogodba o Evropski skupnosti zagotavlja svobodno gibanje delavcev, samozaposlenih oseb in tistih, ki opravljajo različne storitvene dejavnosti – in nikogar drugega. Še več, na številnih področjih je svobodno gibanje svobodno samo v naslovu. Celo svobodno gibanje državljanov držav članic je pogosto omejeno zaradi varnostnih, zdravstvenih ali kakih drugih (političnih) razlogov. Kar je varno ali zdravo za pripadnike ene države članice, ni nujno varno ali zdravo tudi za druge. Politika Sodišča ES, da ne posega v notranjo zakonodajo držav članic na tem občutljivem področju, se je razkrila v primeru Van Duyn, kjer je vlada Velike Britanije na osnovi lastne zakonodaje izključila člana scientološke cerkve (*European Court Report* 1974)². V drugem primeru, Rutili, je Sodišče ES ponovno zastopalo stališče, da lahko v primeru, kjer ne gre za očitno diskriminacijo delavcev in kjer bi lahko prišlo do tržnega neravnotežja med državami članicami, domača sodišča uporabijo *carte blanche* interpretacijo določb glede svobodnega gibanja ljudi (*European Court Report* 1976)³. Čeprav bi nas primer Bosmann (Ilešič 1998)⁴ lahko napeljeval k mnenju, da je diskriminacijskih omejitev svobodnega gibanja konec, se nikakor ne moremo znebiti pomislekov, da določbe glede svobodnega gibanja veljajo samo, če imajo ekonomsko vsebino (Hall 1991; Dallen 1990). Zlasti pa je zaskrbljujoče, da prihaja do kontinuiranega zavračanja razširitve pravice do svobodnega gibanja migrantskih delavcev iz držav nečlanic ES/EU. Stuart Holland je opisal obseg in način konsistentnega marginaliziranja delavcev iz držav nečlanic s strani ES kot »najbolj obžalovanja vredno družbeno brazgotino« (Holland 1993, 170–173). Ta anomalija je posledica predvsem nacionalnih posebnosti – kako posamezne države urejajo to področje v svoji zakonodaji. Maastrichtska pogodba je z določbo o državljanstvu Unije, ki temelji na državljanstvu držav članic Unije, ta odstopanja samo še

zaostrila. Predpisi Skupnosti, ki urejajo prosto gibanje ljudi, podžigajo »diskriminacijo, rasizem in ksenofobijo in spodbujajo sovraštvo in rasno nasilje« (O’Keeffe 1992, 19). Očitno je, da so prizadevanja Skupnosti prerasla originalne pogodbene določbe o svobodnem gibanju, še zlasti ko so le-te postale glavna ovira učinkovitosti enotnega evropskega trga. Evropska komisija je to spoznala že zelo zgodaj, vendar pa je potrebovala kar nekaj časa, da je prepričala države, da bodo ekonomske koristi od liberalizacije delovne sile nadomestile simbolično žrtvovanje suverenosti na tem področju. Predlog Komisije, da je potrebno pospešiti prost pretok kvalificirane delovne sile (z drugimi besedami, tistih, ki so ekonomsko najbolj propulzivni), s čimer je posredno izključila nekvalificirano delovno silo, je razkril bistvo njene ideologije.

Tudi Sodišče ES poskuša v razlagi določb o svobodnem gibanju ljudi slediti duhu liberalne ideologije, pri čemer s skrajno previdnostjo in v rokavicah obravnava primere, s katerimi bi lahko bistveno poseglo v pristojnosti držav članic. Ta dvolična drža se še zlasti kaže v primeru iz leta 1987 (*European Court Report* 1989a)⁵, kjer je Sodišče ES razsodilo, da občasno izvajanje kontrole na meji ni v nasprotju z določbami o prostem gibanju ljudi. Kršitev potemtakem predstavlja samo sistematičen in stalen nadzor na meji. Ker Rimska pogodba ni definirala termina »delavec«, je Sodišče ES kar precej svoje energije porabilo za to, da je vsaj nekoliko omililo ozke pogodbene določbe, čeprav je še vedno ostalo zvesto ekonomskim kriterijem definiranja dela. Tako je na primer v primeru Bettray zavrnilo delovanje v okviru rehabilitacijskega programa za odvajanje od drog kot ekonomsko produktivno aktivnost (*European Court Report* 1989b)⁶. V primeru, kjer je na podlagi uredbe 1612/68 dovoljeno zaokroževanje družine (soproga/a in njuni potomci in določeni odvisni sorodniki), je Sodišče ES definiralo delavčevo/delavkino družino na način, ki

izključuje sožitelja/ico, na podlagi česar je lahko britansko sodišče izključilo tiste, ki so se kdajkoli kasneje ločili od oseb, ki so imele status delavca/ke (*European Court Report* 1986; Sandhu 1982).

Za Schengenski sporazum (1985), ki predvideva odpravo vseh oblik nadzora na notranjih mejah držav članic EU, bi lahko rekli, da je navidezna prevara. S strogimi ukrepi, s katerimi želi preprečiti nadaljnjo imigracijo, v bistvu daje alibi vse večji nestrpnosti in izključevanju drugih/drugačnih. V povezavi s svobodnim gibanjem ljudi je O'Keefe zapisal: »Največja ironija je, da predlogi, s katerimi naj bi vzpostavili resničen notranji trg in Evropo narodov, povečujejo pristojnosti vlad pri izvajanju raznih oblik nadzora, zbiranju in izmenjavi podatkov, medtem ko se pravno varstvo posameznikov zmanjšuje« (O'Keefe 1992, 19). Države na vsak znak po odpravi notranjih meja reagirajo naravnost panično. Tako še vedno vsa letališča in pristanišča obravnavajo kot zunanje meje, kar je absurdno in iracionalno samo po sebi, tudi če pustimo ob strani dejstvo, da gre pri vsej stvari za nasprotovanje razširjeni ideologiji prostega gibanja. Iz tega bi lahko izpeljali preprost zaključek: Evropske skupnosti se bojijo svojih lastnih državljanov prav tako, kot se bojijo nenadzorovane imigracije in ne glede na to, kakšno ime si nadenejo (Evropska unija), gre še vedno za pretežno ekonomski projekt.

Toliko o tistih, ki so že v Skupnosti. Kakšen pa je položaj tistih, ki si želijo priti v Skupnost? Splošna ugotovitev bi lahko bila naslednja: postopki, ki urejujejo status migrantov in prosilcev za azil, so v sramoto novi Evropi. Navedli bi lahko številne primere, ki so v nasprotju tako z Evropsko konvencijo o človekovih pravicah (1950) kot tudi Splošno deklaracijo Združenih narodov o človekovih pravicah (1948). Položaj se je še poslabšal po Schengenski in Dublinski konvenciji (1990) in tudi v luči Maastrichtske

pogodbe (1993). Odprava notranjih meja povzroča poostren nadzor na zunanjih mejah. Evropska trdnjava je ponovno oživila. Schengenski poudarki so se preusmerili od svobodnega gibanja k izvajanju nadzora. To še najbolj simbolizira Schengenski informacijski sistem (SIS), hrbtnica Schengenske konvencije (1990), ki naj bi zagotavljal prenos/izmenjavo podatkov o migrantih in prosilcih za azil. Čeprav je na začetku SIS izpustil kar 50 % vseh ekonomskih in političnih imigrantov, ker je uporabljal zgolj latinsko abecedo, se nikakor ne more otresti kritik, da njegova vzpostavitev pomeni kršitev državljanskih svoboščin in da je v direktnem nasprotju z Evropsko konvencijo o človekovih pravicah, ki jo je sprejel Svet Evrope leta 1950. Še več. Nekateri pravni ki trdijo, da celotni schengenski paket (t. i. *Schengen Acquis*) krši celo samo pravo Skupnosti na številnih področjih, ki so povezana z državljanskimi svoboščinami (Spencer 1995, 55–9; O’Keeffe 1991). Podobne kritike so usmerjene tudi na nekatere določbe iz Konvencije, kot so: oženje definicije družine, kaznovanje ilegalnih prestopnikov meje, pogoji za pridobitev azila, izmenjave podatkov in vzdrževanje javnega reda (O’Keeffe 1992, 14–16). Meijersova komisija je v poročilu izpostavila pet pomanjkljivosti, ki jih očita Schengenski konvenciji: odsotnost parlamentarnega in pravosodnega nadzora; odsotnost neposredne povezave z Evropsko konvencijo; določbe, ki urejajo azilno politiko, znižujejo standarde, določene z Ženevskimi konvencijami; preveliko kontrolo nad podatki o lastnih državljanih; delovanje schengenskega izvršnega odbora ni javno in ni podvrženo nobeni odgovornosti. Nepreglednost izvajanja schengenskih postopkov je po mnenju mnogih analitikov degresija načela demokratičnega upravljanja v sedanji Uniji (Meijers 1992; Curtin in Meijers 1995).

Vodenje imigracijske in azilne politike je v novi Evropi (*nouvelle Europe*) še vedno pretežno v pristojnosti nacionalnih držav, bodisi

individualno bodisi v medvladnih organih ES/EU. Schengen teh razmer ni niti malo spremenil. Nasprotno, pozitivno je sankcioniral jurisdikcijo držav članic na tem področju. V veliki meri je to rezultat občutljivosti držav članic, ki - ene bolj, druge manj - štiti svoje pristojnosti na področju imigracijske in azilne politike. Evropska komisija je leta 1993 v svojem poročilu, ki je sledilo Deklaraciji o azilu iz Maastrichtske pogodbe, priporočila harmonizacijo zakonodaje, ki ureja azil, vendar pa je v zaključku tudi pripisala, da se zaveda, da »čas za to še ni napočil« (Lambrias 1993). Očitno je, da skrbi Komisije za harmonizacijo ni povzročil etični odpor do nekonsistentnosti in krivic, ki jih povzročajo fragmentirane migracijske politike. Večkrat je bilo namreč zapisano, da je harmonizacija potrebna z avtoriteto enotnega trga. Pa smo zopet pri ekonomskih koristih. Po Dublinski konvenciji je postalo še bolj jasno, da harmonizacija ni prevladujoče načelo, vsaj ne, kar zadeva države članice.

Imigracijska in azilna politika EU se prvenstveno ukvarjata z nadzorom, ali bolj natančno, z omejevanjem migracijskih tokov. Redefinicija prosilcev za azil, ki izključuje ekonomske begunce, je razkrila vso zlaganost izključitvenih ukrepov. Leta 1980 je 65 % tistih, ki so zaprosili za azil, dobilo dovoljenje za bivanje na ozemlju takratnih Evropskih skupnosti. Leta 1990 se je ta podatek dramatično skrčil na borih 10 % (Baldwin-Edwards 1991, 200). Podatki za posamezne države kažejo dramatično povečanje števila deportacij, zlasti v sredozemskih državah (Španija, Italija in Grčija). Vsem na obeh se je odvijal zunajsodni izgon Albancev iz Italije (Nascimbene 1992, 719-20). Manj znani pa so ukrepi Komisije za pospešitev in lažje vračanje ljudi iz afriških držav (O'Keeffe 1995, 31). Ukrepi izгона zavzemajo osrednje mesto v migracijski politiki Evropskih skupnosti, pri čemer gre zopet za dvojna merila. Zasedimo lahko določbe, v katerih se pričakuje

pospešeno vračanje neizobraženih poljskih ali turških migrantov, nikjer pa ne najdemo primerljivih ukrepov, s katerimi bi stimulirali vračanje izobraženih in bogatih belopoltnih migrantov (O'Keefe 1991, 195).

Velik del migracijskih tokov predstavljajo begunci. V obdobju med letoma 1970 in 1994 se je število beguncev povečalo za desetkrat, z dveh milijonov in pol na 23 milijonov, ki jim moramo dodati še 26 milijonov drugače razseljenih oseb. Nova Evropa nudi zatočišče samo šest tisočim med njimi (Spencer 1995, 76). Ne gre dvomiti, da gre za obdobje migracij. V evropskem primeru je (i)migracijo seveda povzročil tudi uspeh skupnega trga. Z vsakim letom se je polarizacija ekonomskega blagostanja poglobila tako znotraj Evropskih skupnosti kot tudi v Evropi nasploh. V soočanju z novo invazijo »pravkar osvobojenih«¹ Vzhodnoevropejcev, katerih življenjski standard je v primerjavi z zahodnimi sosedi neprimerno nižji, so ministri, pristojni za migracijske zadeve držav članic Evropskih skupnosti, leta 1992 po hitrem postopku sprejeli zaščitne ukrepe, s katerimi so najavili strožje obravnavanje imigrantskih prošenj. V zvezi z begunci so ministri sprejeli odločitev, da bodo vse očitno neutemeljene prošnje takoj zavrnilo brez možnosti pritožbe. Še več, po njihovi sodbi niti lakota niti vojna ne moreta biti opravičljiva razloga za pridobitev statusa begunca. Države članice niso še nikoli tako hitro uresničile določbe Skupnosti kot v primeru izгона vseh, katerih prošnje so bile zavrnjene. V očitnem nasprotju z Evropsko konvencijo o človekovih pravicah in ostalimi znanimi in utemeljenimi državljanskimi svoboščinami so še dodali, da države članice razpolagajo z vsemi pristojnostmi, da v določenih okoliščinah omejijo osebno svobodo ljudi, ki so v postopku izгона (Working Group on Immigration 1992). Ta skrajno defenzivni pristop je podkrepila še vrsta ukrepov, kot je zaostritev sankcij zoper tiste, ki se ukvarjajo z ile-

galnimi prestopi meja, in postopek, ki dovoljuje oddajo samo ene prošnje za azil na celotnem ozemlju Skupnosti ne glede na državo članico (Spencer 1995, 91–4).

Negativne posledice takega pristopa je bilo mogoče predvideti že vnaprej. Število primerov rasne nestrpnosti in ksenofobije zaradi toleriranja vrhovnosti držav na področju sprejemanja zakonodaje zoper rasno diskriminacijo in delno tudi zaradi lastne pravne impotence Skupnosti se je statistično povečalo (O’Keeffe 1995, 32–3; Geddes 1995, 198–200, 211–14). Meta Spencer je označila protirasistične ukrepe Skupnosti za golo čvekanje, za zveneče, vendar pretežno nekoristne izjave v obliki deklaracij (Spencer 1995, 131–2). Namesto zatiranja rasizma je evropska zakonodaja vzpodbujala ekskluzivistično kulturo, ki se na nek način kaže tudi v kriterijih, ki naj bi še bolj natančno določili tiste, ki niso primerni kot domnevni člani nove Evrope. Tujci so očitno, kar zadeva Skupnost, en sam velik problem. Tudi prevladujoče izjave, da imigracija predstavlja (za Skupnost) same probleme, tega stanja ne morejo omiliti. Ravno naprotno. Vse to vodi v vedno bolj glasne in javne zahteve desnousmerjenih politikov po takojšnjem izgonu vseh nezakonitih priseljencev. Razmere so postale že tako nevzdržne, da je celo sama Komisija nedavno priznala, da predstavlja ta rasizem in ksenofobija resno grožnjo, vendar ne moralnemu ugledu evropskega državljana, temveč ekonomski uspešnosti notranjega trga (Geddes 1995, 213).

Razmere tistih, ki jih je evropska družba izključila, se še slabšajo zaradi t. i. internalizacije marginalizacije. Tisti, ki vstopijo v novo Evropo kot imigranti, so že samo s tem dejstvom socialno in ekonomsko marginalizirani. Ekonomska revščina se takoj prevede v zmanjševanje socialnih pravic. Tako so imigranti zavestno obravnavani kot nekakšna podvrsta v okviru Skupnosti z vsemi kulturnimi, socialnimi, ekonomskimi, političnimi in drugi-

mi posledicami, ki iz takšnega odnosa izhajajo. Sama Komisija je že leta 1991 v poročilu o migracijah uporabila vso populistično ksenofobično retoriko. Ustvarila je vtis, da gre za poplavo migrantov in da je zato potrebno dosledno izvajati vse postopke za pridobitev azila, češ da številni ekonomski migranti izrabljajo azil kot kanal za prihod na ozemlje Skupnosti. Med drugim je zapisala: »Skupnost je preplavljena z ljudmi, ki iščejo socialne pravice, do katerih so upravičeni azilanti ... Do teh pravic pa niso več upravičene druge skupine prav zaradi tega, ker se želi na ta način zajezi ekonomsko imigracijo« (Van Ouirive 1992). Pri tem je potrebno ločiti dvoje. Eno je očitno razširjena napačna predstava o grožnji, ki naj bi jo za Skupnost predstavljali imigranti, drugo pa je vzpodbujanje ksenofobije z izbrano retoriko, ki se je poslužuje Komisija kot ena od institucij Skupnosti.

V razmerah, kjer ne obstaja niti najmanjša harmonizacija pravnih določb, ki urejajo položaj migrantov in azilantov, se le-te med državami zelo razlikujejo. Velika Britanija je med državami, ki imajo izredno odklonilen pristop do prišlekov. Tako je že leta 1985 zahtevala, naj se v Enotno evropsko listino vključi splošna deklaracija, ki zagotavlja državam članicam ekskluzivno pristojnost na področju migracijske politike. Čeprav gre bolj za obrambo nacionalnih interesov na simbolični ravni, pa so angleški volivci ponovno dobili zagotovilo, da so ljudje različnega etničnega porekla na otoku nezaželeni. Ironija pri tem je, da so določbe, s katerimi naj bi demonstrirali strogost in nepopustljivost do imigrantov, povzročile naval nelegalnih migracij, katerih razdiralni učinki na angleško gospodarstvo so neprimerno večji kot negativni učinki legalnih imigracij. Absurdnost razmer v Skupnosti se je razkrila s t. i. Bangemannovim kompromisnim predlogom, po katerem so tudi državljani EU dolžni predložiti potne liste uradnikom na (zunanji) meji, pristojnim za imigrante, vendar le-ti

nimajo pooblastil za pregled njihove prtljage. Lahko bi dejali, da se je Komisija šele v najnovejšem času soočila s širšimi posledicami razdrobljene migracijske politike v EU. Uradno je namreč priznala, da se zaveda dejstva, da so lahko imigranti »predmet izkoriščanja in da je njihov položaj izredno ranljiv in nestabilen« (Spencer 1995, 114–5). Edina institucija EU, ki je vseskozi opozarjala na nevezdržnost situacije v zvezi z migranti in azilanti, je bil Evropski parlament. Vendar tudi javni protesti Evropskega parlamenta v povezavi s Schengensko deklaracijo in Maastrichtsko pogodbo niso spremenili dejstva, da nova Evropa ostaja brezbrizna do migracijskih politik držav članic in da je zaradi opustitve dejanja enako odgovorna za marginalizacijo migrantov ter za socialne in ekonomske krivice, ki se jim dogajajo. Obstaja celo nevarnost, da bo zaradi ciljev in interesov, ki prevladujejo na enotnem evropskem trgu, prišlo do realne derogacije osnovnih načel človekovih pravic, kar zadeva postopke obravnave migrantov in azilantov (O’Keefe 1992, 14; Geddes 1995, 214–5). Edino vključitev osnovnih načel človekovih pravic v pravo Skupnosti (Pogodbo o EU) lahko prepreči nadaljnje poslabševanje položaja t. i. drugih v EU. Sedanje razprave o prihodnjem razvoju EU, o položaju (Evropske) Listine temeljnih pravic Evropske unije v okviru Pogodbe EU, ki naj bi dosegle svoj vrhunec na prihodnji medvladni konferenci 2004, vzbujajo upanje, da se bo EU tokrat pokazala v demokratični luči v skladu s tradicijo razsvetljenstva in humanizma, na katero se vseskozi sklicuje.

EVROPA PAILOBNOSTI

Dolžnost vsakega resnega proučevalca družbenih pojavov je, da jih analizira tudi z drugega vidika. Realnost ni samo črna in ne samo bela. Tudi če ne omenimo druge plati zgodbe evropskega

združevanja, prva zato ne bo nič bolj črna. EU je izziv za vse svoje prebivalce že danes, s širjenjem njenih meja se bo ta izziv samo še povečal. To velja tudi za Slovenijo in njene prebivalce. Majhno okolje – majhni izzivi, veliko okolje – veliki izzivi. EU ima danes 360 milijonov prebivalcev s povprečnim dohodkom na prebivalca preko 20.613 evrov (1999). Seveda ima ta ista Evropa tudi 8,2 % (povprečno) brezposelnost. Toda če pogledamo razvoj ES/EU in vsake njene države članice skozi nekaj statističnih podatkov, kot je na primer dohodek na prebivalca, stopnja pismenosti, stopnja umrljivosti in tako dalje, vidimo očiten napredek. Seveda se lahko vprašamo, ali bi na primer Grčija, Irska, Portugalska dosegle te rezultate tudi, če ne bi bile članice integracije. In, ali bi na primer Velika Britanija in Nemčija dosegli večje uspehe, če ne bi bili zavezani skupnim načelom Skupnosti/Unije. To so lahko samo ugibanja. Statistični podatki bi nam lahko marsikaj povedali o povprečnem zadovoljstvu Nemcev ali Grkov z Unijo. Tako je bilo na primer kar 82 % ljudi zadovoljnih s svojim življenjskim standardom v Uniji, ob tem da jih podpira članstvo v Uniji samo 52 %. Vendar za glavni problem Unije – brezposelnost – ne krivijo Unije, temveč vlade držav članic in njihove politike (56 %). Toda v realnem življenju bi težko našli Nemca/ko ali Grka/injo, katere/ga mnenje bi bilo enako povprečju statističnih podatkov. Vsak posameznik ima svoja pričakovanja in svoje strahove, ki se spreminjajo s starostjo, z izobrazbo, z delovnim mestom, s položajem v družbi. Zato tisto, kar mislimo danes o EU, ne bo enako čez pet let. Spreminjamo se mi in spreminja se EU, tudi z našim sodelovanjem.

Na podlagi statističnega podatka, da kar 68 % vprašanih meni, da je glavni razlog visoke brezposelnosti pomanjkanje znanja ali neustrezno znanje, smo se odločili, da pogledamo, kaj na tem področju Evropa ponuja Sloveniji in Slovencem.

Slovenija je v letih 1991–1999 pridobila s projekti iz Tempus programa 17 milijonov evrov, ki so bili porabljeni bodisi za nakup opreme bodisi izpopolnjevanje usposobljenosti visokošolskih učiteljev in študentov. V letu 2001 je EU razpisala 222 programov, posebej namenjenih državam Srednje in Vzhodne Evrope v višini pet milijard evrov. To ne pomeni, da bo ves ta denar porabljen. Vse je odvisno najprej od tega, koliko so te informacije razširjene med naslovniki, in drugič od tega, koliko so ti naslovniki sposobni pripraviti ustrezne projekte. T. i. absorpcijska sposobnost pa je zopet povezana z ustreznim znanjem. V letu 1999/2000 je bilo v programu Erasmus, katerega cilj je večja mobilnost študentov, vključenih 107.666 študentov, ki so leto ali manj svojega študija preživeli na eni od evropskih univerz. Slovenija je bila v tem programu udeležena s 179 študenti, od tega jih je 170 odšlo na študij drugam, devet pa jih je prišlo v Slovenijo. Podatek, da je v tem obdobju 1249 čeških študentov in 1627 madžarskih študentov leto dni študiralo na eni od univerz v okviru EU, medtem ko je 461 oziroma 457 tujih študentov študiralo v okviru njihovih programov, kaže, da je Slovenija na tem področju še premalo odprta v svet. Vključitev v evropske izobraževalne programe je dvosmerna cesta, to pa pomeni predvsem dvoje: da morajo biti naši izobraževalni programi vsebinsko in kakovostno primerljivi z evropskimi in da se izvajajo v enem od tujih jezikov (lahko tudi dvojezično). Samo na ta način bomo zagotovili prenos znanja in večjo konkurenčnost naših študentov in predavateljev. Eden od Københavnskikh kriterijev za članstvo v EU zahteva, da se mora biti gospodarstvo sposobno soočiti s konkurenco na evropskem trgu. Podoben kriterij si lahko sami pri sebi zastavimo za področje visokega šolstva v lastno dobro in dobro gospodarstva, ki bo potrebovalo v prihodnosti bolj kot kdajkoli prej znanje in ljudi, ki mu bodo pomagali obstati na vedno zahtevnejšem evropskem

trgu. EU se zaveda, da pomoč, ki jo zagotavlja preko različnih programov in projektov državam kandidatkam (in ne samo njim, saj je samo v letu 1999 namenila v obliki razvojne pomoči 35 milijard evrov, kar je v primerjavi z ameriškimi osmimi milijardami (evrov) in japonskimi 11 milijardami skoraj dvakrat toliko) tudi investicija v lastni razvoj. Nemški gospodarski minister je nedavno objavil, da bo samo Nemčija potrebovala v naslednjih petih letih 30.000 visokokvalificiranih delavcev na leto. In to niso več delavci s srednjo izobrazbo kot v 60. letih. Slovenija mora tudi na tem področju (na novo) proučiti lastno strategijo, zlasti na področju raziskovanja. Z 228 milijoni evrov, kolikor smo leta 1997 namenili za raziskave, v primerjavi s 630 milijoni, ki jih je porabila Češka, bomo zelo težko uspeli zadržati lastne kadre doma oziroma pridobiti dobre iz tujine. Toda to, kar je dobro za državo kot celoto, ni vedno najboljše za posameznika. In Evropa predstavlja izziv predvsem visokoizobraženemu, v svet odprtemu in v lastne sposobnosti prepričanemu posamezniku. To pa je definicija posameznika, s katerim se bo EU poistovetila v prihodnosti.

Z A H L J U Č E H

Na prelomu stoletja in tisočletja se tudi EU nahaja na razpotju. Namesto z ugotovitvami, podkrepljenimi z dejstvi, ki bi temeljile na preteklih dogodkih, in z napovedmi, uprtimi v prihodnost, ki jih tudi steklena kroglja ne bi mogla napovedati, sem za zaključek izbrala nekaj vprašanj, ki se postavljajo tako pred samo EU kot tudi njene proučevalce. Ali bo Evropa združila moči za zaščito pravic, ki so danes na preizkušnji? Ali bo zgradila nov berlinski zid, kljub temu da ve, da nič ne more zaustaviti ljudi, ki bežijo zaradi lakote, političnega preganjanja ali želje za boljšim življenjem? Ali bo zgradila most čez prepad, ki danes ločuje vzhod od

zahoda in sever od juga? Ali bo skupaj z ostalim razvitim svetom zmogla toliko politične volje ter se zavezala ekonomsko pomagati tistim, ki se na njenem obrobju bojujejo z lakoto, nerazvitostjo in socialnimi krivicami, kar vodi do zatiranja, nasilja in brezdomstva?

O P O M B E

¹ V besedilu uporabljamo izraz Evropske skupnosti (ES), s katerim označujemo Evropsko skupnost (nekdanjo Evropsko gospodarsko skupnost, EGS), Evropsko skupnost za premog in jeklo in Evropsko skupnost za jedrsko energijo, ter izraz Evropska unija (EU), kadar se vsebina nanaša tako na delovanje Evropskih skupnosti kot tudi Evropske unije in kadar želimo poudariti zgodovinsko kontinuiteto razvoja integracije (ES/EU). V novejšem času se termin EU vse bolj uporablja kot sinonim tudi za Evropske skupnosti, čeprav s pravnega vidika to ni dopustno, saj še vedno obstajajo poleg Pogodbe o EU tudi tri ločene pogodbe o ustanovitvi vsake od zgoraj navedenih Skupnosti.

² Scientološka cerkev (Cerkev znanosti) je ustanova, ki je bila ustanovljena v ZDA, v Veliki Britaniji pa deluje preko *East Grinstead Sussex* Univerze. Britanska vlada je menila, da je njena dejavnost v nasprotju z javnim redom. V ustanovo so prihajali tudi tujci, ki so na ta način delovali tudi na ozemlju Velike Britanije. Tako je tudi Yvonne van Duyn, nizozemska državljanka, želela priti na omenjeno ustanovo v tej državi. Britanske oblasti so zavrnilo njeno prošnjo za prihod z razlogom, da je hotela delati v okviru omenjene cerkve. Zahteva po odobritvi prihoda je prišla pred *High Court of Justice* Velike Britanije, ki je zaprosilo Sodišče ES za odgovore na nekaj predhodnih vprašanj. Sodišče ES je sprejelo izrek, da ima država članica pravico prepovedati tujemu državljanu iz druge države članice vstop na njeno ozemlje, če se

ta želi zaposliti v ustanovi, katere dejavnost ima država članica za socialno škodljivo, kljub temu da svojim državljanom tega ni prepovedala.

³ Spor je sprožil italijanski državljan, rojen v Franciji, poročen s francosko državljanke, ki je delal kot sindikalni zaupnik. Leta 1968 so ga večkrat premestili, proti njemu so sprožili sodne postopke, zadeva pa je dosegla vrhunec z odločbo francoskega ministra za notranje zadeve, s katero mu je bilo prepovedano bivanje v določenih francoskih departmajih. Postopek se je prenesel na Sodišče ES. Iz sodbe sodišča je mogoče razbrati, da gre za salomonsko rešitev, kajti pogodbene določbe (Pogodba EGS) in Direktiva 64/221 dopuščajo, da države članice uporabijo skrajni ukrep izгона proti tujim državljanom v primeru, da gre za ogrožanje javnega reda, vendar pa ne omenjajo milejših ukrepov, kot je prepoved vstopa na določeno ozemlje. Toda če ogrožanje javnega reda ne predstavlja tako hude kršitve, da bi bilo zanjo mogoče izreči ukrep izгона, se lahko uporabi podoben ukrep, kot bi se uporabil za isti prekršek proti lastnim državljanom, to je omejitev svobode gibanja.

⁴ Bosman je bil poklicni nogometaš, ki je igral za belgijski klub. Po preteku pogodbe mu je klub ponudil mnogo bolj neugodno pogodbo, ki pa jo je zavrnil, zaradi česar se je znašel na »transfer listi« z izračunano odškodnino, ki jo mora plačati morebitni novi klub. Kljub temu da je Bosman našel nov klub, stari klub ni zahteval izpisnice z izgovorom, da novi klub mogoče ne bo mogel plačati odškodnine, s čimer je prestop padel v vodo, hkrati pa ga je suspendiral za eno leto. Bosman je šel po pravico na sodišče, pri čemer se je skliceval na določbe o svobodnem gibanju oseb in o konkurenci (največje število tujcev, ki lahko nastopajo za posamezen klub). Tožnik, ki je hotel doseči generalno obsodbo

restriktivnih nogometnih pravil, je moral seveda razpravo o tem povzdigniti na evropsko raven. Bosmanu je to uspelo šele v drugem poskusu, saj se je moral izogniti proceduralnim oviram, zaradi katerih so zlasti tožnikom (posameznikom) vrata v sodno dvorano v Luksemburgu precej tesno zaprta. Zadeva Bosman je odprla mnoga vprašanja v športu. V našem primeru nas zanima samo tisto, ki se nanaša na prost pretok ljudi oziroma na omejevanje števila tujcev v klubih. Sodišče je sprejelo zelo kategorično sodbo, to je, da nacionalna sestava klubskih moštev ni v pristojnosti nogometne organizacije – to se nanaša le na prestopne igralcev iz ene države v drugo, ne velja pa za povsem notranje situacije.

⁵ Belgija je občasno tudi od državljanov držav članic ES/EU na meji zahtevala, naj poleg potnega lista ali osebne izkaznice predložijo dovoljenje za bivanje. Komisija, ki je sprožila postopek zoper Belgijo, je to utemeljevala s tem, da samo izjemne varnostne razmere opravičujejo tak postopek na meji (za državljane držav članic). Sodišče je stopilo na stran Komisije, vendar pa njegova odločitev ne pomeni, da so belgijski ukrepi nedopustni, kajti Belgija lahko kontrolo o dovoljenju bivanja državljanov držav članic izvaja kadarkoli na njenem celotnem ozemlju v skladu s pravom Skupnosti, tako kot to izvaja do lastnih državljanov.

⁶ V tem primeru se je oškodovana stranka sklicevala na kršitev 39. člena Pogodbe o ES, ki prepoveduje kakršnokoli diskriminacijo glede zaposlitve, plačila in drugih delovnih pogojev. Sodišče je razsodilo, da delo, ki se opravlja v okviru rehabilitacijskega programa, ne more biti obravnavano kot vsako drugo delo, kajti obseg aktivnosti se prilagaja kandidatovemu psihofizičnemu stanju. Poleg tega take osebe niso bile izbrane (zaposlene) na podlagi sposobnosti, da opravljajo neko delo, ampak je bil obseg delovnih obveznosti prilagojen njim.

L I T E R A T U R A

- Baldwin-Edwards, Martin. 1991. Immigration After 1992. *Policy and Politics* 19, št. 3: str. 199–211.
- Burca, Grainne de. 1995. The Quest for Legitimacy in the European Union. *Modern Law Review* 59, št. 1: str. 37–65.
- . 1997. The Role of Equality in European Community Law. V *The Principle of Equal Treatment in European Community Law*, ur. A. Dashwood in S. O’Leary, 43–87. London: Sweet and Maxwell.
- Curtin, David in H. Meijers. 1995. The Principle of Open Government in Schengen and the European Union: Democratic Retrogression? *Common Market Law Review* 32: str. 391–442.
- Dallen, Ron. 1990. An Overview of European Community Protection of Human Rights, with Some Special References to the UK. *Common Market Law Review* 27: str. 761–90.
- European Court Report (ECR)*. 1974. Van Duyn Case 41/74. *European Court Report*, str. 1337.
- . 1976. Rutili Case, 36/75. *European Court Report*, str. 1219.
- . 1986. Reed Case, 59/85. *European Court Report*, str. 1283.
- . 1989a. Commission v. Belgium Case, 321/87. *European Court Report*, str. 487–518.
- . 1989b. Betray Case, 344/87. *European Court Report*, str. 1621.
- Geddes, Andrew. 1995. Immigrant and Ethnic Minorities and the EU’s »Democratic Deficit«. *Journal of Commom Market Studies* 33, št. 2: str. 197–217.
- . 2000. *Immigration and European Integration: Towards Fortress Europe?* Manchester: Manchester University Press.
- Habermas, Jürgen 1992. Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe. *Praxis International* 12, št. 1: str. 1–19.
- Hall, Steve. 1991. The European Convention on Human Rights and the Public Policy Exceptions to the Free Movement of workers under the EEC Treaty. *European Law Review* 16: str. 466–88.

- Holland, Stuart. 1993. *The European Imperative: Economic and Social Cohesion in the 1990s*. London: Pinter.
- Ilešič, Mirko, ur. 1998. Bosman Case, 415/93. V *Pravo Evropske skupnosti*, str. 234–251. Maribor: Pravna fakulteta v Mariboru.
- Laffan, Brigid. 1996. The Politics of Identity and Political Order in Europe. *Journal of Common Market Studies* 34, št. 1: str. 21–39.
- Lambrias, Peter. 1993. *Report on the General Principles of a European Refugee Policy*. A3-0402/93, Bruselj, European Parliament.
- Meijers, H., ur. 1992. *Schengen: Internalisation of Central Chapters of the Law on Aliens, Refugees, Privacy, Security and the Police*. Leiden: Stichting NCJM.
- Nascimbene, Renato. 1992. The Albanians in Italy: The Right of Asylum under Attack? *International Journal of Refugee Law* 4, št. 4: str. 714–20.
- O'Keefe, David. 1991. The Schengen convention: A Suitable Model for European Integration? *Yearbook of European Law* 11: str. 185–219.
- . 1992. The Free Movement of Persons and the Single Market. *European Law Review* 17: str. 1–19.
- . 1995. The Emergence of the European Immigration Policy. *European Law Review* 20: str. 20–36.
- Sandhu. 1982. *Common Market Law Review* 2: str. 553.
- Spencer, Meta. 1995. *States of Injustice*. London: Pluto.
- Van Ouirive, Lin. 1992. *Second Report on the Entry into Force of the Schengen Agreements*. A-3-0336/92, Bruselj, European Parliament.
- Weiler, J. H. H. 1996. European Neo-constitutionalism: In Search of Foundations for the European Constitutional Order. *Political Studies* 44: 579–627.
- Working Group on Immigration (WGI). 1992. *Resolution on manifestly unfounded Applications for Asylum*. Working Group on Immigration 1282, Bruselj.

N A T A L I J A V R E Č E R A

POLITIČNE KONSTRUKCIJE AZILA: EVROPSKA UNIJA IN SLOVENIJA¹

U V O D

Eden od temeljnih mednarodnih pravnih aktov, ki urejajo področje azila v EU in državah kandidatkah, je Ženevska konvencija o statusu begunca iz leta 1951 ter Protokol iz New Yorka iz leta 1967, ki jo dopolnjuje.² V evropskem prostoru Ženevsko konvencijo pomembno dopolnjujejo tudi različni mednarodni akti človekovih pravic, kot na primer Splošna deklaracija o človekovih pravicah iz leta 1948, Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin in njen protokol iz leta 1950, Mednarodni sporazum o civilnih in političnih pravicah iz leta 1966, Mednarodni sporazum o socialnih, ekonomskih in kulturnih pravicah iz leta 1966 ter mnoge druge resolucije in direktive EU.

Ne glede na obstoj številnih mednarodnopravnih aktov pa sta še vedno zakonodaja in politika države sprejema tisti, ki v največji meri določata kakovost vsakdanjega življenja beguncev in begunk (prim. Joly 1996).³ Trdim, da to velja tudi za begunsko politiko v Sloveniji. V pričujočem prispevku bom na kratko opisala današnjo vlogo in ustreznost Ženevske konvencije ter odnos EU in Slovenije do tega osrednjega dokumenta mednarodnega begunskega prava. Nadalje me bo zanimalo, kako se je politična konstrukcija azila spreminjala v zgodovini EU in kakšne so njene sedanje tendence. Osrednja pozornost v prispevku bo namenjena vprašanju politične konstrukcije azila v Sloveniji, zato bo podana kratka refleksija slovenske begunske politike od osamosvojitve države do sredine leta 2001.

Znano dejstvo je, da postaja sodobna begunska politika EU vedno bolj restriktivna in širi svojo politiko v Srednjo in Vzhodno

Evropo ter Jugovzhodno Evropo. Na ta način se širijo tudi restriktivnosti. Moja teza je, da so navkljub širjenju restriktivnosti begunske politike EU na Vzhod za nacionalne politike držav Srednje in Vzhodne Evrope kot tudi Jugovzhodne Evrope značilne še večje restriktivne tendence. Tezo bom ilustrirala na primeru Slovenije in primerjavah iz nekaterih držav omenjenih regij.⁴

ŽENEVSKA KONVENCIJA O STATUSU BEGUNCA, BEGUNKE IZ LETA 1951 IN NEWYORŠKI PROTOHOL IZ LETA 1967

V Ženevski konvenciji se termin begunec, begunka nanaša na tisto osebo, ki se nahaja zunaj države, katere državljan, državljan-ka je, in je zanj, zanjo značilen utemeljen strah pred preganjanjem, osnovanem na rasi, veri, narodni pripadnosti, pripadnosti določeni družbeni skupini ali določenemu političnemu prepričanju. Zanj, zanjo je tudi značilno, da se zaradi omenjenega strahu v državo izvora ne more vrniti. Konvencija je nastala kot odziv na dogodke v drugi svetovni vojni in je bila sprva omejena na evropski prostor. Zlasti zaradi tega je leta 1967 nastal Protokol v New Yorku, ki je to geografsko omejitev odpravil. Konvencijo je do leta 2001 podpisalo približno 140 držav, med njimi tudi Slovenija.

Ne glede na to, da Ženevska konvencija dandanes v svetu še vedno velja za temeljni dokument mednarodnega begunskega prava, jo imajo mnogi za precej restriktivno in pogosto nehumanano. Interpretacije omenjene konvencije v svetu so seveda različne. Za vladne interpretacije je pogosto značilno, da jo razumejo kot sredstvo za zaščito pred individualnim preganjanjem. To dejstvo je bilo razvidno tudi ob izbruhu vojne v Bosni in Hercegovini in na Kosovu, ko so le redki izmed prisilno pregnanih iz omenjenih območij v svetu dobili status begunca, begunke po Ženevski konvenciji. V času vojn na območju bivše Jugoslavije se

je torej pokazala neustreznost in nezadostnost omenjene konvencije za reševanje sodobnih begunskih problemov.

V svetu je bila omenjena Ženevska konvencija pomembno dopolnjena že leta 1969 v Konvenciji o problemih beguncev v Afriki. Ta vključuje ljudi, ki bežijo pred »zunanjo agresijo, notranjimi civilnimi konflikti ali dogodki, ki resno ogrožajo javni mir« (Loescher 1992, 6). Ženevska konvencija je bila dopolnjena leta 1984 tudi s Kartagensko deklaracijo, ki ureja probleme beguncev in begunk v Srednji Ameriki. Kartagenska deklaracija ščiti tudi osebe, ki so »zbežale iz države, ker so bila njihova življenja, varnost ali svoboda ogrožena zaradi splošnega nasilja, zunanje agresije, notranjih konfliktov, masovnega kršenja človekovih pravic ali drugih okoliščin, ki resno ogrožajo javni mir« (Loescher 1992, 6).

V EU ter državah Srednje in Vzhodne Evrope kot tudi Jugovzhodne Evrope je v času vojne v Bosni in Hercegovini Ženevsko konvencijo po mojem mnenju precej neučinkovito zamenjala začasna begunska zaščita. Ker države zlasti Zahodne Evrope niso bile preveč naklonjene sprejemanju beguncev in begunk iz Bosne in Hercegovine in kasneje s Kosova, je Visoki komisariat Združenih narodov za begunce promoviral začasno begunsko zaščito.⁵ S tem je omenjena mednarodna organizacija želela doseči, da bi omenjene begunce in begunke države sploh sprejele. Ta polvladna organizacija, ki je najbolj vplivna v svetu pri reševanju begunskih problemov, je bila ustanovljena že leta 1949. Njena osrednja naloga je promocija mednarodne begunske zaščite, zlasti Ženevske konvencije, in tudi pregled nad njenim izvajanjem.

Ni težko razumeti, zakaj se je Visoki komisariat Združenih narodov za begunce ob krizi v bivši Jugoslaviji zatekel k aplikaciji začasne begunske zaščite. Omenjeni organizaciji pa je mogoče očitati, da je ob tem v devetdesetih pozabila na svoj osrednji mandat: na promocijo Ženevske konvencije. Pričakovali bi tudi pobu-

de s strani omenjene organizacije za nadgradnjo Ženevske konvencije in iniciative za novo opredelitev begunca, begunke, a očitno v devetdesetih in ob začetku novega tisočletja ni veliko politične volje za tovrstne iniciative. Politika Visokega komisariata Združenih narodov za begunce torej v veliki meri odraža interese vlad, zlasti zahodnih, interesi beguncev in begunk pa so pogosto na žalost sekundarni.

Diskusije o nujnosti nadgradnje Ženevske konvencije so bile bolj pogoste v osemdesetih letih in so skoraj zamrle v devetdesetih. Vzrok temu je vsekakor politično okolje, ki ni odprto za bolj vključujoče in liberalne rešitve. Ena od redkih izjem je pobuda Heltona⁶ za opredelitev koncepta *pregnanec*. Izraz je namreč v vedno večji rabi, čeprav v prvi polovici leta 2001, ko je nastal ta prispevek, še ni pravni termin. Heltonova opredelitev koncepta *pregnanec* nadgradi Ženevsko konvencijo na ta način, da vključi tudi prebege zaradi naravnih katastrof in kršenj človekovih pravic (Helton 1999). Avtor v gradivu ne omenja zakona, v katerem bi bil koncept *pregnanca* legaliziran. Menim, da bi bila dobra priložnost nastajajoča begunska zakonodaja EU, ki se harmonizira, vendar pa mi je jasno, da v začetku tisočletja ni veliko politične volje za tovrstne rešitve. Problemi beguncev in begunk pa ostajajo in s tem povezano dejstvo, da ni učinkovitega mednarodnega pravnega aparata za njihovo reševanje. Stanje je podobno tudi v EU.

EU IN ŽENEVSKA KONVENCIJA

Ne glede na delno zastarelost Ženevske konvencije zlasti glede na razloge begunskih gibanj, ki se skozi zgodovino spreminjajo, EU interpretira omenjeno konvencijo precej restriktivno (prim. Lavenex 1999). Dovoljuje se namreč *pregnanje* s strani države, ne pa neke tretje strani, diskvalificirajo se tudi tisti, ki bežijo

zaradi civilne vojne, naravnih nesreč in splošnega nasilja. Vendar pa so bile leta 1993 v Navodilih za evropsko begunsko politiko poudarjene moralne, humanitarne in zgodovinske obveznosti EU kot tudi potreba po razširitvi begunske definicije v skladu s Konvencijo o problemih beguncev v Afriki. Evropski parlament je že leta 1992 poudaril, da morajo biti države EU zgledne pri zagotavljanju človekovih pravic beguncem in begunkam. Pravzaprav je leta 1987 že opozarjal nekatere članice, ki pri spoštovanju človekovih pravic niso bile dosledne (Lavenex 1999, 60). Problem pa je, da v okviru EU ne obstajajo ustrezni mehanizmi (razen Sodišča za človekove pravice v Strasbourgu), ki bi sankcionirali kršitve človekovih pravic beguncev in begunk. Taki mehanizmi bi bili nujno potrebni tudi na svetovnem nivoju.

BEGUNCI, BEGUNHE V ZGODOVINI EU

Med drugo svetovno vojno zahodnoevropske države niso preveč rade sprejemale Judov z Vzhoda. Velika Britanija je na primer zavrnila Einsteina. Po drugi svetovni vojni so na Zahodu pod vplivom hladne vojne na begunce in begunke z Vzhoda gledali bolj pozitivno, kot na disidente, borce za svobodo in demokracijo in jih bolj odprto sprejemali. V sedemdesetih letih so zaradi ekonomske recesije zahodnoevropske države začele zmanjševati število sprejetih političnih beguncev in begunk. Takrat se je začela globalizacija begunskega problema in vse več prebivalcev in prebivalk neevropskih držav je iskalo azil v Evropi. Za osemdeseta leta so značilne še večje restrikcije.

Ne glede na 14. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah, ki pravi, da ima »vsak pravico, da išče in uživa v drugih državah zatočišče pred preganjanjem«⁷, EU v devetdesetih zapira vrata pred begunci in begunkami in razlikuje med tistimi, ki prisilno bežijo iz Evrope, in neevropskimi begunci in begunkami, pri

čemer je izrazito nenaklonjena slednjim. Področje azila in migracij ima pomembno vlogo v pridružitvenih strategijah držav Srednje in Vzhodne Evrope k EU. Države kandidatke morajo zapirati meje pred priseljenci, priseljenkami in vzdrževati humanitarne standarde begunske zaščite. Po mnenju Lavenexove (1999, 4) lahko širitev EU povzroči velike ovire pri prostem pretoku oseb med starimi in novimi članicami. Ti procesi namreč po njenem mnenju vplivajo na svobodo gibanja državljanov in državljanek Srednje in Vzhodne Evrope in v Evropi ustvarjajo nove meje. Tendence v začetku tisočletja so v večjem mejnem nadzoru držav, ki mejijo na EU, v uvajanju viz itd.

ENOTEN EVROPSHI BEGUNSHI REŽIM

Ko govorimo o evropskem begunskem režimu, govorimo o nečem, kar nastaja. Začetek harmonizacije evropske begunske politike sega v leto 1985. Ta harmonizacija se je okrepila zlasti po Schengenskem sporazumu. Enotna evropska begunska politika je začela nastajati na skrivaj, v dogovorih z vladami. Šele proti koncu devetdesetih je nastalo več prostora za nevladne organizacije, vendar se strinjam z Joly (1996), da predstavljajo bolj okrasek, kot pa da bi njihove predloge jemali resno in jih upoštevali. Za proces harmonizacije evropske begunske politike je značilno, da se harmonizirajo restriktivne tendence. Na žalost se ta proces še nadaljuje. Kot pravi Joly (1994, 1996), se bo kmalu pokazala neučinkovitost tega pristopa, ki se osredotoča zlasti na kontrolo na mejah in restrikcije, saj tudi te ne bodo preprečile prihoda ljudi, ki živijo v težkih razmerah. Lahko bi dodala, da številni problemi prisilnih in ekonomskih migrantov in migrantk, ki se občasno končajo tudi z njihovo smrtjo ob prisilnem ilegalnem prehodu meje, že nakazujejo, da je nastajajoča enotna evropska begunska politika precej neučinkovita in z njo ne smemo biti zadovoljni.

Ena izmed značilnosti nastajajoče enotne evropske begunske politike je tudi uzakonjanje začasne begunske zaščite za tiste ljudi, ki so prisiljeni zbežati masovno, v večjem številu. Začasna begunska zaščita pravzaprav predstavlja temeljni kamen nastajajočega evropskega begunskega režima (July 1996). Evropska komisija je Evropskemu svetu maja 2000 dala predlog modela začasne begunske zaščite, ki naj bi se harmoniziral. Ta, po mojem mnenju precej kakovosten model, zagotavlja minimalne standarde begunske zaščite, ki so osnovani na človekovih pravicah. Zelo pomemben element omenjene direktive je tudi, da jasno določi maksimalno trajanje začasne begunske zaščite, ki ne sme presegati dveh let, sledili naj bi dolgoročni statusi. Menim, da bi predlog Evropske komisije, če bi bil sprejet, zagotavljal kakovostno življenjsko raven ljudi, ki so bili prisiljeni v velikem številu zbežati v države EU.

Pomanjkljivost navedenega predloga je dopuščanje obstoja nacionalnih zakonodaj o začasni begunski zaščiti, kar ni v skladu s tendencami EU na začetku tisočletja, saj njeni politiki poudarjajo, da ne bodo več dopuščali izjem, ki so jih včasih posamezne države uveljavljale v zgodovini EU. Problematično je namreč lahko, ker so te zakonodaje restriktivnejše od modela Evropske komisije, zlasti glede zagotavljanja človekovih pravic in maksimalne dolžine trajanja začasne begunske zaščite, kot je to na primer značilno za Slovenijo in Dansko. Pogajanja glede sprejemanja modela začasne begunske zaščite, ki se bo harmoniziral v EU, (v času nastajanja tega besedila) še potekajo. Vprašanje je, če bo sprejeti model zagotavljal toliko človekovih pravic kot predlagana direktiva Evropske komisije.

Slaba plat nastajajočega enotnega begunskega režima je v tem, da ni dovolj vključujoč. Po mojem mnenju je razlog v tem, da ne prihaja do harmonizacije človekovih pravic (prim. Kofman in

Sales 1998), temveč le do harmonizacije restriktivnih tendenc. To pa je napaka sodobne evropske begunske politike, ki ni v skladu z njenimi ideali in s katero se bo EU morala slej kot prej soočiti.

CONCEPT VARNE TRETJE DRŽAVE

Schengenski sporazum iz leta 1995 in Dublinska konvencija iz leta 1997 se nanašata tudi na področje azila in sta vnesla mnoge restrikcije, povezane s svobodo gibanja (prisilnih) migrantov in migrantk. Dublinska konvencija pokriva zlasti področje azila, Schengenski sporazum pa ureja tudi mejno in vizumsko politiko. Uvedel je tudi računalniško kontrolo nad osebami, ki so jim zavrnil vstop v EU ali imajo gibanje na tem področju omejeno, in Schengenski informacijski sistem (SIS) (Mahmood 1995).

Da bi preprečili vlaganje prošelj za azil v več državah, so uzakonili načelo »varne tretje države«. Po tem načelu mora iskalec, iskalka azila zaprositi za azil v prvi varni tretji državi, se pravi v državi, ki ima takšen status. Iskalec, iskalka azila mora zaprositi za azil tudi, če gre le za državo v tranzitu, saj zadostuje že kontakt z ozemljem države, ki ima status varne tretje države. Ta status država dobi, če ne producira beguncev in begunk, če spoštuje 33. člen Ženevske konvencije, to je načelo nezavračanja, in beguncev in begunk prisilno ne izganja na ozemlje, kjer bi bilo njihovo življenje ali svoboda ogroženo zaradi njihove rase, vere, državljanstva, pripadnosti neki določeni družbeni skupini ali določenega političnega prepričanja. Pogoji za status varne tretje države je tudi, da begunci in begunke niso izpostavljeni trpinčenju ali nečloveškemu ravnanju. Pomembni dejavniki so obstoj demokratičnih institucij in upoštevanje človekovih pravic, opazujejo jih namreč formalno in v praksi. Problematična pa je razširjena praksa, da poročila o človekovih pravicah ponavadi pišejo vlade same in pogosto zamlčijo določene kršitve.

S pravilom varne tretje države je sistem redistribucije pri dodeljevanju azila podaljšan izven članic EU, zlasti na tiste, ki ustrezajo kriterijem in mejijo na Vzhod. Več držav Srednje in Vzhodne Evrope je varnih držav. Zaradi sistema negativne distribucije in geografske bližine z EU postajajo države Srednje in Vzhodne Evrope čuvajke vrat pred iskalci, iskalkami azila in ekonomskimi migranti in migrantkami, namenjenimi v Zahodno Evropo (Lavenex 1999).

Vendar pa je načelo varne tretje države precej nepravilno, saj ne glede na harmonizacijo zakonodaje EU in kandidatki, ki bi se ji rade pridružile, obstajajo razlike v zakonodajah posameznih nacionalnih držav in imajo tako begunci in begunke v eni državi zelo različne pravice kot v drugi. Zato je center AIRE, nevladna organizacija v Veliki Britaniji, ki se ukvarja z begunskim pravom, že pripravila tožbo zoper uvedbo pravila varne tretje države na Sodišču za človekove pravice v Strasbourgu.⁸

BEGUNCI, BEGUNHE V SLOVENIJI

Slovenija se je kmalu po osamosvojitvi soočila z večjim številom beguncev in begunk. Jeseni 1991 so začeli prihajati tisti iz Hrvaške, spomladi 1992 so se jim pridružili še begunci in begunke iz Bosne in Hercegovine. Takrat je bilo število vseh beguncev in begunk ocenjeno na 45.000.⁹ Postopna izselitev, zlasti bolj izobraženih v Zahodno Evropo, Zdužene države Amerike in Kanado, se je začela takoj po prihodu, zato jih je bilo jeseni 1993, ko je bilo prvo uradno štetje, približno 31.000. V maju 2001 jih je v Sloveniji ostalo še 2646. Polovica jih živi v begunskih zbirnih centrih, polovica pa je nastanjena zasebno.

SLOVENSKA BEGUNSKA POLITIKA

Slovenska politika je pristopila k begunskim problemom kot začasnim in uporabila t. i. model olajšanja. Podobno je ravnala

tudi Hrvaška. Antropologinja Harrell-Bondova, svetovalka vlad, ustanoviteljica in dolgoletna direktorica centra *Refugee Studies Centre*¹⁰ z Univerze v Oxfordu, je bila skupaj z Elliottovo svetovalka tudi slovenske vlade. Leta 1993 sta napisali kritiko modela olajšanja, ki jo je leta 1996 Harrell-Bondova še dopolnila.

Slednja meni, da je slaba stran tega modela, da rešuje probleme kot začasne, v resnici pa so problemi dolgotrajni. Da je res tako, je mogoče potrditi zlasti v začetku tisočletja, ko ta pereča začasnost v Sloveniji traja že devet let za prisilno pregnane ljudi iz Bosne in Hercegovine. Elliottova in Harrell-Bondova menita, da bi bilo za begunce in begunke in za Slovenijo bolj učinkovito, če bi nanje gledali kot na možnost za razvoj in ne le kot na breme. Namesto da bi jih uporabili kot vir in jih vključili v našo družbo, smo uporabili model olajšanja, ki veča birokracijo, begunci in begunki ostajajo predvsem v begunskih zbirnih centrih, katerih načini vodenja so avtoritarni. Model predvideva enakost potreb in zato pogosto spregleda tiste, ki jim je pomoč najbolj potrebna, dviguje stroške, povečuje pa tudi ksenofobno razpoloženje pri Slovencih in Slovenkah, saj beguncem in begunkam ni treba delati, da preživijo, medtem ko ostala populacija mora (Harrell-Bond 1996). Tisti Slovenci in Slovenke, ki so podlegli ksenofobiji, pri izražanju negativnih čustev do beguncev in begunk pogosto pozabijo na dejstvo, da »osebe z začasnim zatočiščem« v Sloveniji nimajo pravice do dela in tako v resnici ne smejo poskrbeti zase v ekonomskem smislu. Seveda bi to prav radi storili, če bi imeli možnost. Po Zakonu o začasnem zatočišču iz leta 1997 imajo namreč pravico le do občasnih in začasnih del, ki lahko znaša največ osem ur tedensko. To pa vsekakor ne zadostuje za rešitev njihovih ekonomskih problemov. Harrell-Bondova in Elliottova se zavzemata za razvojni model, ki omogoča integracijo v slovensko družbo. Na žalost njunih napotkov do zdaj slovenska vlada ni upoštevala.

Slovenija je leta 1994 zavrnila mednarodno begunsko pomoč, češ da imamo tak standard, da zmoremo sami. Na žalost pa se je po tem letu zgolj zmanjšala pomoč tujih donatorjev in znižala kakovost življenja beguncev in begunk v Sloveniji, saj slovenska država navkljub zavrnitvi tuje pomoči svoje ni povišala. V begunskih zbirnih centrih dobijo zajtrk in en obrok ter nobene finančne pomoči. Slednja je v simbolnih zneskih na voljo tistim, ki so nastanjeni zasebno. Dejstvo je, da v Sloveniji preživijo zgolj tisti begunci in begunke iz Bosne in Hercegovine, ki jim uspe delati na črno (brez zagotovljenih pravic, socialnega in pokojninskega zavarovanja, pogosto izkoriščani in slabo plačani) ali pa jih preživljajo njihovi sorodniki v Sloveniji.

Ena izmed glavnih značilnosti slovenske begunske politike je torej odsotnost integracijskih politik, pravzaprav gre za odsotnost zlasti tistih politik, ki bi bile usmerjene v dolgoročno rešitev begunskih problemov. Ne smemo pa pozabiti, da gre tudi pri odsotnosti politike za politiko.¹¹ Tako kot tudi ne gre pozabiti, da pri politikah ni pomembna zgolj formalna vsebina, temveč tudi njihova simbolna oblika in retorika, v katero so ovite (Favell 1998).

Naslednja značilnost slovenske begunske politike je prikrita prisilna repatriacija beguncev in begunk v Bosno in Hercegovino, ki se izvaja z zapiranjem begunskih centrov v glavnih mestih in preseljevanjem beguncev in begunk v manjše kraje, kjer nimajo toliko možnosti za preživetje. Spremenijo se jim namreč socialne mreže in možnost občasnih del. Poleg tega begunci in begunke doživljajo preselitve po Sloveniji kot vnovično izkoreninjenje. Na ta način jim je še težje predelati travme zaradi prisilne preselitve in življenjske ogroženosti v Bosni in Hercegovini. Zapiranje begunskih centrov v Sloveniji spremlja ustvarjanje psihološkega pritiska med njihovimi prebivalci in prebivalkami, saj ti zvedo, da se bodo morali preseliti ponavadi šele mesec ali dva pred pre-

selitvijo.¹² Slabo informiranje je prav tako v funkciji prikrite prisilne repatriacije. Omenjeni psihološki pritiski še krepijo psihološke strese beguncev in begunk v Sloveniji, ki jih ti doživljajo zaradi življenja »v vakuumu« že deveto leto. V izvorno državo se namreč nimajo kam vrniti, saj jih je večina prišla iz Republike Srbske, kjer se ni varno ali pa so njihove hiše porušene, pogosto so trajno spremenjeni tudi etnični odnosi. Slovenija jim ne dovoli, da bi se aktivno vključile v njeno družbo cele družine, temveč zgolj otroci s tem, da jim omogoči šolanje. Govorimo pa lahko zgolj o delni integraciji otrok. Menim, da je popolna integracija otrok mogoča le, če se imajo možnost integrirati tudi njihovi starši.

Naslednja značilnost slovenske begunske politike v preteklem desetletju je bila, da ni upoštevala nasvetov civilne družbe. Ta je v Sloveniji na področju begunstva zelo aktivna. Še vedno se za izboljšanje položaja beguncev in begunk zavzemajo naslednje nevladne organizacije: KUD France Prešeren (projekt Pregnanca), Amnesty International, Gea 2000, Slovenska filantropija in v njenem sklopu Center za psihosocialno pomoč beguncem ter Mirovni inštitut.¹³ Slovenska begunska politika je zavzela nojevsko držo glede reševanja begunskih problemov v Sloveniji.¹⁴ Vendar pa nam nepripravljenost soočiti se z njihovimi problemi, za katere dolgoročne rešitve še niso izoblikovane, ter kršenje nekaterih temeljnih človekovih pravic beguncev in begunk utegne otežiti pridružitvena pogajanja z EU. Področje azila in migracij je namreč v ospredju pridružitvenih pogajanj zlasti po letu 1997. V poročilu o napredku Slovenije za vstop v EU, ki je bilo napisano oktobra 2000, je delegacija Evropske komisije izrazila zaskrbljenost zaradi položaja beguncev in begunk iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji. Slovenija v svoji politiki do beguncev in begunk pozablja, da so interesi le-teh tudi interesi Slovenije. Vendar pa to ne velja zgolj za področje slovenske zunanje politike,

temveč predstavljajo begunci in begunke iz Bosne in Hercegovine tudi možnost za povečanje aktivnega prebivalstva Slovenije, ki upada.

V začetku leta 2001 se je začelo več govoriti o nujnosti integracije bosanskih beguncev in begunk tudi v slovenskih državnih organih. Sedanji direktor Urada za priseljevanje in begunce¹⁵ Bogunovič končno obljublja, da bo do izvedbe integracije prišlo. Urad je pripravil predlog za ustanovitev posebne komisije, ki bi bila sestavljena iz predstavnika Urada, različnih ministrstev, Visokega komisariata Združenih narodov za begunce, Mednarodne organizacije za migracije (IOM), predstavnikov raziskovalcev, raziskovalk ter predstavnika, predstavnice civilne družbe. Komisija naj bi dajala napotke za integracijo. Upam, da komisija ne bo zgolj pretveza in slepilo, da se nekaj končno dogaja na tem področju, temveč bo aktivno oblikovala ter spremljala implementacijo integracije beguncev in begunk iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji.¹⁶

Študijo o predlogih za integracijo beguncev in begunk so naredili tudi Visoki komisariat Združenih narodov za begunce, Fundacija Gea 2000 in avtorica pričujočega besedila v obliki strateške analize.

SLOVENSKA BEGUNSKA ZAHONODAJA

Julija 1999 smo dobili nov Zakon o azilu, ki je v smeri harmonizacije zakonodaje z EU, vendar ostaja vprašanje, v kolikšni meri ga bomo sploh aplicirali, saj smo podpisniki Ženevske konvencije že od leta 1992, pa smo imeli v juniju 2001 zgolj 17 oseb s pravnim statusom begunca, begunke. Zakon je do konca junija 2001 dobil že dve dopolnili, ki sta bolj restriktivni. Podobno je značilno tudi za Madžarsko. Predlog dopolnitve madžarskega Zakona o azilu je ocenil Nagy, ki se ukvarja z begunskim pravom,

in ugotovil, da so tendence predloga bolj restriktivne od tistih, ki so značilne za EU, da torej predlog dopolnitve madžarskega Zakona o azilu ni v skladu z *acquis communautaire*.¹⁷

Poleg tega ostajajo številni problemi »oseb z začasnim zatočiščem« v Sloveniji nerešeni, saj je še vedno veljaven Zakon o začasnem zatočišču iz leta 1997. Slednji pa, kot sem že omenila, krši osnovno človekovo pravico do dela in zaposlitve (23. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah), saj dovoljuje delo le do osem ur na teden ter s tem omejuje pravico do enakopravnega vključevanja v socialno in kulturno okolje družbe, v kateri živijo (Mednarodni sporazum o socialnih, kulturnih in ekonomskih pravicah).¹⁸ Integracija je temeljna človekova pravica. Omogočena je le delna integracija begunskih otrok, saj so vključeni v šolanje, vendar pa je to le delna rešitev, ki pušča za sabo tudi negativne posledice v begunskih družinah. Zaradi nemožnosti integracije odraslih prihaja pogosteje do medgeneracijskih konfliktov, kot bi se to dogajalo, če bi se imele možnost integrirati cele družine. Posledice odsotnosti pravice do dela in zaposlitve so začele spreminjati odnose med spoloma, zlasti so pereče za moške, ki so izgubili eno od glavnih vlog, in sicer ekonomsko. Neustrezni pogoji v državi sprejema podaljšujejo tudi procese žalovanja za številnimi izgubami, ki so jih begunci in begunke doživeli zaradi prisilne preselitve iz Bosne in Hercegovine.

Zakon o začasnem zatočišču s kršenjem omenjenih temeljnih človekovih pravic znižuje kakovost življenja ljudi v begunstvu. Nevzdržnost začasne rešitve povzroča torej trpljenje ljudi v begunstvu v Sloveniji. Poleg tega je to nesprejemljivo tudi s stališča mednarodne skupnosti, saj Evropska komisija priporoča, naj bi začasne rešitve v nobenem primeru ne trajale več kot dve leti. Omenjena časovna omejitev je zapisana v predlogu modela začasne begunske zaščite, ki zagotavlja človekove pravice prisilno

pregnanih in ga je maja 2000 Evropska komisija dala Evropskemu Svetu. Visoki komisariat Združenih narodov za begunce se je z omenjeno časovno omejitvijo strinjal.

Res so tudi mnoge druge države nudile začasno zaščito za begunce in begunke iz bivše Jugoslavije, vendar so jim ponavadi dovolili pravico do dela. Tako je Madžarska na primer z Zakonom o azilu iz leta 1998 dovolila zaposlovanje prisilno pregnantim iz Bosne in Hercegovine. Velika Britanija jim je nudila možnost zaposlovanja že po enem letu begunstva. Očitno je bilo politične volje dovolj, v Sloveniji pa je, tako je videti, primanjkuje. Tako smo ostali edina država na svetu, ki še nudi začasno zaščito za begunce in begunke iz Bosne in Hercegovine, ne da bi jim omogočili človekovo pravico do dela in zaposlovanja, ki je predpogoj za učinkovito integracijo.¹⁹

Z A H L J U Č E H

V začetku novega tisočletja EU precej zanemarja enega od svojih idealov: svobodo gibanja, saj so bile že za devetdeseta leta značilne številne restrikcije v begunski in migracijski politiki. Nerešeno ostaja tudi pomanjkanje mehanizmov sankcioniranja držav, ki kršijo človekove pravice (prisilnih) migrantov in migrantk.

Slovenska begunska politika je v začetku tisočletja iz stopnje zanikanja problemov beguncev in begunk v devetdesetih prešla na stopnjo retorike o integraciji, pred njo pa ostaja še implementacija integracije.

Če parafraziram Favella (1998), pa ostaja dejstvo, da odnos do vprašanja imigracije in integracije v naslednjih letih predstavlja test za države, kako so se sploh pripravljene soočiti s sodobnimi političnimi spremembami.

¹ Prispevek je nastal kot dopolnjena verzija prispevkov z dveh okroglih miz. Prvi prispevek sem predstavila na okrogli mizi o Evropski uniji, ki jo je v državnem zboru 30. novembra 1999 organiziral Mirovni inštitut. Drugi prispevek je bil predstavljen na okrogli mizi o problematiki ilegalnih migracij v Menzi pri koritu na Metelkovi 23. novembra 2000, ki jo je organiziral UZI (Urad za intervencije). Dopolnitev članka je potekala v času, ko je bila moja raziskava prisilnih migracij vključena v projekt *Blue Bird*, ki ga finančno podpira konzorcij mednarodnih donatorjev in ga upravlja Centralnoevropska univerza (CEU). Projekt je podprla tudi *Bank of Sweden Tercentary Foundation*. Mnenja, ki jih izražam v pričujočem prispevku, so mnenja avtorice in ni nujno, da izražajo poglede CEU-ja ali projekta *Blue Bird*.

² To sta tudi v svetovnem merilu najpomembnejša pravna akta, ki urejata področje azila. V besedilu ju bom omenjala kot Ženevska konvencija.

³ Uporabljam izraz država sprejema (*receiving country* ali *country of reception*) in ne država gostiteljica (*host country*), kot je pogosto v uporabi. Strinjam se namreč s pripombo Maje Korac, da izraz »država gostiteljica« implicira dobrodošlost, ki pa je v realnosti prepogosto ni (po predavanju Maje Korac na mednarodnem kongresu Integracija beguncev, begunk v EU, ki je bil v Aquafreddi di Maratea v južni Italiji od 24. do 27. maja 2001).

⁴ Za begunce iz Bosne in Hercegovine in s Kosova uporabljam izraz begunci, begunke, čeprav večina izmed njih v državah sprejema ni dobila statusa begunca, begunke. Ker menim, da bi bili do tega statusa upravičeni, ta izraz uporabljam. Da bi bili prisilni pregnanci iz Bosne in Hercegovine in s Kosova upravičeni do statusa begunca, je tudi mnenje Visokega komisariata Združenih narodov za begunce ter nekaterih drugih avtorjev (npr. Lavenex 1999).

⁵ Koncept začasne begunske zaščite ima sicer daljšo zgodovino kot Ženevska konvencija. Njegove korenine segajo v leto 1936, ko sta Francija in Velika Britanija nudili »začasno zatočišče« (*temporary refuge*) za ljudi, ki so bežali pred civilno vojno v Španiji. Ko pa sta Avstrija in bivša Jugoslavija leta 1956 nudili zaščito disidentom, ki so bežali iz Madžarske, se je uporabljal termin »začasni azil« (*temporary asylum*).

⁶ Helton je bil direktor projekta Pregnanci (*Forced Migration Project*), ki je več let potekal v okviru Zavoda za odprto družbo iz Budimpešte.

⁷ Joly umestno opozarja, da je pomanjkljivost omenjene človekove pravice v tem, da človek lahko išče in uživa azil, ni pa nujno, da ga dobi. Po predavanju na poletni šoli Človekove pravice in pregnanstvo: interdisciplinarni vidik, julij 1999, CEU, Budimpešta.

⁸ Po predavanju Nuale Mole na poletni šoli Človekove pravice in pregnanstvo: interdisciplinarni vidik, julij 1999, CEU, Budimpešta.

⁹ Zahvaljujem se Uradu za priseljevanje in begunce za statistične podatke. Številko 70.000, ki se je pogosto pojavljalo v slovenskih medijih in je še vedno na domači strani Visokega komisariata Združenih narodov za begunce, je Urad za priseljevanje in begunce označil za takratno oceno, ki pa ni ustrezala realnemu stanju.

¹⁰ V času ustanovitve in pod vodstvom Harrell-Bondove se je imenoval *Refugee Studies Programme*.

¹¹ Z okrogle mize Devet let začasnosti: osebe z začasnim zatočiščem v Sloveniji, ki je potekala 9. maja 2001 v Cankarjevem domu. Organizirala sem jo skupaj s Felicito Medved in Inštitutom za narodnostna vprašanja.

¹² Tako je bilo npr. leta 1997, ko so zapirali zbirni begunski center na Šmartinski cesti, kot tudi leta 2000, ko se je Urad za priseljevanje in begunce odločil zapreti zbirni begunski center na Viču, ki

pa je edini preostali zbirni begunski center v Ljubljani. Do zaprtja ni prišlo zaradi protesta beguncev in begunk ter nevladnih organizacij. Situacija se ponavlja letos, ko spet grozi zaprtje zbirnega begunskega centra na Viču, hkrati pa begunci in begunke odločbe še nimajo.

¹³ V začetku begunske krize v Sloveniji sta bila aktivna tudi Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela ter MOST. Nevladna organizacija Vox se ukvarja zlasti s tiskanjem letakov in koledarjev na temo begunstva, občasno pa je aktiven tudi Pravnoinformacijski center (PIC) v povezavi s pravnimi zadevami.

¹⁴ Omenjeno metaforo je prvič uporabila Milena Ule, novinarka Dnevnika.

¹⁵ To je vladna institucija, ki je odgovorna za politike v zvezi z reševanjem problemov beguncev in begunk iz Bosne in Hercegovine.

¹⁶ Z namenom pospešiti integracijo beguncev in begunk iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji sem organizirala 9. maja 2001 okroglo mizo v Cankarjevem domu skupaj s Felicito Medved in Inštitutom za narodnostna vprašanja, kot sem že omenila. Soočili smo različne perspektive glede omenjene integracije. Med povabljenimi je bila tudi Alenka Mesojedec Prvinšek z Ministrstva za notranje zadeve, ki se je zavzemala za to, da bi nekateri begunci, begunke, ki so študentje, študentke, dobili slovensko državljanstvo z izredno naturalizacijo, ki jo omogoča Zakon o državljanstvu iz leta 1991 s kasnejšimi dopolnili. To bi bilo vsekakor pozitivno za omenjeni socialni sloj, pojavi pa se vprašanje, kako se bo upoštevalo načelo združevanja družin, saj brez tega lahko pride do diskriminacijskega obravnavanja znotraj posameznih begunskih družin.

¹⁷ Boldzisar Nagy, osebna komunikacija na delovni skupini za migracije, International Policy Fellowship seminar, Center for Policy Studies, CEU, Budimpešta, februar 2001.

¹⁸ Sodelovala sem z Levom Kreftom, Amnesty International, Geo 2000, Zavodom za odprto družbo Slovenije ter projektom Pregnanci iz KUD-a France Prešeren pri pripravi vloge, s katero smo 1. januarja 2001 dali nekatere določbe omenjenega zakona pred Ustavno sodišče. V začetku julija 2001 sodišče vloge še ni obravnavalo.

¹⁹ Za podrobnejšo analizo posledic odsotnosti integracije na vsakdanje življenje beguncev in begunk in več primerjalnih vidikov glej Vrečer (2000, v tisku).

L I T E R A T U R A

- Favell, Adrian. 1998. *Philosophies of Integration: Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*. London: MacMillan.
- Harrell-Bond, Barbara E. 1996. Refugees and the Challenge of Reconstructing Communities through Aid. V *War, Exile and Everyday Life*, ur. Kirin Renata Jambresič in Maja Povrzanović, 23–31. Zagreb: Inštitut za etnologijo.
- Harrell-Bond, Barbara E. in Sue Elliott. 1993. *Report to the Government of Slovenia*. Neobjavljeno poročilo, Refugee Studies Programme, Oxford.
- Evropska komisija. 2000. *Regular Report from the Commission on Slovenia's Progress Towards Accession*, 8. nov. Evropska komisija. http://www.evropska-unija.si/Evropska_unija/Odnosi/Pdf/report2000_eu.pdf.
- Helton, Arthur. 1999. *Gradivo za poletno šolo Človekove pravice in pregnanci, pregnanke: interdisciplinarni vidik*, ur. Arthur Helton in Nagy Boldzisar. Neobjavljeno gradivo, Centralno-evropska univerza, Budimpešta.
- Joly, Daniele. 1994. The Porous Dam: European Harmonization on Asylum in the Nineties. *International Journal of Refugee Law* 6, št. 2: 159–193.

- . 1996. *Haven or Hell? Asylum Policies and Refugees in Europe*. London: Macmillan.
- Kofman, Eleonore in Rosemary Sales. 1998. Migrant Women and Exclusion in Europe. *The European Journal of Women's Studies* 5: 381–398.
- Lavenex, Sandra. 1999. *Safe Third Countries: Extending the EU Asylum and Immigration Policies to Central and Eastern Europe*. Budimpešta: Central European University Press.
- Loescher, Gil. 1992. Refugee Movements and International Security. *Adelphi Papers* 268. Velika Britanija: Nuffield Press.
- Mahmood, Shiraz. 1995. The Schengen Information System: An Inequitable Data Protection Regime. *International Journal of Refugee Law* 7(2): 179-209. Cit. v Lavenex, S. (1999), 30.
- UNHCR. 2000. *UNHCR summary observations on the Commission proposal for a Council Directive on minimum standards for giving temporary protection in the event of mass influx*, COM (2000)303, 24. maj.
- Vrečer, Natalija. 2000. Human Costs of Temporary Refugee Protection: the Case of Slovenia. V *A Captured Moment in Time, IWM Junior Fellows Conferences* 10. [CD-ROM], ur. Adrienne Rubeli in Nina Vucenik. Dunaj: Inštitut za humanistiko.
- . V tisku. Temporary Refugee Protection: A Legalized Indifference or a Solution. V *Refugee Studies and Politics: Human and Research Perspectives. Proceedings from the international congress, 11.–13. januar 2001*, ur. Susanne Binder in Jelena Tosić. Dunaj: Inštitut za etnologijo in socialnokulturno antropologijo, univerza na Dunaju.

S A Š O G A Z D I Č

ČUDOTVORNA BORBA ZOPER DRUŽBENO IZKLJUČEVANJE

Borba zoper družbeno izključevanje je nova magična formula, s katero naj bi nastajajoče »Združene države Evrope« rešile celo vrsto starih problemov, kakršni so revščina, brezposelnost, rasni predsodki in podobno. Da bi kaj takega uspelo, je malo verjetno. Kljub temu gre za posrečen trik, ki (bolj kot v domeno magije) sodi na področje rokohitrstva. Vsi kabarejski triki namreč temeljijo na tem, da se s fingirano akcijo prikrije to, kar publika pričakuje od rokohitrc. Ljudje so navdušeni, če »čarovnika« ne zalotijo pri goljufiji.

Kaj nam torej prikriva elegantno in odločno mahanje s čarobno paličico borbe zoper družbeno izključevanje? Svoje nasprotje vendar: politično integracijo. Vsi vemo, da čarobna palica v resnici nikogar in ničesar ne začara, a se zajec iz klobuka vendarle pojavi ravno zato, ker smo osredotočeni nanjo. Zaenkrat še nismo pripuščeni v parter teatra, kjer se odvija predstava, čisto s strani pa je tudi ne smemo opazovati, ker je od tam marsikateri trik povsem očiten. Užitek v nastajanju evropske naddržavne tvorbe izhaja iz pravokotnega pogleda, ne iz suspenza.

EN, DVA, TRI, IZHLJUČEVANJA VEČ NI...

Pa pogledjmo, ali imamo predispozicije, ki nam omogočajo, da bi se vživel v predstavo. Se lahko identificiramo z evropskimi uroki?

Čaranje se začanja odločno, s temeljnim urokom liberalnega kapitalizma. To je borba zoper brezposelnost. V Evropski uniji je ta ob koncu leta 2000 znašala 7,9 % (Eurostat 2001) v Sloveniji pa 6,7 % (SURs 2000). Ampak v brezposelnost, ki je temeljni instru-

ment za vzdrževanje kapitalu prijaznih razmer na trgu delovne sile (zato ga v socializmu tako rekoč nismo poznali), kakor da še vedno nočemo povsem verjeti. Raje smo previdni in pravimo: »Če na stvar pogledamo z vašega zornega kota (če jo merimo po metodologiji Mednarodne organizacije dela), potem smo malo manj brezposelni kot vi.« Za vsak primer, če bi bilo treba dokazati odločno zaupanje v samodejnost trga, pa v žepu vendarle hranimo tudi podatek zavoda za zaposlovanje, po katerem je bilo v istem času v Sloveniji 12,2 % brezposelnih. Na tem področju »participacije« torej nimamo težav. Iniciacijo smo uspešno prestali, brezposelnost je tu, morda nam manjka le še nekaj retorične elegance v istovetenju naše borbe zoper skupno zlo.

Drugi urok, ki prvega zaključí v logično enoto, je borba zoper revščino. Vendar je ta več kot zgolj elegantna gesta. Z njegovo pomočjo se prvi urok pokaže v konkretni obliki in vsebini, povrhu pa še razširi, saj je revnih precej več kot brezposelnih. Definicij in načinov izračunavanja revščine je sicer precej – čarovnik pač uporabi gesto, ki bo v določenem trenutku naredila zaželen vtis. Če o njej govorimo v zvezi z izključevanjem, pa je reven vsak, ki se zaradi gmotnega stanja ne more vključiti v način življenja, ki je v določeni družbi sprejet za normalnega.

Približno sliko o razliki med kvantitativnim in kvalitativnim ali absolutnim in relativnim merilom revščine dobimo, če si ogleđamo podatke o vsoti, ki je v posamezni državi EU (12) leta 1998 predstavljala mejo revščine (tabela 1). Reven Luksemburčan je zaslužil približno tri in polkrat več kot Portugalec, ki ni štel več za revnega. To, malce poenostavljeno, pomeni, da se v družbi bogatih hitreje počutiš reveža.

TABELA 1

Prag revščine v državah EU po metodi 50 % povprečnega dohodka po posamezni državi

DRŽAVA	PRAG REVŠČINE ^a	PRIMERJAVA PRAGA REVŠČINE ^b
LUKSEMBURG	38.750 LFR	202
NEMČIJA	1.248 DM	115
ZDRUŽENO KRALJESTVO	378 £ UK	111
BELGIJA	22.930 BFR	110
DANSKA	5.328 DKR	108
NIZOZEMSKA	1.175 HFL	106
FRANCIJA	3.716 FF	106
ITALIJA	667.600 LIT	84
IRSKA	294 £ IRL	82
ŠPANIJA	48.090 PTA	77
GRČIJA	67.990 DRA	66
PORTUGALSKA	42.580 ESC	64

Vir: *Official Journal* (1998, 28).

- ^a Prag revščine, računani na osnovi povprečnega dohodka, izražene v nacionalni valuti.
- ^b Primerjava praga revščine (in povprečnega življenjskega standarda), izražena z indeksom. Tehtano povprečje praga revščine za 12 držav EU je 100.

Kaj bi vstop v EU primerjalno pomenil za nas, ki smo izredno ponosni, da na nekaterih področjih že dohitevamo Grčijo in Portugalsko, pa si predstavimo s pomočjo tabele 2. Na dlani je, da v evropskem kontekstu več kot tretjina slovenskih državljanov nenadoma zdrkne pod mejo revščine. Tega ne bo lahko prenesti, saj iz anket o slovenskem javnem mnenju in drugih raziskav izhaja, da se celo dokazano revni prebivalci Slovenije ne marajo opredeliti za revne (gl. UMAR in UNDP 1998, 61–62).

TABELA 2

Primerjava nacionalnega praga revščine s pragom revščine na nivoju EU

DRŽAVA	REVNA GOSPODINJSTVA GLEDE NA POLOVICO MEDIANSKEGA DOHODKA V POSAMEZNI DRŽAVI (%)	REVNA GOSPODINJSTVA GLEDE NA POLOVICO MEDIANSKEGA DOHODKA V 12 DRŽAVAH (%)
BELGIJA	9	7
DANSKA	5	5
NEMČIJA	10	7
GRČIJA	18	36
ŠPANLIJA	11,5	25
FRANCIJA	11	10
IRSKA	6	25
ITALIJA	13	19
LUKSEMBURG	7	1
NIZOZEMSKA	10	9
PORTUGALSKA	19	44
ZDRUŽ. KRALJESTVO	14	13
POVPREČJE EU	12	13,7

Vir: *Official Journal* (1998, 30).

Če seštejemo ena in ena, nam bo torej kmalu jasno, kaj prikriva borba zoper revščino. Na račun nadnacionalne zveze se bo treba sprijazniti z dejstvom, da se počasi, a zanesljivo kruši koncept *države blaginje*, ene redkih civilizacijskih pridobitev, na katero smo Evropejci upravičeno ponosni. Čeprav nam mnogi tuji in domači politiki po pristopu k EU obetajo izdatne pomoči, bo kon-

cept blaginje apliciran bolj na sever Evrope. Pa še tam počasi erodira, saj je prav evropski kontekst tržnim liberalcem omogočil izbojevati ideološko zmago nad levičarji. Borba zoper revščino je zgolj slabo razdelan obet sistema parcialnih ukrepov, ki državi služi kot alibi za umik z mnogih socialnih funkcij. Trik je resda banalen (podoben tistemu, ko se oni, ki ga je spustil, na ves glas pritožuje, kako smrdi), a so na žalost ravno taki pogosto najbolj učinkoviti.

Tretji urok je borba zoper nestrpnost. Prav tu nas »čarovnija« dokončno zgrabi in potegne za seboj. Le kdo bi se uprl plemenitemu nagibu? Morda kak fašist ali zadrt lokalpatriot, gotovo pa ne svetovljan, kakršen je postal Evropejec, ko se je skozi kolonialno zgodovino privajal na vse mogoče in nemogoče »kulturne prakse«. Medtem ko so vzorci eksotičnih kultur v homeopatskih dozah pronicali do nas, smo postali neobčutljivi celo na viruse, kakršen je denimo homoseksualnost, ki jih je Evropa dolgo časa skušala izgnati s pomočjo najhujših terapij. Zdaj se za njih preprosto ne zmenimo več. Imunski sistem se nam je okrepil do te mere, da smo postali povsem neobčutljivi za razbitine marginaliziranih kulturnih praks, ki jih obravnavamo kot »dragocene posebnosti«, ne glede na to, ali sodijo v našo kulturo ali ne.

In ravno v tem je trik, zaradi katerega spregledamo, da smo na ta način že postali tvorci novih branikov zoper divjaške, revne, necivilizirane horde, ki nas silijo v verski fundamentalizem ali pa nas ogrožajo z nespoštovanjem človekovih pravic. Borba zoper nestrpnost nas – ne glede na to, ali je naš namen res tak – loči od ostalega sveta.

Z evropskimi uroki smo se torej že identificirali. Naše oklevanje je zgolj pačenje pred ogledalom, za katerim se poraja nadnacionalna ekonomskopolitična tvorba. Edinstvenost tega procesa je nemara zgolj v tem, da so kulturno-ekonomski mehanizmi upo-

rabljeni kot predhodnica vojaško-političnih in ne obratno. A je enotnost, ki se poraja na ta način, zgolj abstraktna (kar je seveda značilnost vsakršne enotnosti). Na konkretni ravni pa je izključevanje resničen problem, katerega resnost postane najbolj očitna, če se namesto v njegove abstraktne formulacije zazremo v (skupine) ljudi, ki jih zadeva.

HO DO JE NAJBOLJ PODVRŽEN IZKLJUČEVANJU?

Povejmo naravnost: izključevanju je podvržena večina. Že nekaj časa je znano, da se v pogojih globalizacije socialna varnost manjša in da je le še približno tretjina ljudi relativno varnih pred marginalizacijo. To so predvsem predstavniki različnih upravljalških elit in še to le v razvitem svetu. V globalnem merilu je na rob odrinjenih veliko več. A predstavimo to večino še podrobneje.

Problem brezposelnosti se pokaže v pravi luči šele, ko ga prevedemo v probleme brezposelnih. Če imamo pred očmi konkretne ljudi, nam bržkone postane jasno, da ne gre zgolj za makro-ekonomsko kategorijo. Pomanjkanje denarja je gotovo eden glavnih vzrokov izključevanja, vendar še zdaleč ne edini. Tudi če država poskrbi za spodobna nadomestila, je lahko psihološko poguben že občutek nekoristnosti. Delo je namreč pomemben način družbene participacije, ne le vir zaslužka. Poleg tega so cehovska in neformalna druženja, ki se pogosto vrtijo okrog delovnega mesta, sidrišča identitet, ki vključujejo določeno mero družbenega angažiranja, pa naj bo njihov domet še tako omejen. Brezposelni in njihove družine padejo skozi večino socialnih mrež. Otroka denimo ni mogoče poslati na praznovanje sošolkinega rojstnega dne, če ne more s seboj prinesiti primerne darila. Še v gostilno ne moreš, če nimaš nikoli za rundo. Brezposelni so torej izključeni na najrazličnejših ravneh, s sabo pa pogosto poganjajo tudi svoje družine.

Druga skupina, ki je pogosto podvržena izključevanju, so ženske. V Evropi je še vedno nekaj držav, ki se niso odrekle konceptu »hranilca družine« (npr. Nemčija in Velika Britanija). To pomeni, da moški nima le ekonomsko privilegiranega položaja, temveč mu status poglavitnega akterja, prek katerega so socialne varnosti deležne tudi žene in otroci, zagotavlja celo država. A se tudi tam, kjer sta moški in ženska formalno izenačena, socialna bremena ponavadi najprej prenesejo na ženska pleča. Ob zviševanju brezposelnosti ostanejo večkrat doma ženske kot moški. In če so že doma, je nekako samoumevno, da bodo skrbele tudi za otroke in starejše. Slednje je značilno predvsem za južno Evropo, kjer se država skuša znebiti socialnih stroškov tudi tako, da se opre na tradicionalne neformalne mreže. Celo t. i. »pozitivni ukrepi«, ki naj bi ženskam zagotavljali enakopravnejše vključevanje v družbo, so lahko vir diskriminacije. Za tak primer se je izkazala možnost zaposlitve za polovičen delovni čas v Nemčiji (ki se ga poslužujejo v glavnem ženske). Ukrej koristi predvsem delodajalcem, ki se z zaposlitvijo dveh žensk za štiri ure izogone plačilo socialnih dajatev, ki bi jih morali plačevati za eno žensko, ki bi delala osem ur, pa še bolje se jih da izrabiti v kratkem času. Na drugi strani zaradi tega država beleži manjšo brezposelnost.

Pri tem smo se dotaknili še dveh skupin, ki sta ogroženi zaradi svojih let. To so mladi in stari. Starostna skupina med 25. in 49. letom, ki zajema skoraj dve tretjini prebivalstva, je tudi delovno najbolj aktivna. Po zadnjih podatkih iz leta 1999 je v tej skupini v EU zaposlenih 73,5 % žensk in 93,6 % moških (Eurostat 2001), v Sloveniji pa približno 90 % enih in drugih (SURSTAT 2001). Vsi ostali so v precej bolj negotovem položaju.

Za mlade ljudi je eden največjih problemov prav brezposelnost. Tako v EU kot v Sloveniji je v starosti pod 25 let približno 18 %

brezposelnih. To je dva in polkrat več od povprečja. Polovica jih išče zaposlitev prvič, kot ukrep, ki naj bi omogočil njihovo hitrejšo vključevanje na trg delovne sile, pa se v zadnjem času vse pogosteje omenja zniževanje minimalne plače. Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD) je, na podlagi raziskav, ki dokazujejo, da institut minimalne plače negativno vpliva na zaposlovanje mladih, priporočila uvedbo starostnih lestvic (*Official Journal* 1998). Če k temu dodamo še ugotovitev iz raziskave o odraščanju v EU (*Growing Up and Leaving Home* 1989), da so mladi (še posebej samski, iz nižjih slojev, ki se želijo osamosvojiti, ne da bi si ustvarili družino) podvrženi tudi nevarnosti brezdomstva, potem vidimo, da ocena o veliki nevarnosti, da ostanejo mladi izključeni, nikakor ni pretirana.

Podobno je s starejšimi. Življenjska doba se daljša, denarja, ki je na razpolago za pokojnine in druga nadomestila, pa je vse manj. Zaenkrat ne kaže, da bi se posamezne države ali EU v celoti s konkretnimi ukrepi (razen s podaljševanjem delovne dobe in manjšanjem pokojnin) pripravljale na pravi *boom* starejših ljudi v naslednjih 15 do 20 letih, čeprav se o problemu na široko razpravlja. Napoved, da bo socialna, zdravstvena in ekonomska varnost te populacije (gledano v celoti) v omenjenem času znatno upadla, je realistična in se že uresničuje. Kulturna fascinacija z mladostjo, ki je gibalno velikega dela potrošniške družbe v našem delu sveta, prav gotovo ne bo pomagala omiliti posledic staranja prebivalstva.

Med ljudmi, ki jih izključevanje prizadeva zelo neposredno, ne moremo mimo brezdomcev. Po ocenah Generalnega direktorata EU je bilo leta 1993 v EU najmanj dva milijona in pol brezdomnih gospodinjev, poleg tega pa vsaj še tri milijone in pol imigrantov, ki so prebivali v (ilegalnih) barakah, šotorih, prikolicah in podobno. To je skupaj približno 18 milijonov brezdomcev. Njegova ocena

je tudi, da sta ravno brezdomstvo in naraščajoča koncentracija revnih gospodinjstev v revnih soseskah najbolj očitna posledica nesposobnosti evropskih stanovanjskih politik, da bi se spoprijele z aktualnimi spremembami v Evropi (Ghekiere 1995). Tolikšna razširjenost brezdomstva, ki je povezana z oblikovanjem getov, je eden najočitnejših dokazov, da prost pretok kapitala, blaga, storitev in ljudi sam po sebi ne odpravlja težav, temveč jih ustvarja.

Omenimo nazadnje še tujce. Nazadnje zato, ker so nemara še najbolj ogrožena skupina od vseh in ker se v največji meri prekrivajo s prej naštetimi skupinami. Tri do štiri milijone brezdomnih tujcev ne predstavlja zelo velikega deleža prebivalcev EU (manj kot odstotek), v deležu tujcev pa precej več. Podobno velja tudi za ostale ogrožene skupine, ki smo jih omenili: znotraj populacije tujcev so večje. Če vemo, da je izključevanje tem bolj verjetno in popolno, čim bolj se kopicijo različni razlogi zanj, potem lahko upravičeno sklepamo, da so tujci najbolj ogrožena skupina od vseh omenjenih.

Ob tem je vredno omeniti, da je Slovenija ob ratifikaciji Evropske socialne listine iz besedila izvzela dva odstavka 13. člena, ki dajeta tujcem enako pravico do socialne pomoči kot svojim državljanom, ki so zakonito na območju naše države, ter drugi odstavek 18. člena, s katerim se države pogodbenice zavezujejo, da bodo poenostavile obstoječe formalnosti in zmanjšale ali ukini- le sodne takse in druge stroške, ki jih plačujejo tuji delavci ali njihovi delodajalci (Razlaga k zakonu 1998). To pomeni, da se slovenska oblast ni pripravljena pridružiti niti težnji EU, da bi države čim bolj izenačile socialne pravice vseh legalnih prebivalcev (ne zgolj državljanov), kaj šele, da bi se ukvarjala s tistimi, ki so se v državi znašli brez vseh potrebnih papirjev. Le policiji je zaupana naloga, da jih čimprej odstrani.

PARALELNI SISTEMI PREŽIVETJA IN ASIMILACIJA

Ljudje, ki jih družba izključi, so prisiljeni iznajti alternativne oblike preživetja. Te ne morejo biti drugačne kot ilegalne. Najmilejša in najpogostejša oblika je delo na črno, ki prizadete postavlja v *de facto* suženjsko razmerje. Kot ilegalci so oropani kakršnihkoli ugodnosti s strani države, zato se tudi delodajalci ne čutijo zavezani spoštovati delovne zakonodaje. Pomemben del prihodkov v »illegalnem sektorju« se ustvari s tihotapljenjem, prostitucijo in drugimi kriminalnimi dejavnostmi. Mreža tovrstnih dejavnosti se razvija na nadnacionalni ravni, državne meje, prek katerih se odvijajo, pa pogosto predstavljajo le dejavnik, zaradi katerega naraščajo profiti. Na tej ravni je Evropa že zdavnaj povezana celo prek meja EU v globalno skupnost.

Če se države in EU problema ne bodo lotile drugače kakor z represijo, si lahko obetamo, da se bo, strukturno gledano, s paralelnimi načini preživetja zgodilo isto, kot se je zgodilo z izključnimi etničnimi skupnostmi v megalopolisih. Te so v dveh ali treh generacijah življenja v getu (brez izobrazbe in legalne zaposlitve) oblikovale tako samozadostne sisteme preživetja, da oblasti ne morejo več posegati vanje, tudi če si to želijo. Nazadnje se je iz njih umaknila celo policija. Primera radikalne osamosvojitve paralelnih sistemov na širši/višji ravni si prav tako ni treba izmišljati, saj ga imamo pred očmi: gre za organiziranost albanske populacije v Jugoslaviji in Makedoniji. Ta primer jasno priča o posledicah zgolj represivne politike. S tem ne želimo reči, da policiji ni treba ukrepati zoper kriminalno dejavnost, a je na dlani, da gola represija problema ne rešuje.

Namesto tega si na tem mestu drznemo predlagati nekaj, kar je dolgo časa štel za bogokletno: EU naj podpira asimilacijsko politiko držav. Pri tem nimamo v mislih »prisilne asimilacije«, ki

resnično ni daleč od politike etničnega čiščenja. Očitki zoper njo so utemeljeni. Asimilacija, ki jo predlagamo kot težnjo, h kateri naj stremijo posamezne države, ne sme omejevati dostopa do specifičnih kulturnih vsebin, pravice do organiziranja, politične participacije itd. Ravno nasprotno: posamezniku mora odpirati vse oblike vključevanja v svoje okolje in jih celo spodbujati. Omogočiti mora tudi oblikovanje novih modelov sožitja, ki služijo kot prehodni kanali, pri življenju v obstoječi institucionalni in vrednostni red. Asimilacijska politika je lahko le dolgoročen intergeneracijski projekt posameznih držav, ki se postavlja kot nasprotje strukturno pogojeni proizvodnji izključevanja na evropski ravni. S tem, da se takšna prizadevanja nanašajo na vse skupine, ki smo jih omenjali.

L I T E R A T U R A

- Eurostat. 2001. *100 basic indicators from Eurostat Yearbook 2001*. Eurostat. [cit. 12. september 2001];
<http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-catalogue/EN?catalogue=Eurostat>.
- Ghekiere, L. 1995. *Allocation of social Housing in Europe, Where to Sleep Tonight? Where to Live Tomorrow? Orientations for future actions*. Madrid.
- Growing Up and Leaving Home*. 1989. Bruselj: The European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Office for Official Publications of European Communities.
- Official Journal*. 1998. Written question No. 3981/97 by Angela Billingham to the European Commission (2. nov., EU: '997E3981). *Official Journal of the European Communities C 304, p. 0005; Comparative analysis of national minimum wages in Europe*.

- Razlaga k zakonu o ratifikaciji Evropske socialne listine (spremenjene). 1998. *Poročevalec DZRS*, št. 61.
- SURS (Statistični urad Republike Slovenije). 2000. *Hitri podatki, Stopnja registrirane brezposelnosti*. Statistični urad Republike Slovenije. [cit. december 2000]; <http://www.sigov.si/zrs/slo/index.html>.
- . 2001. *Hitri podatki, Aktivno prebivalstvo, Slovenija*. Statistični urad Republike Slovenije. [cit. junij 2001]; <http://www.sigov.si/zrs/slo/index.html>.
- UMAR in UNDP. 1998. *Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija*. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj in UNDP.

**EVROPSKA UNIJA – IZZIV, PARILOČNOST
ALI ALTERNATIVA TUDI ZA ŽENSKÉ?
POLOŽAJ ŽENSK V EVROPSKI UNIJI
IN PRIMERJAVA S SLOVENIJO**

**ALI JE PRIMERJAVA SPLOH
MOČNA IN SMISELNA?**

Zapisani naslov na prvi pogled predpostavlja, da obstajajo neke skupne značilnosti, ki določajo položaj žensk v EU. Toda iz podatkov in kazalcev na področju enakosti spolov, ki so značilni za posamezne države, hitro ugotovimo, da so med državami EU tudi glede pokazateljev položaja žensk ogromne razlike. Te razlike dejansko onemogočajo posploševanje. Vendar pa je EU skupnost, ki načrtuje politiko tudi na področju enakosti spolov, in je kljub tem razlikam ali pa ravno zaradi njih sprejela direktive, resolucije in priporočila, ki uvajajo določene standarde. Ti standardi so – odvisno od narave dokumenta – bolj ali manj obvezujoči za države članice in bodo seveda, ko bo članica tudi naša država, obvezujoči tudi za nas. Gradimo na ocenah in analizah položaja, ki ga imajo ženske in moški v EU, so odraz njihovega dejanskega položaja in prizadevanj za večjo enakost spolov. Ravno na podlagi ocene dosežene stopnje enakih možnosti spolov v posameznih državah se je izoblikovala določena politika, ki vzpostavlja minimalne standarde enakih možnosti in enake obravnave predvsem na delovnem področju, področju usklajevanja poklicnih in družinskih obveznosti ter na področju socialne varnosti. V tem smislu je seveda mogoče in celo potrebno govoriti o položaju žensk v EU. Šele ko ta položaj primerjamo s položajem v Sloveniji, lahko bolje razumemo, kaj pomeni za nas prilagajanje EU na tem

področju in ali bo glede na našo situacijo, kjer smo na nekaterih področjih v bistveno drugačnem položaju, ponekod pa dosegamo celo višjo stopnjo enakosti, sploh prineslo kakšne bistvene spremembe.

A še preden poskušam oceniti, kaj za nas pomeni evropska politika enakih možnosti in enake obravnave in kaj nam prinaša, želim na kratko predstaviti položaj žensk v EU, ob upoštevanju razlik, ki med državami obstajajo. Na te razlike bom poskušala še posebej opozoriti. Pri tem se bom omejila predvsem na trg dela in usklajevanje poklicnega in družinskega življenja, torej na področji, ki predstavljata pomembni področji delovanja EU. Ta položaj bom primerjala s položajem žensk v Sloveniji in poskušala ugotoviti nekatere razlike in skupne značilnosti. V kontekstu prilagajanja Slovenije politiki EU bom izpostavila nekatere reforme zakonodaje, kjer smo se tudi v Sloveniji srečali z direktivami, in ob tem opozorila na nekatere dileme v zvezi s standardi, ki jih ta politika postavlja. Primerjava se bo osredotočila predvsem na razlike med spoloma v EU in primerjalno v Sloveniji glede zaposlenosti, brezposelnosti, enakega plačila, dela s skrajšanim delovnim časom, usklajevanja poklicnega in družinskega življenja, starševskega dopusta in otroškega varstva.

TRG DELA: VSE VEČ ZAPOSLENIH ŽENSK

V vseh petnajstih državah članicah EU je opazno vse večje zaposlovanje žensk. Narašča tako število žensk, ki iščejo zaposlitev, kot delež delovno aktivnih žensk, vendar je ta delež med posameznimi državami zelo različen. Nasploh pa je stopnja zaposlenosti žensk v državah EU nižja. Ženske predstavljajo približno 40 % delovne sile v EU.

Pri nas se zaradi specifične ekonomske situacije po uvedbi tržnega gospodarstva zaposlenost ni povečevala, ampak, nas-

protno, zmanjševala, posledično pa je naraščalo število brezposelnih. Še vedno pa predstavljajo ženske skoraj polovico med vsemi zaposlenimi: v letu 1996 je znašal ta delež 48,4 %.

BREZPOSELNOST: KOT ŽENSKA IMATE VEČ MOŽNOSTI

Drugo področje, kjer obstajajo velike razlike med moškimi in ženskami v EU, je stopnja brezposelnosti. Stopnja brezposelnosti žensk je za okoli tri odstotke višja od brezposelnosti moških, in sicer v vseh državah članicah, razen na Švedskem in v Veliki Britaniji. Brezposelnost moških je v povprečju 9,5 %, brezposelnost žensk pa 12,5 %. Pri nas se je zaradi sprememb na trgu dela brezposelnost v začetku devetdesetih povečevala. Najprej zaradi stečajev v »moških« panogah predvsem brezposelnost moških, kasneje pa je bilo opazno tudi povečevanje brezposelnosti žensk. V letu 1997 je bil delež žensk med registriranimi brezposelnimi 48,8 %, toda stopnja registrirane brezposelnosti žensk je bila že višja od moške: 15,7 % v primerjavi s 13,9 %. Brezposelne ženske so prevladovala predvsem med mladimi, v starostni skupini med 25 in 30 let. Ob koncu leta 1998 je bil delež žensk v skupni brezposelnosti že 50 % in je bil glede na leto 1997 spet višji. Delež se je najbolj povečal med mladimi in nato med tistimi, ki sodijo v kategorijo brezposelnih trajnih presežkov. Po drugi strani pa so moški prevladovali predvsem med brezposelnimi zaradi stečaja podjetij in med brezposelnimi, starimi nad 40 let. To kaže na zaskrbljujoče razlike: delodajalci se, ko gre za prvo zaposlitev, očitno raje odločajo za moške kot ženske, ne glede na izobrazbo – delež brezposelnih iskalk prve zaposlitve je velik zlasti pri visoko izobraženih. Brezposelnost žensk se še naprej vztrajno povečuje in je po zadnjih podatkih že presegla brezposelnost moških v skupnem deležu.

RAZLIKE V PLAČAH: VEČ HOT VEMO O NJIH, VEČJE SO

Eden ključnih kazalcev neenakosti spolov, ki je posledica neenakega položaja moških in žensk na trgu dela, so razlike v plačah. Horizontalna in vertikalna segregacija potiskata ženske na slabše plačana in nižje vrednotena dela. EU se je začela ukvarjati s problemom enakega plačila že zelo zgodaj, v času oblikovanja Evropske gospodarske skupnosti (EEC - *European Economic Community*). Francozi, ki so imeli zakonsko določilo o enakem plačilu moških in žensk, so zaradi strahu pred manjšo konkurenčnostjo v primerjavi z drugimi državami, ki so si lahko tudi formalno privoščile del delovne sile, ženske torej, plačevati slabše, zahtevali, naj to določilo uvedejo tudi druge države. Posledično je bilo to določilo kasneje vneseno v Rimski sporazum, Evropska komisija pa je bila zadolžena za uveljavitev ukrepa - 119. člena Rimskega sporazuma v zakonodajah držav članic.

Kljub francoskemu strahu in posledično intenzivni politiki EU ravno na področju uveljavljanja enakega plačila za oba spola, ki je zahtevala uvajanje zakonske prepovedi neenakega plačila v vseh državah članicah, najnovejši podatki kažejo, da ostaja razlika v plačah med moškimi in ženskami precej visoka v vseh državah članicah. V EU je ženska plača približno tretjino nižja od moške plače (27,5 %). Gre za primerjavo med zaposlenimi ženskami in moškimi za polni delovni čas. Ta razlika sega od 12 % v nekdanji Vzhodni Nemčiji, 17 % na Švedskem, 18 % v Belgiji, do 32 % v Grčiji in 34 % v Veliki Britaniji.

V primerjavi s temi državami sodimo v srednjo kategorijo. Podatki raziskave o plačah v letu 1996 kažejo, da so bile plače moških višje v povprečju za 17 %. Po analizi Društva za vrednotenje dela, organizacijski in kadrovske razvoj leta 1998 so te razlike še višje. Analiza namreč ugotavlja, da so bile moškim

izplačane za 20,1 % višje plače kot ženskam. V strukturi celotnega prejemka je bila razlika med spoloma največja pri stimulacijah oziroma bonitetah, saj so moški v povprečju mesečno prejeli kar 46,9 % višji znesek stimulacije oziroma bonitete kot ženske. Prejemki moških so bili tako kar 8,4 % nad povprečjem, vsi prejemki žensk pa so bili pod slovenskim povprečjem.

DELO S SKRAJŠANIM DELOVNIM ČASOM – KOLIKO SI GA SAMO ŠE NA VZHODU

EU je intenzivno spodbujala fleksibilne oblike zaposlovanja kot enega od načinov za »razbremenitev in lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja«. In rezultat? Delo s skrajšanim delovnim časom je postalo tako rekoč sinonim za »žensko delo«. Ženske predstavljajo namreč kar 83 % vseh, ki delajo s skrajšanim delovnim časom. Zaposlenost s skrajšanim delovnim časom je najvišja v Veliki Britaniji in na Nizozemskem, kjer zaje- ma več kot polovico vseh zaposlenih žensk, najnižja pa na Finskem, na Irskem in na jugu Evrope, kjer se ta oblika dela ni tako zelo uveljavila. Strokovnjakinje so izračunale, da je za ženske z otroki več kot dvakrat večja možnost, da bodo opravljale dela s skrajšanim delovnim časom v primerjavi z drugimi ženskami in zlasti v primerjavi z moškimi, vključno z očetmi.

Sedaj tudi v EU ugotavljajo, da čeprav obstajajo pozitivne dimenzije dela s skrajšanim delovnim časom, ne moremo reči, da je njegova uvedba prispevala k enakim možnostim. Celo nasprot- no, formirala se je nova oblika dela, ki še povečuje razlike med moškimi in ženskami na trgu dela. Ne le, da gre za delo, ki je zara- di manjšega števila delovnih ur manj plačano, ampak gre tudi za delo, kjer je prihajalo do neenake obravnave pri socialnem, zdravstvenem in pokojninskem zavarovanju. Direktive skušajo to neenakost odpraviti. Veliko teže pa bo preprečiti nekatere druge

negativne učinke. Delo s skrajšanim delovnim časom je namreč še bolj usmerjalo ženske v določene, pretežno storitvene dejavnosti in zmanjševalo njihovo možnost za zaposlitev s polnim delovnim časom. Tudi ko in če so se želele znova polno zaposliti, pri tem niso imele več enakih možnosti kot moški, saj so imele težji dostop do delovnih mest, ki predvidevajo delo s polnim delovnim časom. Nekateri raziskave celo ugotavljajo, da je ta oblika dela še poglobila tradicionalno delitev dela po spolu v t. i. zasebni sferi. Veliko žensk naj bi namreč svoj dodatni »prosti« čas izkoristilo za to, da opravijo več domačega, gospodinjkega dela. To dokazuje, da so lahko novi načini organiziranja dela dvorezen meč predvsem za ženske in da so fleksibilne oblike dela le na videz neproblematične in spolno nevtralne.

In kako je pri nas? Bistveno vprašanje je, ali bomo ob nekritičnem povzdigovanju take zaposlitve žensk ponovili napake, ki jih želijo v državah EU z velikim trudom odpraviti. To seveda ne pomeni, da ne želimo uvajanja fleksibilnih oblik dela tudi pri nas. Ni pa odveč upoštevati svarila zahodnih strokovnjakinj, da je treba vgraditi mehanizme, ki ne bodo stimulirali zgolj enega od spolov – praviloma ženske – da ga koristijo. Če se bo to zgodilo, se bo naša zgodba začela tam, kjer se je zahodnoevropska močno zapletla in kjer že intenzivno razmišljajo o ukrepih za spreminjanje te, za ženske izjemno neugodne situacije.

USHLAJEVANJE POHLICNEGA IN DRUŠINSKEGA ŽIVLJENJA: EDINA POT DO USPEHA

Zakonodaja o enakem plačilu in enakih možnostih pri zaposlovanju sama po sebi ni dovolj za promocijo enakosti žensk in moških. Osredinja se le na trg dela, ne da bi upoštevala globlje strukturne dejavnike, ki določajo položaj žensk v družbi in se odražajo

v njihovem položaju na trgu dela. Zato se je EU začela vse bolj zavedati, da so enake možnosti pri izobraževanju in usposabljanju, obstoj široko dostopnih in kakovostnih vzgojnovarstvenih ustanov za predšolske otroke, delitev dela v družini in boljše usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti na vseh področjih pomembna vprašanja, ki jih je treba reševati hkrati z vprašanji, ki neposredno zadevajo trg dela. V Maastrichtskem in Amsterdamskem sporazumu je zato zahteva po enakih možnostih razširjena na širše družbeno področje, ne samo na trg dela.

Zlasti od osemdesetih let naprej se je v okviru EU vse bolj razvijal koncept usklajevanja poklicnega in družinskega življenja. V tem okviru je bila posebna pozornost namenjena zlasti otroškemu varstvu, porodniškemu in starševskemu dopustu, delovnim pogojem in v zadnjem času tudi promociji očetovstva. Študije EU, ki so ugotovljale vpliv družinskega na poklicno življenje in njuno medsebojno odvisnost, so vedno večjo pozornost posvečale zaposlitveni situaciji mater in očetov. Tu se kaže vpliv prevladujoče ideologije, ki primarno skrb za otroke pripisuje materam, očete pa pušča ob strani. Šele pred kratkim je bila sprejeta direktiva, ki uvaja tudi očetovski dopust, in to kot neprenosljivo in individualno pravico, in šele pred kratkim se je začelo več razmišljati tudi o nujnosti promocije očetovstva.

Zanimivo je, da so se v EU pojavljale podobne dileme kot že nekajkrat pri nas. Že večkrat so namreč v državah EU postavili vprašanje, ali nista vse večje zaposlovanje žensk in upadanje rodnosti smernici razvoja, ki sta med seboj vzročno povezani. O tem so bile narejene tudi obsežne študije (Eurostat), ki pa so pokazale in dokazale, da obe smernici nista neposredno vzročno povezani. Prevladala je ugotovitev, da je najuspešnejša natalitetna politika tista, ki posveča veliko pozornost tudi usklajevanju poklicnega in družinskega življenja, kot zgledne pa so bile predstavljene neka-

tere politične rešitve zlasti v skandinavskih državah. Torej: visoka delovna aktivnost in načrtovano, s strani države vzpodbujeno usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti obeh staršev sta največja garanta za višjo nataliteto in kakovostno ocenjeno družinsko politiko.

Novejše študije o zaposlenosti mater in očetov v EU so pokazale na velike razlike med spoloma nasploh in med posameznimi državami še posebej. Od sredine osemdesetih let se je v EU vseskozi povečevala zaposlenost mater, z najvišjo stopnjo rasti na Nizozemskem, Irskem in v Veliki Britaniji, torej v državah, kjer so imeli relativno nizko osnovo. Najmanj se je zaposlenost mater spremenila ali je celo upadla v skandinavskih državah, kjer so imeli že prej visoko stopnjo, vzroka pa sta bila predvsem gospodarska recesija na Švedskem in Danskem ter podaljšanje starševskega dopusta na Finskem. Te študije tudi ugotavljajo, da materinstvo izredno vpliva na delovno aktivnost žensk. Ženske z otroki imajo v povprečju nižjo stopnjo zaposlenosti in delovne aktivnosti kot ženske brez otrok v starosti med 29. in 39. letom. Tudi tu pa obstajajo znatne razlike med državami. Zaposlenost mater je najvišja v skandinavskih državah, najnižja pa na jugu Evrope, na primer v Italiji in Španiji. V povprečju so v EU ženske z več kot enim otrokom manj delovno aktivne kot ženske z enim otrokom. Najnižjo stopnjo imajo ženske z več kot dvema otrokoma in ženske z majhnimi otroki. Študije tudi ugotavljajo, da višje izobražene ženske zaradi materinstva prekinejo delo za krajši čas kot ženske s formalno nižjo izobrazbo, ki se srečujejo z največ težavami pri usklajevanju starševstva in zaposlitve. To lahko pripišemo kombinaciji nizke plače, manj varne zaposlitve in visokih stroškov za varstvo otrok, kar vse zmanjšuje njihove možnosti za vrnitev na trg delovne sile po preteku porodniškega oziroma

starševskega dopusta. To je skupina žensk, za katero obstaja največja verjetnost, da bo za najdaljši čas prekinila delovno razmerje.

Kaj pa očetje? Prva in osnovna ugotovitev raziskav je, da za razliko od materinstva očetovstvo ne zmanjšuje delovne aktivnosti moških. Stopnja ekonomske aktivnosti je celo višja med očeti kot med moškimi brez otrok. Za večino držav velja tipičen vzorec: najbolj ekonomsko aktivni so očetje, najmanj ekonomsko aktivne so matere. Ženske in moški brez otrok se na tej lestvici umeščajo nekam na sredino. Skoraj vsi očetje so polno zaposleni, delo s skrajšanim delovnim časom predstavlja med njimi le zanemarljiv delež. Izjema je le Nizozemska, kjer je delež očetov, ki delajo s skrajšanim delovnim časom, višji (blizu 10 %). Zaposleni očetje v povprečju opravijo precej večje število delovnih ur kot polno zaposlene matere in tudi kontinuirano ostajajo na trgu dela. Med očeti z majhnimi otroki in drugimi očeti praktično ni razlike.

Iz teh podatkov lahko sklepamo, da so zaposleni moški tradicionalno še vedno predvsem hranitelji družine, zaposlene ženske pa postavljene v vlogo mater in skrbnic družine in otrok. Raziskave o vzorcih obnašanja tako tudi kažejo, da ženske (matere) večinoma prilagajajo svoj delovni čas in delo nasploh družinskim obveznostim, medtem ko moški (očetje) zaradi dela omejujejo čas, ki ga preživijo z družino. Ženske v EU opravijo tudi pretežno večino gospodinjskega dela in dela z otroki. Če za moške očetovstvo ne pomeni prekinitve dela ali kariere, za veliko žensk v EU velja obratno. Številne ženske po preteku rodniškega in starševskega dopusta začnejo delati s skrajšanim delovnim časom in kasneje, z odhodom otrok v šolo, s polnim, seveda pod pogojem, da tako delo sploh še lahko dobijo. Kar pa, kot je pokazala realna situacija, še zdaleč ni preprosto.

Tudi pri nas, kar dokazujejo raziskave o kakovosti življenja, opravijo ženske večino gospodinjskega dela in dela z otroki. Ta

dvojna obremenjenost je povezana z njihovim zaposlovanjem na nižjih in slabše plačanih delovnih mestih, kar je vzorec tudi na Zahodu, zaradi porodniškega dopusta in dopusta za nego in varstvo otroka, ki ju skoraj v celoti jemljejo ženske, pa je kontinuiteta dela bolj značilna za moške kot ženske. Po preteku tega dopusta se pri nas ženske vrnejo na delo, vendar je vse več primerov, zlasti ko gre za zaposlitve za določen čas (ki danes izrazito prevladujejo), ko postaja materinstvo nekaterim delodajalcem ovira in po vrnitvi na delo odpovedo delovno razmerje. Sicer pa podrobnejših raziskav ali statistično vodenih podatkov, ki bi nam lahko dali natančnejšo sliko vpliva starševske vloge na zaposlenost v različnih obdobjih in glede na število otrok, zaenkrat še nimamo, kar nam onemogoča podrobnejšo primerjavo.

STARŠEVSKI DOPUST V SLOVENIJI **JE ZA EU NEPREDSTAVLJIVO RAZHOŠEN**

Evropski direktivi, sprejeti leta 1992 in 1996, sta določili minimalne standarde za porodniški in starševski dopust. Prva od držav članic zahteva minimalen porodniški dopust, druga, novejša, govori o starševskem dopustu kot o individualni in neprenosljivi pravici. Treba je vedeti, da v državah EU ni bila samoumevna niti pravica do plačanega porodniškega dopusta. Tako je morala na primer Velika Britanija šele po odločitvi Evropskega sodišča priznati ženskam pravico do plačanega porodniškega dopusta. V osemdesetih letih je imela le polovica držav starševski dopust, toda le v treh med njimi – v Nemčiji, na Danskem in na Portugalskem – je bilo zanj predvideno določeno nadomestilo. Doslej so med vsemi državami EU le na Švedskem zabeležili, da so v večji meri jemali dopust tudi moški, sicer je bila to izključno domena žensk.

Dejstvo je, da imajo v marsikateri zahodni državi, tako glede dolžine kot višine nadomestila, tako urejen porodniški in staršev-

ski dopust, da bi ga v povprečju ljudje v Sloveniji ocenili kot izrazito slabšega od našega in izrazito neugodnega. Tudi v državah, kjer imajo relativno dolg starševski dopust, to še ne pomeni, da je visoko tudi nadomestilo. Ponekod je to nadomestilo celo izredno nizko. Norma, ki velja za Slovenijo in pomeni vsaj eno leto 100 % plačane odsotnosti za rojstvo vsakega otroka, je za EU nepredstavljiva.

Pri nas pa predlagani zakon o starševstvu in družinskih prejemkih podaljšuje odsotnost, in sicer za tri mesece, in ohranja 100 % nadomestilo, razen v primeru, ko nadomestilo presega določen znesek. Predlagani zakon delno upošteva tudi direktivo, ki govori o trimesečnem dopustu za vsakega od staršev, in uvaja 45 dni očetovskega dopusta kot individualno in neprenosljivo pravico.

OTROŠHO VARSTVO – BREZ NJEGA NI MODERNE DRUŽINE

Tudi EU se vse bolj zaveda povezave med zaposlenostjo žensk in ureditvijo otroškega varstva, torej varstva za otroke v predšolski starosti. Odsotnost dobro organiziranega otroškega varstva predvsem zaradi tradicionalne družbene vloge spolov skorajda izključno ženskam onemogoča usklajevanje starševstva z delom.

V številnih državah EU se soočajo s pomanjkanjem ustrezno urejenega predšolskega varstva, čeprav tudi tu obstajajo izredno velike razlike med državami. Državno financirani vrtci so redki, razen v treh skandinavskih državah, Belgiji in v Franciji. Zelo variirata tudi njihova kakovost in dostopnost za vse sloje družbe.

V Sloveniji smo na srečo uspeli ohraniti sistem otroškega varstva, ki zaenkrat po kakovosti in dostopnosti še omogoča usklajevanje poklicnega in družinskega življenja. Menim, da je to ena naših velikih prednosti, ki se jo splača ohraniti in biti posebej pozoren na sprotno prilaganje delovnega časa vrtcev različnemu delovnemu času, zagotavljanje dostopnosti najširšemu krogu ljudi

in izvajanje kakovostnih programov ob ohranjanju visokih standardov. To ne pomeni, da ne bi dopuščali privatnih iniciativ tudi na tem področju, vendar bi rušenje javnega sistema, ki upošteva socialne razlike in zmožnosti, zagotovo vodilo v manjšo dostopnost za veliko večino družin in s tem dokazano onemogočalo zaposlovanje ter posledično ekonomsko neodvisnost žensk.

ALI BO EU ZA POLOŽAJ ŽENSK V ODNOSU DO POLOŽAJA MOŠKIH TOREJ PLUS ALI MINUS?

V Sloveniji se z zahtevami direktiv na področju enake obravnave srečujemo zlasti ob treh pomembnih spremembah zakonodaj: ob spremembi zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, zakona o delovnih razmerjih in zakona o družinskih prejemkih.

Če upoštevamo razlike med posameznimi članicami, lahko vidimo, da so za marsikatero državo članico EU ti standardi izjemno visoki in neprimerno višji, kot jih omogoča državna zakonodaja.

Prizadevanju za vključitev Slovenije v EU seveda botruje predvsem želja po zagotovitvi stabilnega političnega in gospodarskega okolja, ki bosta spodbujala vsestranski družbeni razvoj. Tudi zato po mojem mnenju vstop v EU in sprejem njene zakonodaje ne sme in ne more pomeniti prilagajanja minimalnim standardom v smislu ukinjanja pravic, ki smo jih imeli ali jih imamo že na višji ravni. Tudi države, ki so se kot zadnje pridružile EU, tega niso razumele tako, ampak ohranjajo svoje, višje standarde in zelo aktivno delajo v smeri spreminjanja EU. Gre predvsem za Švedsko, ki je, kar zadeva socialno politiko in kakovost urejenosti socialnega varstva in visokih standardov in zahtev za enakost odnosov med spoloma, zgled praktično vsem članicam EU. Njena prisotnost v EU je v zadnjih letih zelo opazna predvsem na teh dveh področjih.

V povezavi s tem naj navedem še konkreten primer. EU uvaja očetovski dopust, vendar ne predpisuje, da mora biti plačan (kar

ni obvezno niti za porodniški dopust za matere). Torej lahko pri nas uvedemo neplačani očetovski dopust in s tem zadostimo minimalnim standardom. Toda pri nas je standard, ki nesporno velja: plačana odsotnost. Osebnostno močno upam, da ne bomo uvedli neplačanega dopusta za očete, saj bi dejstvo, da je dopust za matere plačan, za očete pa ne, poglobilo že tako neenakomerno prevzemanje skrbi za otroke v najzgodnejšem obdobju. Pravzaprav bi uničilo vsa prizadevanja na področju usklajevanja družinskih in poklicnih obveznosti obeh staršev. Rešitev je nujno treba poiskati na drugačen način, kar sploh ni nemogoče. Pa tudi prav nič ne podraži celotnega predloga in je v skladu z direktivo EU. Vprašanje pa je, ali želimo zgolj formalno zadostiti standardom direktive ali pa želimo direktive uporabiti za spodbujanje vsestranskega družbenega razvoja naše države.

Dosedanje izkušnje kažejo, da prilagajanje naše zakonodaje na področju enakih možnosti vendarle pomeni korak naprej. Naša zakonodaja sicer nikjer ni neposredno diskriminacijska, kar je za nekatere zadosten argument za to, da imamo na ravni zakonodaje »zagotovljene enake možnosti in enako obravnavo«. Direktive EU pa govorijo tudi o posredni diskriminaciji in zahtevajo eksplicitne, ne samo splošne določbe, torej natančne opredelitve, ki dajejo določnejši okvir na področjih, na katera se nanašajo. Odkrito priznavajo in se zavedajo razlik, do katerih prihaja na področju položaja žensk in moških in jih obravnavajo kot nesporno dejstvo. Pri nas smo si zaradi proklamirane ideologije enakosti še iz prejšnjega sistema in tudi zaradi pomanjkanja analiz in podatkov nekritično zakrivali oči in trdili, da je položaj moških in žensk enak. Nismo se ozirali na razlike, do katerih v praksi nedvomno, namerno ali ne, prihaja. S tem smo si zmanjšali možnost aktivne politike v smeri odpravljanja neenakih možnosti in obravnave. Zato tudi nismo imeli dobre prakse v zvezi s pravnim varstvom v primerih diskriminacije, kar je najpomembnejši

pogoj za dejansko možnost uživanja pravic, zapisanih v zakonih. Ravno zaradi spoznanja, da zgolj formalna enakost ni dovolj, ampak mora biti poudarek na možnostih in načinih uresničevanja pravic posameznikov in posameznic, se EU vse bolj osredotoča na konkretne in praktične dimenzije neenakosti. Stališče, da je dovolj, da so enake možnosti zapisane, njihovo uresničevanje pa ni več pomembno, je torej – vsaj na ravni politike EU – presežena logika razmišljanja, ki sodi le še na smetišče zgodovine.

Obstaja pa pomembno področje, ki je zaenkrat urejeno le na ravni priporočil in pozivov državam članicam EU, in sicer v Resoluciji in Priporočilu Evropskega sveta o uravnoteženi zastopanosti žensk in moških v procesih odločanja iz leta 1995 in 1996. Dokumenta države članice le pozivata in jim priporočata sprejem ukrepov, ki bi poskrbeli za uveljavitev uravnotežene zastopanosti predvsem na ključnih mestih odločanja, vključno na področju politike. Ni pa nobenih obvez, ki bi države zares spodbudile k odločnejšemu ukrepanju. In ker ravno položaj žensk v politiki pomembno in odločilno vpliva na položaj na drugih področjih, kar je eksplicitno zapisano tudi v omenjeni resoluciji, je to v tem trenutku ena večjih ovir za izboljšanje položaja žensk v tistih državah EU, ki ga jemljejo kot formalno, ne pa tudi vsebinsko izredno pomembno vprašanje. Predvsem je tako v državah, med njimi je tudi Slovenija, kjer je delež žensk v parlamentu in vladi izredno nizek. Iskreno upam, da bo EU v prihodnosti oblikovala bolj obvezujočo politiko tudi na tem področju, kar se predvsem v severnih državah že dogaja.

Ker se počasi bliža čas volitev, mi pa še nismo v EU, naj zaključim z mislijo, ki sem jo že večkrat poudarila. Enake možnosti spolov, in to na vseh področjih, morajo biti sestavni del širših političnih in zakonskih prizadevanj ne toliko zaradi EU, ki sicer vidi v tem pomembno merilo demokratičnosti neke družbe, ampak predvsem zaradi nas samih.

N O T E S O N C O N T R I B U T O R S

Tomaž Mastnak, PhD, is director of research at the Institute of Philosophy in the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. Currently he is visiting scholar and adjunct professor at New York University. His most recent book is *Crusading Peace: Christendom, the Muslim World, and Western Political Order* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2002).

Tonči A. Kuzmanič, PhD, is an assistant professor of the theory of political science at Ljubljana University, a lecturer at the College of Management in Koper, and a researcher at the Peace Institute in Ljubljana. His main research fields are the concepts and categories of politics and the political, society and the social in terms of political thought, racism, xenophobia, and machoism, particularly in post-socialist environments, new social movements and the influence of music and sports on new political paradigms. His most recent book is *Hate-Speech in Slovenia*.

Irena Brinar, MA, is an expert consultant with the Center for International Relations, Faculty of Social Sciences at Ljubljana University, an assistant in the field of international relations, and since 1994 a co-worker on the subject European Integration. She is the author of many articles and essays dealing with the EU topics.

Natalija Vrečer, MA, is a freelance researcher. She is an associate in the Wittgenstein project that is run by Andre Gingrich, PhD, from Vienna University, to which is related her PhD thesis about the integration of refugees in Slovenia. Her research interest is the area where the anthropology of refugees, feminist anthropology, human rights, psychological anthropology and policy research meet. She is the author of a number of essays particularly in the field of anthropology of (forced) migrations.

Sašo Gazdić, PhD, is a sociologist and an under-secretary in the research department of the National Assembly of Slovenia. His scientific research interests include social topics, cultural studies and violence studies. He is the author of a number of essays and fiction works. He is a co-editor of the philosophy collection *Aut* published by the *Apokalipsa*, and a member of the Commission for Conscientious Objections with the Government of the Republic of Slovenia.

Vera Kozmik Vodusek graduated in sociology and has been focusing mainly on analytical research. Since 2001 she has been the director of the Office for the Protection of Consumers. Before that she served as the director of the Office for Women's Politics. She is the author of a number of scientific essays and editor of various publications dealing with women's rights.

A B S T R A C T S

T O M A Ž M A S T N A K O U R E U R O P E

In his article entitled »Our Europe«, Tomaž Mastnak explains how Europe is seen from the perspective of Slovenia, how Slovenes perceive Europe, how these perceptions are used and to what purpose. Slovenes talk about Europe, that much is obvious, but it is much less clear where this Eurospeak is leading to.

The author addresses the issue of divisions in Slovenian political sphere and argues that these divisions are only seemingly political. What is going on is a struggle for the appropriation of what had been left over from the former state. That struggle is dominated by personal and partial interests, with the national interest out of sight. What comes closest to a national strategy is the ambition to "join Europe", shared by all political actors of any weight and underlying their squabbles. Pursuing this goal, however, undermines the very possibility of national political strategy since the integration of Europe is based on the deconstruction of national sovereignty and, consequently, of the state.

Whatever the nature of the entity that will emerge out of the current integration of Europe (assuming that the integration succeeds), Slovenia cannot sensibly be expected to play any considerable role in the larger community while at the same time losing prerogatives for deciding over its own affairs. What the future has in store for us is already foreseeable through the alignment of Slovene legislation with that of the EU. On the one hand, we have the dictate of the new European bureaucracy and, on the other, the dictate of the executive branch of Slovene government which lends legitimacy to its power by falling back on the neces-

sity of accession to the EU. All of this takes place beyond the reach of the citizens of Slovenia.

While deprived of any important role in deciding about their own future, the citizens of Slovenia are being fed on the European mystique. Europe and its various aspects are represented through the words of praise and self-praise, while the renunciation of Europeanism is seen as a method of disqualification and annulment. Without “our Europe” we would no longer know who we are or what to do with ourselves.

One of the axes around which the European mystique revolves is the issue of the so-called European values. The aim of the talk about European values is to present Europe as a value. And as soon as we accept that Europe is a value, the accession to Europe takes on value-laden tones, which in turn help shape the conviction that Europe is a value. Yet, what are European values? The most illustrious among them are particularisms, which claim universal validity, while their structural characteristic is exclusion – Europe is an exclusivist community.

T O N Ć I A . H U Z M A N I Ć
G L O B A L I Z A T I O N A N D I D O L A T R Y
O F E U R O P E

The paper aims to contribute to the “constructive breaking down” of the monolithic image of Europe. The author first suggests that European talk is not as much the issue of quasi-regulative ideas as of primitive idolatry to which primarily the inhabitants of Central and Eastern Europe have succumbed. The demythologization of Europe begins at the point at which we stop treating it as a self-evident fact. Europe is not One but it is plural by “nature”, it has been plural throughout history, and by the same token, it should be plural in its objectives.

He proceeds to describe the three most palpable “sub-types of Europe” which contend for primacy over the European throne: Anglo-Saxon sub-Europe (the Europe of NATO and close ties with USA), the sub-Europe of the European Union (France-Germany axis), and Catholic sub-Europe, potentially the most powerful (fundamentalizing) sub-type of Europe. The fourth in this series is “sub-Europe-yet-to-be”, consisting of Central and Eastern Europe which at the moment endeavor (plead) to become Europe. He draws attention to the fact that the basic logic of the functioning of Europe is still its enlargement. Given an almost complete absence of anything that could be called “my Europe”, the author thinks that the Europe of the European Union is the most acceptable terrain for potential political positivization within the field of political thought and future functioning (which is the basis for quality of life).

The author particularly underlines that all of the said concepts of sub-Europes, along with their mythologies and realities, are explicitly anti-political, even anti-state, which could prove to be

extremely dangerous. He pleads for an opposite concept that leads towards the rehabilitation of politics, that is, towards the rehabilitation of the sovereignty of a state and above all of individuals – a political supremacy of citizens and sovereignty of all inhabitants of a state while preserving the political charge of human rights.

However, all of this should be considered within the context of globalization. It is precisely the dangers lurking behind globalization that challenge us to take steps towards the sovereignty of the state. When talking about Europe and globalization, the author finds it decisive to defend not only the sovereignty of state, but primarily sovereignty of politics and individuals. He also stresses the predicaments arising from the largely present equalization of globalization and Americanization. We should be better aware of the fact that many good things (political included) that pervaded general history including European history, originated in America. Being apprehensive about America today, Europe has become enmeshed in the “American entanglement” in the social, only more radically. Indeed post-modernity has successfully swept politics under the carpet, more or less established control over the economy, but it has also opened the door to the most dangerous post-modern element which the author calls “the social element” and accordingly talks about the “geo-social” enlargement of Europe. This element transcends both economy and politics.

Today’s globalization is not the globalization of politics (this primitive understanding gives rise to anti-Americanism) or of economy (capitalism). The globalization of today is much deeper and more dangerous than the globalization of capitalism ever was. The author here leans on Rosa Luxembourge: it is no longer capitalism that subordinates different “modes of production”, but

all modes of production, including capitalist, are being subordinated in the sense that they are socialized and globalized to create a new whole that is no longer capitalist but social without further determiners. It is the socialization of capitalism. This term, only seemingly contradictory, is not used to denote the socialization of property, or “social power”, but to point out that capitalism has been turning into a socialized or “public thing” that entirely colonizes the space potentially occupied by politics. From here arises the stress on anti-politics that should be considered in greater detail. But this cannot be achieved by resisting only “the capitalist” and overlooking “the social” as such. The doings of capitalism backfire on capitalism itself, because they turn it into a social, socialized, global thing of a totalizing scope ranging from macropolitics of the UN to the intimate life of each among us. Capitalism is no longer some generality that devours particularities, or something that could be considered in terms of “not-yet” categories, but it is accessible only if we tackle it as something that “already is”. The author suggests that, by pursuing globalization, capitalism has already abolished itself, meaning that it has become realized and turned into a dense network of non-existent peculiarities (including capitalist ones). As such it is already socialized and on its way to become a self-established total society and not simply capitalist society. Its capitalist character has sunk in the depths of the social and the global. Such realization of capitalism is no longer realization of its character/qualities, but realization of its social component – it is a global “open” society. It is precisely this “turn”, or the loss of generality that is one of the keys to the understanding of globalization as radical socialization or the global society.

The author argues that globalization is dangerous for the environments that live in fear of “Americanization”, and those in

which Europization is understood as “re-Catholicization”. In these environments the awareness that globalization speaks various languages, and not only American English, would be most needed.

I R E N A B R I N A R A
T W O F A C E S O F J A N U S –
T H E E U R O P E A N U N I O N

After almost 50 years of planned integration, the notion of the human face of Europe deserves reappraisal. What face does Europe present today? It is easier to define what Europe is not than what it is. A renewed need to question the exclusiveness of the integration process, which resides in its increasingly focused discrimination, has emerged recently. The purpose of the article is to highlight the role that the law plays in determining who is “European” in the new Europe, and who is not. The problem lies in the fact that, in order to be strong enough, the so-called self-identity of Europe needs to be exclusive and different. The deliberate construction of this identity rests on the resistance towards others. They include the nations located outside the borders of the united Europe, which are contrasted to Europe in the process of creating the EU law and identity, but also many European residents who are politically and economically excluded from the *nouvelle Europe* due to the confines of the EU laws. Europe is turning into a nation-state to avoid particularisation and to become a model of universalism. This project includes the building of Europe’s identity that is based on negative principles – exclusion of others. This exclusion becomes manifest through the establishment of the EU’s external borders and the introduction of the European citizenship to which are entitled only nationals of the member states. The creation of a (new) European identity invol-

ves the glorification of the symbols of the “EU nationhood” such as flags, anthems and cultural policy. The creation of such European uniqueness is also aimed at establishing a sense of superiority or distinction. These aspirations come to light through EU policies on immigration, asylum and police co-operation that contribute to an erroneous perception of resident non-EU nationals as threatening the stability of Europe.

N A T A L I J A V A R E Č E R A
P O L I T I C A L C O N S T R U C T I O N S O F A S Y L U M :
E U R O P E A N U N I O N A N D S L O V E N I A

One of the main international legal documents concerning the asylum issues in European Union and candidate countries is the Geneva Convention about the Status of a Refugee from 1951 and the New York Protocol from 1967 which supplements it. In European region the following international documents protecting human rights supplement the above-mentioned Geneva Convention: the Universal Declaration of Human Rights from 1948, the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms from 1950 with its protocols, the International Covenant on Civil and Political Rights from 1966, the International Covenant on Social, Economic and Cultural Rights from 1966 and many other legal documents, resolutions and directives of the European Union.

In spite of the existence of numerous international legal documents, there are still the legislation and policies of the receiving country that determine the quality of everyday life of refugees to a large extent. The author argues in this research paper that this holds true also for Slovenia. The role and adequacy of the Geneva Convention is explored in the research paper as well as the attitude of the European Union and Slovenia to this main document

of the international refugee law. Further on the author is interested in how the political constructions of asylum have changed in the history of European Union and their current trends. However, the main attention is payed to the question of political constructions of asylum in Slovenia, therefore, a brief reflexion of the Slovenian refugee policies from the state's independence on till the middle of the year 2001 is written.

It is a well-known fact that the contemporary refugee policies of the European Union are getting more and more restrictive and that the European Union expands its policies to the Central and Eastern Europe, as well as the Southeastern Europe. In that way the restrictions get harmonized. The author's claim is that despite the harmonization of restrictions of refugee policies from European Union to the East, even stronger restrictions are characteristic for the national policies of the Central and Eastern European states, as well as for those of the Southeastern Europe. The author illustrates her claim on the example of Slovenia and comparisons from some states of the region mentioned.

In spite of the fact that there are no easy solutions, it remains the fact that the attitude of the states toward the question of immigration and integration in further years represents the test for the states how they are willing to face contemporary political changes at all.

S A Š O G A Z D I Ć
A M I R A C U L O U S B A T T L E
A G A I N S T S O C I A L E X C L U S I O N

In his paper entitled "A miraculous battle against social exclusion" Sašo Gazdić presents an ironic critique of the social policy of the EU that he finds largely demagogic. By juxtaposing realis-

tic structural effects of the political and economic integration within the EU and the proclaimed objectives, he clearly presents the flaws of the apparent efforts to fight social exclusion, whose vocabulary on the rhetorical level gradually replaces that of the welfare state. He first shows how the vocabulary used in the struggle against unemployment, poverty and intolerance towards the different is predicated on the effects of the global economy and the integration of European countries. Economic liberalization, a presumably necessary condition for the competitiveness of European economy, inevitably puts a strain on the labor market and generates unemployment. Notwithstanding the nominal growth of GDP per capita, relative poverty is increasingly widely present, with this fact being particularly dramatic when the threshold of poverty in Europe is compared with the corresponding data for Slovenia. The struggle against intolerance, on the other hand, may also be understood as a subtle ideological pretext which turns us into strongholds set against “savage, poor, uncivilized hordes that threaten us with religious fundamentalisms and do not have respect for basic human rights”.

In the second part of the paper the author stresses the significance of changes in the approach to social problems by focusing on specific groups of people endangered by the erosion of the welfare state. In his opinion the groups that are most exposed to exclusion are the unemployed, the homeless, women, young and old people, and foreigners, with the last group being the most threatened, as it overlaps with all others to the greatest extent. The more reasons for exclusion, the more probable the exclusion. The author also touches upon Slovenia’s approach to foreigners that became evident during the ratification of the European Social Charter when Slovenia removed from the text the protective measures designed to help foreigners.

Finally he mentions the short-sightedness of politics which uses solely repressive measures in its fight against the illegal activities that the excluded groups resort to in their struggle to survive. The author concludes that the EU, if incapable of carrying out effective social politics, should at least encourage assimilation policies in individual Member States, which should consist of integration projects implying positive measures of inclusion on all levels, and not forced assimilation as we knew it in the past.

V E R A H O Z M I H V O D U Š E H
THE EU – CHALLENGE, OPPORTUNITY
OR AN ALTERNATIVE FOR WOMEN?
THE STATUS OF WOMEN IN THE
EU COMPARED TO SLOVENIA

The European Union also plans and implements politics pertaining to equality of the sexes, and despite differences between individual Member States, or precisely because of these differences, it has adopted numerous directives, resolutions and recommendations in this area.

They introduce certain standards, build on the assessments and analysis of the status of men and women in the EU and are the reflections of their actual situation. Only by comparing the situation in the EU with the one in Slovenia is it possible to understand better what adjustment with the EU in this particular field means for Slovenia, and whether it will introduce essential changes in Slovenia given the fact that in some areas our situation is quite different, and yet in others the level of equality is superior. In this paper the author concentrates on the differences between genders in the EU compared to Slovenia regarding employment, unemployment, equal pay, part-time employment,

harmonization of professional and family life, parents' leaves and childcare. Slovenia is confronted with demands regarding equal treatment, particularly in three areas where important changes in legislation are to be effected, namely the changes in the Pension and Disability Insurance Act, Employment Act and Family Allowances Act. If we take into account differences between individual Member States we can see that in comparison to many EU countries Slovene standards are extremely high and incomparably higher. Slovene endeavors to join the EU are underlain by the wish to provide a stable political and economic environment that will encourage many-sided social development. This is an additional reason why accession to the EU and the adoption of its legislation must not and cannot mean adjustment to the minimal standards in the sense of relinquishing rights that we have already achieved or rights that are already of a higher level. Experience up to date shows that the adjustment of our legislation pertaining to the field of equal opportunity indeed represents a step forward. It is true that Slovene legislation is not directly discriminatory at any point, which some find a sufficient argument to claim that on the level of legislation "equal rights and equal treatment is guaranteed". However, the EU directives also mention indirect discrimination. The view that legally prescribed equal opportunity suffices, while it is not important how it is going to be realized, is – at least on the level of politics – the logic of reasoning that has been surpassed and should belong to the repository of history. The author hopes that the same will happen in Slovenia, at least after its accession to Europe if not earlier.

Z B I R H A : E U M O N I T O R

NASLOV KNJIGE: OBRAZI NAŠE EVROPE

AVTORJI: TOMAŽ MASTNAK, TONČI A. KUZMANIČ, IRENA BRINAR,
NATALIJA VREČER, SAŠO GAZDIČ, VERA KOZMIK VODUŠEK

JEZIKOVNI PREGLED: META KLINAR

PREVOD POVZETKOV (RAZEN POVZETKA N. V.): OLGA VUKOVIČ

UREDILA: ALEŠ DROLČ IN MOJCA PAJNIK

OBLIKOVANJE: IRENA WÖLLE

TISK: STANE PEKLAJ

IZID KNJIGE JE OMOGOČIL OPEN SOCIETY INSTITUTE

IZDAJATELJ: MIROVNI INŠTITUT

INŠTITUT ZA SODOBNE DRUŽBENE IN POLITIČNE ŠTUDIJE

METELKOVA 6

SI-1000 LJUBLJANA

e. pošta: info@mirovni-institut.si

www.mirovni-institut.si